

RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

e-ISSN: 2630-6441

Yıl-Year

2023

Cilt/Vol

6

Sayı/Issue

2

<https://dergipark.org.tr/rs>
rsanatolia@gmail.com

R&S
RESEARCH STUDIES
ANATOLIA JOURNAL

Vol/Cilt : 6
Issue/Sayı : 2
Yayın Tarihi : 30.04.2023
ISSN : 2630-6441
Toplam : 4
Makale Sayısı

EDİTÖRDEN

Değerli bilim insanları ve ziyaretçiler,

R&S - Research Studies Anatolia Journal dergisinin 6. Yılı'nın ikinci sayısında (2023 Nisan – Cilt: 6; Sayı: 2) sizlerle birlikte olmanın mutluluğunu ve gururunu yaşıyoruz. Bu sayıda birbirinden değerli 4 çalışmayı sizlerle buluşturan yazarlarımıza, dergi yönetim kurulumuzun çok değerli üyelerine; danışma, yayın ve hakem kurullarında görev yaparak birikimlerini bizlerle paylaşan kıymetli hocalarımıza editör kurulu olarak teşekkür ederiz. "Davranış Bilimleri, Endüstriyel İlişkiler ve İşgücü, Halkla İlişkiler, İktisat, İletişim, İşletme, Kamu Yönetimi, Siyasi Bilimler, Uluslararası İlişkiler, Yöneylem Araştırma ve Yönetim Bilimi" alanlarındaki çalışmalarını kapsayan ve uluslararası hakemli bilimsel bir dergi olan **R&S - Research Studies Anatolia Journal**, OCAK-NİSAN-TEMMUZ VE EKİM aylarında olmak üzere yılda dört sayı şeklinde yayın yapmaktadır.

2630-6441 e-ISSN numarası ile elektronik formatta yayın hayatına devam eden **R&S - Research Studies Anatolia Journal**; **Advanced Science Index, ASOS Index, Cosmos If, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), EUROPUB, FERRIS STATE UNIVERSITY, GENERAL IMPACT FACTOR, GitHub, HARVARD LIBRARY, InfoBase Index, IPIndexing, ISSN, Ideonline, JIFACTOR, Journal Factor, LOWA STATE-California, San Francisco, Research Bib, Root Society for Indexing and Impact Factor Service (Root Indexing), Scientific Indexing Services (SIS) ve Türk Eğitim İndeksi (TEİ) gibi indeksler ve veri tabanlarında taranmaktadır.** Dergide değerlendirme süreci objektif ve tarafsız bir şekilde yürütülmekte olup, hakem ve yazarların isimlerinin gizlendiği çift kör hakemlik sistemi uygulanmaktadır.

Değerli çalışmalarınızla dergimize katkı sağlamanız, dünyada bilimin gelişmesi, insanlığa faydalı olması ve daha nitelikli bir dergi olması açısından bizler için çok önemlidir. Ayrıca bilim dünyasının siz değerli insanlarını yayın kurulu, danışma kurulu, hakem kurulu üyesi ve yazar olmak üzere **R&S - Research Studies Anatolia Journal** ailesinin bir üyesi olarak görmekten büyük gurur duyacağımızı belirtmek isteriz.

Yeni sayımızın hayırlı olması temennisi ile siz değerli bilim insanlarına ve okurlarımıza **R&S - Research Studies Anatolia Journal** ailesi olarak teşekkür eder, saygılar sunarız.

Editör Kurulu

<http://dergipark.org.tr/rs>

rsanatolia@gmail.com

***RESEARCH STUDIES
ANATOLIA JOURNAL***

e-ISSN: 2630-6441

RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

e-ISSN: 2630-6441

Yıl-Year

2023

Cilt/Vol

6

Sayı/Issue

2

<https://dergipark.org.tr/rs>
rsanatolia@gmail.com

e-ISSN: 2630-6441

Vol: 6
Issue: 2

RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

e-ISSN: 2630-6441

AMAÇ VE KAPSAM

R&S-Research Studies Anatolia Journal; yayın kapsamındaki bilimsel çalışmaları yayımlayarak, söz konusu alanlara katkıda bulunmayı amaçlayan, 2018 yılında yayın hayatına başlamış bir sosyal bilimler dergisidir. Kalite ve güvenden ödün vermeden kalıcılığı ile akademik camiada önde gelen yayınlardan olma iddiasındadır. Ulusal ve uluslararası kamuoyuna hitap eden, yeni fikirler ve açılımlar ortaya koyan, karar mekanizmalarında çalışanlara ve uygulayıcılara kadar her kademeye referans olabilecek bir yapıya sahip olmak ve yaygınlaşmak isteğindedir.

R&S-Research Studies Anatolia Journal dergisi, Sosyal ve Beşeri Bilimler bünyesinde yer alan Davranış Bilimleri, Endüstriyel İlişkiler ve İşgücü, Halkla İlişkiler, İktisat, İletişim, İşletme, Kamu Yönetimi, Siyasi Bilimler, Uluslararası İlişkiler, Yöneylem Araştırma ve Yönetim Bilimi konularındaki; Konferans Bildirisi, Araştırma Makalesi, Derleme, Çeviri, Sistemantik Derlemeler ve Meta Analiz, İnceleme Makalesi, Teorik Makale, Kısa Bildiri gibi bilimsel çalışmaları yayımlayan, uluslararası indekslerde taranan, hakemli bir dergidir.

ETİK KURUL İZİNİ

Yazarlarımızın çalışmaları ile birlikte intihal raporlarını ve telif devir formlarını da sisteme yüklemeleri gerekmektedir. Sisteme yüklenen çalışma, dergi yazım kurallarına uygun şekilde hazırlanmış olmalıdır. Bu kuralların dışında yapılan yüklemeler, ön kontrol aşamasında iade edilecektir.

Etik kurul izni gerektiren çalışmalar (anket ya da ölçek uygulamayı gerektiren, görüşme ve gözlem içeren; döküman, resim, anket vb.. diğerleri tarafından geliştirilen ve kullanım izni gerektiren çalışmalar) için etik kurullardan ya da komisyonlardan gerekli izinlerin alınması, bunların makale içeriğinde belirtilmesi ya da ek olarak sunulması gerekmektedir. Bu izinlerin olmaması durumunda yayın ön inceleme safhasında yazara iade edilir.

YAZIM DİLİ

TÜRKÇE & İNGİLİZCE

YAYIN ARALIĞI

OCAK - NİSAN - TEMMUZ - EKİM

<https://dergipark.org.tr/rs>
rsanatolia@gmail.com

e-ISSN: 2630-6441

Vol: 6
Issue: 2

RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

e-ISSN: 2630-6441

KURULLAR

BAŞ EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Arif YILDIZ
(Adıyaman Üniversitesi)

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Kazım KILINÇ
(Batman Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ASLAN
(Adıyaman Üniversitesi)

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Öğr. Üyesi Ezgi KOVANCI
(Adıyaman Üniversitesi)

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Sadık ÇALIŞKAN
(İnönü Üniversitesi)

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Bünyamin AKDEMİR
(İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatma ZEREN
(İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Himmet KARADAL
(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat KAYIKÇI
(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Prof. Dr. Mücahit ÇELİK
(Adıyaman Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan ELMACI
(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

<https://dergipark.org.tr/rs>
rsanatolia@gmail.com

e-ISSN: 2630-6441

Vol: 6
Issue: 2

RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

e-ISSN: 2630-6441

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Batuhan GÜVEMLİ
Prof. Dr. Bünyamin AKDEMİR
Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ
Prof. Dr. İsmail BAKAN
Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK
Prof. Dr. Mahmut YAVAŞI
Prof. Dr. Muhsin HALİS
Prof. Dr. M. Hanifi AYBOĞA
Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN
Prof. Dr. Necati CEMALOĞLU
Prof. Dr. Orhan ELMACI
Prof. Dr. Özcan ÖZKAN
Prof. Dr. Ramazan YELKEN
Doç. Dr. Barış AYTEKİN
Doç. Dr. Bengü HIRLAK
Doç. Dr. Ceyda AYSUNA
TÜRKYILMAZ Doç. Dr. Fatih VAROL
Doç. Dr. Gamze Ebru ÇİFTÇİ
Doç. Dr. Gökhan KARHAN
Doç. Dr. Halil İbrahim AYDIN
Doç. Dr. Hamza ŞİMŞEK
Doç. Dr. İnci ERDOĞAN TARAKÇI Doç.
Dr. K. Kaan BÜYÜKİKİZ
Doç. Dr. Mahir KALFA
Doç. Dr. Mücahit ÇAYIN
Doç. Dr. Sabrina KAYIKÇI
Doç. Dr. Sevgi IŞIK EROL
Doç. Dr. Osman AĞIR
Doç. Dr. Yakup AKGÜL

Trakya Üniversitesi - Edirne / Türkiye
İnönü Üniversitesi - Malatya / Türkiye
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi - Ankara / Türkiye Kahramanmaraş
Sütçü İmam Üniversitesi - K. Maraş / Türkiye Ankara Üniversitesi /
Ankara / Türkiye
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi - Ankara / Türkiye
Kocaeli Üniversitesi- Kocaeli / Türkiye
Marmara Üniversitesi - İstanbul / Türkiye
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Kahramanmaraş / Türkiye
Gazi Üniversitesi / Ankara / Türkiye
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi - Kütahya / Türkiye
Çankırı Karatekin Üniversitesi/ Çankırı / Türkiye
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Ankara / Türkiye
Kırklareli Üniversitesi / Kırklareli / Türkiye
Kilis 7 Aralık Üniversitesi / Kilis / Türkiye
Marmara Üniversitesi - İstanbul / Türkiye
İstanbul Üniversitesi - İstanbul / Türkiye
Hitit Üniversitesi / Çorum / Türkiye
Batman Üniversitesi / Batman / Türkiye
Batman Üniversitesi / Batman / Türkiye
Batman Üniversitesi / Batman / Türkiye
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi- Bilecik / Türkiye
Gaziantep Üniversitesi / Gaziantep / Türkiye
Hacettepe Üniversitesi / Ankara / Türkiye
Batman Üniversitesi / Batman / Türkiye
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Burdur / Türkiye
Batman Üniversitesi / Batman / Türkiye
Malatya İnönü Üniversitesi - Malatya / Türkiye
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Alanya / Antalya / Türkiye

<https://dergipark.org.tr/rs>
rsanatolia@gmail.com

e-ISSN: 2630-6441

Vol: 6
Issue: 2

RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

e-ISSN: 2630-6441

YAYIN KURULU

Doç. Dr. Yavuz AKÇI
Doç. Dr. Zeliha TEKİN
Dr. Öğr. Üyesi Arzu ŞEKER
Dr. Öğr. Üyesi Elvan ULUCAN ÖZKAN
Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKARDENİZ
Dr. Öğr. Üyesi Esra SİPAHİ DÖNGÜL
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Banu BEYAZ SİPAHİ
Dr. Öğr. Üyesi Filiz SARIKAYA PEKACAR
Dr. Öğr. Üyesi Haluk KARADAĞ
Dr. Öğr. Üyesi Kadir DELİGÖZ
Dr. Öğr. Üyesi Kamil Hakan DERİN
Dr. Öğr. Üyesi Mert ÖZGÜNER
Dr. Öğr. Üyesi Sevda DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Uyum ELİTOK
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ELİTOK
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KÖSE
Dr. Hüseyin ÇİÇEKLİOĞLU
Dr. Taha Yasin ÖLMEZTOPRAK
Dr. Zümrül GÜLTEKİN
Assoc. Prof. Thomas Dorson Anning
Assoc. Prof. Dhilip KUMAR
Assist. Prof. Biswa Mohana Jena
Assist. Prof. Rahul Jain
Albert Anani-Bossman- PhD, MCIPR, ICA

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi / Bolu / Türkiye
Muş Alpaslan Üniversitesi Muş Alpaslan Üniversitesi
Batman Üniversitesi / Batman / Türkiye
Çankırı Karatekin Üniversitesi- Çankırı / Türkiye
Gaziantep Üniversitesi - Gaziantep / Türkiye
Aksaray Üniversitesi - Aksaray / Türkiye
Tarsus Üniversitesi - Mersin / Türkiye
Çankırı Karatekin Üniversitesi/ Çankırı / Türkiye
Başkent Üniversitesi / Ankara / Türkiye
Erzurum Atatürk Üniversitesi - Erzurum / Türkiye
Adıyaman Üniversitesi / Adıyaman / Türkiye
Adıyaman Üniversitesi / Adıyaman / Türkiye
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi / Osmaniye / Türkiye
Batman Üniversitesi / Batman / Türkiye
Batman Üniversitesi / Batman / Türkiye
Hasan Kalyoncu Üniversitesi / Gaziantep / Türkiye
Mersin Üniversitesi / Mersin / Türkiye
Adıyaman Üniversitesi / Adıyaman / Türkiye
Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Samsun / Türkiye
University of the Witwatersrand, Johannesburg/South Africa Artificial
Intelligence and Computer Vision Applications / India Assistant
Professor in Commerce, NSCB Govt College, Sambalpur/India Finance at
American College / Dubai
Ghana Institute of Journalism / Ghana

<https://dergipark.org.tr/rs>
rsanatolia@gmail.com

e-ISSN: 2630-6441

Vol: 6
Issue: 2

RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

e-ISSN: 2630-6441

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

A- GENEL İLKELER

1. R&S (Research Studies Anatolia Journal) hakemli, uluslararası birçok indekste taranan e-dergi olup, yılda 4 sayı (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim) yayınlanır. Gerekli durumlarda özel ya da ek sayılar da yayınlanabilir.
2. R&S Dergisi, Sosyal ve Beşeri Bilimler temel alanında yer alan Davranış Bilimleri, Endüstriyel İlişkiler ve İşgücü, Halkla İlişkiler, İktisat, İletişim, İşletme, Kamu Yönetimi, Siyasi Bilimler, Uluslararası İlişkiler, Yöneylem Araştırma ve Yönetim Bilimi konularındaki çalışmalarını yayınlayan bir dergidir. Yalnızca özgün bilimsel makalelere ilişkin metinleri yayımlar. Ayrıca, sunulduğu yer, toplantı ve tarihin kaydedilmesi ile başka bir yerde yayınlanmamış olması şartıyla kongre ve sempozyum bildirimleri de makale çalışması olarak yayınlanabilir. Ancak bu yayın etkinliğinden kaynaklanması muhtemel herhangi bir sorunun sorumluluğu yazara aittir.
3. R&S Dergisi'ne gönderilen yazıların daha önce herhangi bir mecrada yayınlanmamış olması ve sisteme eklendiğinde bir başka yayın organının yayın değerlendirme sürecinde bulunmaması gerekir.
4. Herhangi bir yazının R&S Dergisi'ne elektronik sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirilme süreci başlar.
5. Başvurunun yapılmasından yazının yayınlanması aşamasına kadar uzanan süreçteki bütün işlemler elektronik ortamda gerçekleşir.
6. Yayınlanması için R&S Dergisi'ne gönderilen yazıların basım ve yayın hakları dergiye devredilmiş olur. Bu yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. R&S Dergisi, yayınlamış olduğu metinleri çeşitli mecralarda yayımlayabilir.
7. R&S Dergisi'nin yayın dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce dilinde gelen yazılar da değerlendirmeye tabi tutulur ve hakemler tarafından yayımlanması uygun görüldüğü takdirde yayınlanır.

<https://dergipark.org.tr/rs>
rsanatolia@gmail.com

e-ISSN: 2630-6441

Vol: 6
Issue: 2

RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

e-ISSN: 2630-6441

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

B- ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNE İLİŞKİN DERGİ POLİTİKASI

1. Etik Kurul izni gerektiren çalışmalar (anket ya da ölçek uygulamayı gerektiren, görüşme ve gözlem içeren; doküman, resim, anket vb. diğerleri tarafından geliştirilen ve kullanım izni gerektiren çalışmalar) için etik kurullardan ya da komisyonlardan gerekli izinlerin alınması, bunların makale içeriğinde belirtilmesi ya da ek olarak sunulması gerekmektedir. Bu izinlerin olmaması durumunda yayının ön inceleme safhasında yazara iade edilir.
2. Hakem değerlendirmelerinde olan araştırmalara ilişkin ham verilerin hakemler tarafından talep edildiğinde sunulması şarttır. Verilerin makalenin yayını sonrasında da gerektiğinde sağlanması zorunludur.

C- MAKALE BENZERLİK RAPORU VE BENZERLİK ORANINA İLİŞKİN DERGİ POLİTİKASI

1. Aday makaleler akademik intihal engelleme programından (Ithenticate, intihal.net vb.) geçirilmektedir. Adayın bu kapsamda çalışmasına ilişkin intihal raporunu makale gönderimi esnasında sisteme yüklemesi gerekmektedir.
2. Benzerlik oranı %20'ye kadar olan çalışmalar değerlendirme sürecine kabul edilmektedir.
3. Benzerlik oranı %20'nin üzerinde olan çalışmalar ön kontrol aşamasında yazar(lar)a iade edilecektir.

e-ISSN: 2630-6441

Vol: 6
Issue: 2

RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

e-ISSN: 2630-6441

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

D- YAZARLAR İÇİN ETİK KURALLAR

1. Yazarlar çalışmalarının özgün olduğunu garanti eder ve diğer araştırmacıların fikir, dil, resim, grafik ve tablolarına çalışmalarında yer verdikleri zaman bunu alıntı olarak belirtmek durumundadır. Kaynağı belirtmeden yapılan alıntı intihal nedenidir.
2. Çalışmada adı geçen her yazar çalışmanın içeriğinden aynı oranda sorumludur. Çalışmaya katkısı olup da araştırmacının ismine yer verilmemesi veya katkısı olmadığı halde haksız yere adına yer verilmesi kabul edilemez bir durumdur.
3. Yazarlar araştırmalarının bulgularına sadık kalmalıdır. Bulguların değiştirilmesi, bulgu ve sonuç uydurmak ve bunlardan yola çıkarak araştırma yapmak söz konusu değildir. Veriler ve materyaller üzerinde oynama, silme, çıkarma ya da baş etmesi güç verilerin yorumlanma işlemi atlama gibi durumlar güven kırıcıdır.
4. Çalışmanın dergilere eş zamanlı gönderimi söz konusu olamaz. Yazarlar önceden yayımlanmış çalışmalarını da dergiye gönderemezler.

E- HAKEMLER İÇİN ETİK KURALLAR

1. Hakemler değerlendirme sürecinin gizli olduğunu ve üçüncü kişilerle paylaşılmaması gerektiğini bilmelidir.
2. Hakemler, belirlenen süre içerisinde çalışma ile ilgili objektif, tarafsız, bilimsel, anlaşılır ve yapıcı bir değerlendirme raporu sunmalıdır.
3. Hakem raporları, makalenin bilimsel niteliği (ele aldığı konu, kullanılan yöntem ya da ilgili literatürün uygun kullanımı) ile ilgili değerlendirme de içerecektir. Bu değerlendirme olumlu ya da olumsuz, içerik hakkında mutlaka yapılmalıdır.
4. Çalışmanın intihal olduğu ya da önceden başka bir yerde yayımlandığı anlaşılması üzerine hakemler durumu editöre bildirmelidir.

<https://dergipark.org.tr/rs>
rsanatolia@gmail.com

e-ISSN: 2630-6441

Vol: 6
Issue: 2

RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

e-ISSN: 2630-6441

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

F- DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. R&S Dergisi'nin sistemine yüklenen her yazı, ilk olarak editör veya editör yardımcıları tarafından yazım ve yayın ilkelerine uygunluğu bağlamından değerlendirilir. Bu değerlendirme sonucunda, yazar tarafından yapılması gereken düzeltmeler olursa, yazı, editörler tarafından düzeltme istenerek yazara iade edilir.
2. Yazım ilkelerine uygun olmayan yazılar hakeme gönderilmez.
3. Yazım ve yayın ilkeleri açısından değerlendirilmeye uygun bulunan yazılar hakemlere yönlendirilir. Editör onayından geçen her yazının değerlendirilmesi için en az iki hakem görevlendirilir. Hakemler yazının temsil ettiği alan ve anabilim dalında uzmanlıkları bulunan kişiler arasından seçilir.
4. Hakem ve yazarların isimleri karşılıklı olarak birbirlerinden gizli tutulur.
5. Hakemlerin kendilerine gönderilen yazıyı değerlendirme süreleri azami 25 gündür. Bu süreç sonunda rapor edilmeyen yazı için yeni bir hakem tayin edilir.
6. Alan değerlendirmesinden iki olumlu hakem raporu alan yazı yayınlanmaya hak kazanır. Bir olumlu bir olumsuz hakem raporu alan yazı, üçüncü bir hakeme gönderilir ve yazının yayınlamp yayınlanmaması üçüncü hakemin raporu doğrultusunda belirlenir.
7. Hakemler, düzeltme istedikleri yazıyı yayınlanmadan önce bir kez daha görmek isteyebilirler. Bu talebin raporda belirtilmesi durumunda metnin düzeltilmiş biçimi sistem tarafından otomatik olarak hakeme gönderilir.
8. Yazarlar, makul çerçevede ve ikna edici verilerle birlikte hakem raporuna itiraz edebilirler. İtirazlar dergi yönetimi tarafından incelenir ve uygun görüldüğü takdirde konu ile ilgili olarak farklı bir hakemin (ya da hakemlerin) görüşlerine başvurulabilir.

<https://dergipark.org.tr/rs>
rsanatolia@gmail.com

e-ISSN: 2630-6441

Vol: 6
Issue: 2

RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

e-ISSN: 2630-6441

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

9. R&S Dergisi'nin elektronik sistemine eklenen yazıların değerlendirme sürecinin hangi evresinde olduğu, yazarlar tarafından kendi üyelik bilgileri kullanılarak takip edilebilir. Hakem süreci titizlikle izlenmeli, sistem yalnızca bir kez değişiklik hakkı verebildiğinden dolayı yapılması muhtemel değişiklikler için her iki hakem değerlendirmesinin de sonuçlanması ve raporların sisteme girilmesi beklenmelidir.

10. Dergi editörleri, hakemler tarafından verilen düzeltmeleri titizlikle takip eder. Bu doğrultuda, editörler tarafından bir yazının yayınlanması ya da yayınlanmaması yönünde karar alınabilir.

11. R&S Dergisi'ne yüklenen makaleler için tasarım şirketi hesabına yatırılmak üzere 235 TL/50 USD ücret alınmaktadır. Bu ücret, makalenin yazar tarafından sisteme yüklenmesinden sonra dergi tarafından gönderilen bilgi mesajı uyarınca, hakem sürecinin başlatılmasından önce yatırılır. Yayın ücreti yatırıldıktan sonra yazarlardan gelen dekontlar dergi yönetimi tarafından tasarım şirketine gönderilir ve çalışmanın hakem süreci başlatılır.

<https://dergipark.org.tr/rs>
rsanatolia@gmail.com

e-ISSN: 2630-6441

Vol: 6
Issue: 2

RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

e-ISSN: 2630-6441

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

YAYIN POLİTİKASI

1. R&S (Research Studies Anatolia Journal) ulusal, hakemli, endeksli e-dergi olup, yılda 4 sayı (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim) yayımlanır. Gerekli durumlarda özel ya da ek sayılar da yayımlanabilir.
2. R&S Dergisi, Sosyal ve Beşeri Bilimler alanlarındaki çalışmalarını yayımlayan bir dergidir. Yalnızca özgün bilimsel makalelere ilişkin metinleri yayımlar. Ayrıca, sunulduğu yer, toplantı ve tarihin kaydedilmesi ile başka bir yerde yayımlanmamış olması şartıyla kongre ve sempozyum bildirimleri de makale çalışması olarak yayımlanabilir. Ancak bu yayın etkinliğinden kaynaklanması muhtemel herhangi bir sorunun sorumluluğu yazara aittir.
3. R&S Dergisi'ne gönderilen yazıların daha önce herhangi bir mecrada yayımlanmamış olması ve sisteme eklendiğinde bir başka yayım organının yayım değerlendirme sürecinde bulunmaması gerekir.
4. R&S Dergisi'ne yayımlanması için çalışma göndermek isteyenlerin, yazılarını <http://dergipark.org.tr/rs> adresi aracılığıyla göndermeleri gerekir.
5. Herhangi bir yazının R&S Dergisi'ne elektronik sistemine eklenmesi, yazının yayımlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirilme süreci başlar.
6. Başvurunun yapılmasından yazının yayımlanması aşamasına kadar uzanan süreçteki bütün işlemler elektronik ortamda gerçekleşir.
7. Yayımlanması için R&S Dergisi'ne gönderilen yazıların basım ve yayım hakları dergiye devredilmiş olur. Bu yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayım organında yayımlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. R&S Dergisi, yayımlanmış olduğu metinleri çeşitli mecralarda yayımlayabilir.
8. R&S Dergisi'nin yayım dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce dilinde gelen yazılar da değerlendirmeye tabi tutulur ve hakemler tarafından yayımlanması uygun görüldüğü takdirde yayımlanır.

<https://dergipark.org.tr/rs>
rsanatolia@gmail.com

e-ISSN: 2630-6441

Vol: 6
Issue: 2

RESEARCH STUDIES ANATOLIA JOURNAL

e-ISSN: 2630-6441

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. R&S Dergisi'nin sistemine yüklenen her yazı, ilk olarak editör veya editör yardımcıları tarafından yazım ve yayın ilkelerine uygunluğu bağlamından değerlendirilir. Bu değerlendirme sonucunda, yazar tarafından yapılması gereken düzeltmeler olursa, yazı, editörler tarafından düzeltme istenerek yazara iade edilir.
2. Yazım ilkelerine uygun olmayan yazılar hakeme gönderilmez.
3. Yazım ve yayın ilkeleri açısından değerlendirilmeye uygun bulunan yazılar hakemlere yönlendirilir. Editör onayından geçen her yazının değerlendirilmesi için en az iki hakem görevlendirilir. Hakemler yazının temsil ettiği alan ve anabilim dalında uzmanlıkları bulunan kişiler arasından seçilir.
4. Hakem ve yazarların isimleri karşılıklı olarak birbirlerinden gizli tutulur.
5. Hakemlerin kendilerine gönderilen yazıyı değerlendirme süreleri azami 25 gündür. Bu süreç sonunda rapor edilmeyen yazı için yeni bir hakem tayin edilir.
6. Alan değerlendirmesinden iki olumlu hakem raporu alan yazı yayınlanmaya hak kazanır. Bir olumlu bir olumsuz hakem raporu alan yazı, üçüncü bir hakeme gönderilir ve yazının yayınlanıp yayınlanmaması üçüncü hakemin raporu doğrultusunda belirlenir.
7. Hakemler, düzeltme istedikleri yazıyı yayınlanmadan önce bir kez daha görmek isteyebilirler. Bu talebin raporda belirtilmesi durumunda metnin düzeltilmiş biçimi sistem tarafından otomatik olarak hakeme gönderilir.
8. Yazarlar, makul çerçevede ve ikna edici verilerle birlikte hakem raporuna itiraz edebilirler. İtirazlar dergi yönetimi tarafından incelenir ve uygun görüldüğü takdirde konu ile ilgili olarak farklı bir hakemin (ya da hakemlerin) görüşlerine başvurulabilir.
9. R&S Dergisi'nin elektronik sistemine eklenen yazıların değerlendirme sürecinin hangi evresinde olduğu, yazarlar tarafından kendi üyelik bilgileri kullanılarak takip edilebilir.
10. Dergi editörleri, hakemler tarafından verilen düzeltmeleri titizlikle takip eder. Bu doğrultuda, editörler tarafından bir yazının yayınlanması ya da yayınlanmaması yönünde karar alınabilir.

<https://dergipark.org.tr/rs>
rsanatolia@gmail.com

R&S
RESEARCH STUDIES
ANATOLIA JOURNAL

Vol/Cilt : 6
Issue/Sayı : 2
Yayın Tarihi : 30.04.2023
ISSN : 2630-6441
Toplam Makale Sayısı: 4

EDİTÖRDEN

Bilim Dünyasının Değerli İnsanları,

R&S-Research Studies Anatolia Journal; İktisadi ve İdari Bilimler alanlarındaki özgün, araştırma ve güncel gelişmeleri bilim insanlarına duyurma ve paylaşma amacıyla 3 ayda bir yayımlanan akademik süreli bir yayındır. Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler bünyesinde yer alan Davranış Bilimleri, Endüstriyel İlişkiler ve İşgücü, Halkla İlişkiler, İktisat, İletişim, İşletme, Kamu Yönetimi, Siyasi Bilimler, Uluslararası İlişkiler, Yöneylem Araştırma ve Yönetim Bilimi konularındaki bilimsel çalışmaları yayımlayan dergi; bilimsel araştırma bulguları, analiz, değerlendirme, tartışma vb. içerikli yazılara yer veren, bilimsel nitelikteki dergilerin uyduğu standartlaşmaları kendi bünyesinde barındıran ve elektronik ortamda yayım yapan “bilimsel ve akademik” bir dergidir.

R&S-Research Studies Anatolia Journal; belirlemiş olduğu kapsam çerçevesi içerisinde bilimsel çalışmaları yayımlayarak, kapsamı içerisindeki bilimsel alanlara katkıda bulunmayı amaçlayan, 2018 yılında yayım hayatına başlamış olan bir İktisadi ve İdari Bilimler dergisidir. Kaliteden ödün vermeden kalıcılığı ile akademik camiada önde gelen ve söz sahibi yayınlardan olma iddiasındadır. Ulusal ve uluslararası kamuoyuna hitap eden, yeni fikirler ve açılımlar ortaya koyan, karar mekanizmalarında çalışanlardan uygulayıcılara kadar her kademeye referans olabilecek bir yapıya sahip olmayı ve yaygınlaşmayı hedeflemektedir.

Bilim dünyasının siz değerli insanlarını yayım kurulu, danışma kurulu, hakem kurulu üyesi ve yazar olmak üzere **R&S - Research Studies Anatolia Journal** ailesinin bir üyesi olarak görmekten büyük gurur duyacağımızı belirtmek isteriz.

Akademik yayım hayatının altıncı yılının ikinci sayısında (**2023 Nisan – Cilt: 6; Sayı: 2**), birbirinden değerli 4 çalışmayı sizlerle buluşturan yazarlarımıza, dergi yönetim kurulumuzun çok değerli üyelerine; danışma, yayım ve hakem kurullarında görev yaparak birikimlerini bizlerle paylaşan kıymetli hocalarımıza editör kurulu olarak teşekkür ederiz.

Yeni sayımızın hayırlı olması temennisi ile siz değerli bilim insanlarına ve okurlarımıza R&S – Research Studies Anatolia Journal ailesi olarak teşekkür eder, saygılar sunarız.

Editör Kurulu

<http://dergipark.org.tr/rs>

rsanatolia@gmail.com

TARANAN İNDEKSLER VE VERİ TABANLARI

Advanced Science Index

ASOS Index

Cosmos If

Directory of Research Journals Indexing (DRJI)

EBSCOhost

EUROPUB

FERRIS STATE UNIVERSITY

GENERAL IMPACT FACTOR

GitHub

Google Scholar

HARVARD LIBRARY

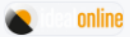
InfoBase Index

IPIndexing

ISSN

idealonline

JIFACTOR

Journal Factor

LOWA STATE-California, San Francisco

Research Bib

Root Society for Indexing and Impact Factor Service (Root Indexing)

Scientific Indexing Services (SIS)

Türk Eğitim İndeksi (TEİ)

**R&S
RESEARCH STUDIES
ANATOLIA JOURNAL**

Vol/Cilt : 6
Issue/Sayı : 2
Yayın Tarihi : 30.04.2023
ISSN : 2630-6441
Toplam Makale Sayısı : 4

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

145-168

Hazal Koray ALAY & Ferhat DEMİR

PERSONEL GÜÇLENDİRME VE BİREYSEL YARATICILIK İLİŞKİSİNDE LİDERLİK GÖREVLERİNİN ROLÜNÜN İNCELENMESİ

107-127

Investigation of the Role of Leadership Tasks in the Relationship of Personnel Empowerment and Individual Creativity

Ömer DULKADİR & Volkan SANCI

TÜRKİYE MERKEZLİ İŞLETMELERİN YURTDIŞINDA ÜRETİM TESİSİ KURMA STRATEJİSİ: MISIR'DA HAZIR GİYİM ÜRETİMİ ÖRNEĞİ

128-144

Investing Abroad Production Facility Strategy of Turkey Based Enterprises: Ready-Wear Production in Egypt Sample

Emine DEMİR KARABAYIR, Ayşegül KARACA DEDEOĞLU & Arzu KURŞUN

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİSEL SAĞLIK VERİLERİNİN KAYIT VE KORUNMASINA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ

145-168

Attitudes of Faculty of Health Sciences Students on The Registration and Protection of Personal Health Data

DERLEME / REVIEW ARTICLES

169-194

Adem CEREN & Gülden İREVÜL

KARDEŞLER ARASI ŞİDDET: BİR DERLEME ÇALIŞMASI

169-194

Violence Between Siblings: A Review Study

**PERSONEL GÜÇLENDİRME VE BİREYSEL YARATICILIK İLİŞKİSİNDE
LİDERLİK GÖREVLERİNİN ROLÜNÜN İNCELENMESİ**

*Investigation of the Role of Leadership Tasks in the Relationship of Personnel Empowerment
and Individual Creativity*

Hazal Koray ALAY

Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü -
Sağlık Kurumları İşletmeciliği, hazalkoray.alay@batman.edu.tr
<http://orcid.org/0000-0002-6638-3089>

Ferhat DEMİR

T.C. İçişleri Bakanlığı, ferht5656@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-0611-4060>

Serhat GENÇ

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, behempa72@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-5769-8022>

Doi: <https://doi.org/10.33723/rs.1243448>

Alay, H. K., Demir, F. & Genç, S. (2023). "Personel güçlendirme ve bireysel yaratıcılık ilişkisinde liderlik görevlerinin rolünün incelenmesi". *R&S- Research Studies Anatolia Journal*, 6(2). 107-127.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/ArrivedDate: 27.01.2023

Kabul Tarihi / AcceptedDate: 24.04.2023

Yayınlanma Tarihi / PublishedDate: 30.04.2023

ÖZ

Çalışanların iş yaşamındaki davranışları ve işleriyle olan ilişkileri pek çok değişkenden etkilenmektedir. Bu değişkenlerden en önemlilerinden biri de yöneticilerin liderlik davranışları ve işletmenin personel güçlendirme kültürüdür. Örgütler sürdürülebilir rekabet amacı için bilgiye ve güçlü insan kaynağına ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışmanın birincil amacı küresel rekabet ortamında değişimin gücünden en iyi şekilde yararlanabilmek için bir gereklilik olan personel güçlendirme kavramı ile bireysel yaratıcılık ilişkisini ortaya koymaktır. Ayrıca personel güçlendirme ve bireysel yaratıcılık ilişkisinde liderlik görevlerinin rolünün incelenmesidir. Bu amaçla, kartopu örneklem belirleme yönteminden yararlanarak, İstanbul'da bir kamu kurumuna bağlı 300 çalışan ile ampirik bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları IBM SPSS Statistics v.26 ve Hayes Process Macro v.4.1. istatistik programı yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırmada veriler, frekans analizi, açıklayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi, pearson korelasyon analizi, çoklu regresyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analizler neticesinde personel güçlendirmenin bireysel yaratıcılık üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı olarak bulunmuştur. Personel güçlendirme ve bireysel yaratıcılık ilişkisinde liderlik görevlerinin aracı değişken olduğu tespit edilmiştir. Liderlik görevlerinin hem bireysel yaratıcılık hem de personel güçlendirme üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu çalışma İstanbul Esenyurt Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 31.05.2022 tarihli ve 2022/05-3 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Personel Güçlendirme, Bireysel Yaratıcılık, Liderlik Görevleri

ABSTRACT

Behaviors of employees in business life and their relationships with their jobs are affected by many variables. One of the most important of these variables is the leadership behaviors of the managers and the personnel empowerment culture of the organizations. Organizations need

information and strong human resources for the purpose of sustainable competition. The primary purpose of this study is to reveal the relationship between the concept of personnel empowerment and individual creativity, which is a necessity in order to make the most of the power of change in the global competitive environment. It is also an examination of the role of leadership tasks in the relationship between personnel empowerment and individual creativity. For this purpose, using the snowball sampling method, an empirical research was conducted with 300 employees working for a public institution in Istanbul. Research findings IBM SPSS Statistics v.26 and Hayes Process Macro v.4.1. analyzed with the help of statistical software. In the study, data were analyzed using frequency analysis, explanatory factor analysis, reliability analysis, Pearson correlation analysis, multiple regression analysis. As a result of the analysis, the effect of personnel empowerment on individual creativity was found to be positive and significant. It has been determined that leadership tasks are the mediating variable in the relationship between personnel empowerment and individual creativity. It has been observed that leadership tasks are effective in both individual creativity and personnel empowerment. This study was approved ethically by the Istanbul Esenyurt University Ethics Committee with its decision dated 31.05.2022 and numbered 2022/05-3.

Keywords: Leadership Tasks, Personnel Empowerment, Individual Creativity

GİRİŞ

Örgütlerin temel amacı karlılık, sürdürülebilir olma, yenilikler ve teknolojik gelişmelerle birlikte çağa ayak uydurmaktır. Ayrıca, küresel ve yerel piyasalarda rekabet edebilmekte İşletmelerin temel amaçlarından biri olup bunun için ise yeniliğe ve teknolojik gelişmelere açık bir pozisyonda olmaları gerekmektedir. Bu noktada sahip oldukları maddi kaynakların yanında entelektüel sermayesi olan insan kaynağının rolü hem işlevsel hem de teknik anlamda sürdürülebilirlik ve rekabet ortamına ayak uydurma noktasında oldukça önemlidir.Küresel

rekabete ayak uydurmak ve öğrenmeye açık çalışanı güçlendirmeye yönelik stratejilere sahip olmak ise güçlü bir organizasyon yapısının işaretidir (Page ve Czuba, 1999). Çalışanın yetki ve sorumluluğunun artırılması olarak ifade edebileceğimiz güçlendirme kavramı, örgütlerin önemli stratejik araçlarından. Günümüzün dinamik koşullarında insan kaynağından en yüksek verimi alabilmek için personel güçlendirme stratejik bir zorunluluk haline gelmiştir. Örgütler için rekabet edebilirliğin ana kaynağının entelektüel sermaye olan çalışanlar olduğu hem sektör yöneticileri hem de akademik alan yazında kabul edilmiş bir konudur (Rodwell, 1996). Bu açıdan değerlendirildiğinde çalışanlarını destekleyen yöneticilerin üstlendiği rol bireysel ve örgütsel çıktılar için önem arz etmektedir. Çalışanların yetki ve sorumluluk verilerek güçlendirildiği örgüt kültürlerinde bireysel yaratıcılığın arttığı ve bu durumun örgütsel çıktılar üzerinde de olumlu bir etki oluşturduğu alan yazında daha önce yapılmış birçok çalışmada belirtilmektedir (Knol ve Van Linge, 2009; Pieterse vd., 2010; Singh ve Sarkar, 2012; Singh ve Sarkar, 2018). Ancak liderin sahip olduğu görevlerin bu süreçteki rolünü inceleyen çalışma sayısı yeterli değildir. Tüm bu olguların ışığında, çalışmanın birincil amacı küresel rekabet ortamında değişimin gücünden en iyi şekilde yararlanabilmek için bir gereklilik olan personel güçlendirme kavramı ile bireysel yaratıcılık ilişkisini ortaya koymaktır. Ayrıca personel güçlendirme ve bireysel yaratıcılık ilişkisinde liderlik görevlerinin etkisinin incelenmesidir. Bu çerçevede tasarlanan araştırma modeli kapsamında elde edilen bulguların alan yazına ve kamu sektöründe faaliyet gösteren liderlerin tutum ve davranışlarına katkı sunması beklenmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde personel güçlendirme, bireysel yaratıcılık ve lider davranışları ile ilgili alan yazından destek alınarak kavramsal çerçeve sunulmuştur.

Personel Güçlendirmenin Tanımı ve Kapsamı

Bilgi sürekli olarak yenilenmekte ve gelişmektedir. Bu hızlı gelişmelerle karşı karşıya kalan örgütler, devamlılıklarını sağlamak için yapılarında ve operasyonlarında değişiklikler yapmak zorundadır. Bu noktada personel güçlendirme, küresel rekabet anlamında çok önemli bir kavram olarak gün yüzüne çıkmaktadır (Genç, 2004: 223). Güçlendirmek, güç üretmektir ve güç enerji demektir. Bu sebeple güçlendirme belli bir gücü belli bir noktada toplamaktır (Thomas ve Velthouse, 1990: 667). Bu sebeple personel güçlendirme, yenilikçi stratejiler ve örgütsel çalışmaların temeli niteliğindedir (Conger ve Kanungo, 1988: 471). Güçlendirme konusunda çalışanlara yetki vermek azami derecede önemlidir. Yöneticilerin personel güçlendirme konusunda başarılı olabilmesi için çalışanların potansiyellerini ortaya koyabilmelerine yardımcı olabilmeleri gerekmektedir. Bu noktada yöneticiler karar verme konusunda güven ve bilgi akışıyla beraber çalışanın motivasyonunu artırmak için onlara destek olmalıdır (Randolp, 2000: 95). Koçel'e göre güçlendirme, yöneticiler tarafından işin yapılması için gerekli olan ortamın oluşturulması, işi gerçekleştirenlerin ise işin sahibi pozisyonuna gelmesidir. Güçlendirme ayrıca, personel motivasyonunu yükselten, şahsi özgüven sağlayan, sorumluluk alarak örgütsel direktifler yolunda doğru adımların gerçekleştirilmesini sağlayan uygulamalar olarak kavramsallaştırılmaktadır (Koçel, 2011: 410-411). Alan yazında personel güçlendirme konusunda yapılan tanımlar, güçlendirmenin personelin kendini işine verme noktasındaki verimliliği konusunda birleşmektedir. Personel güçlendirme verimlilik esasına dayanmaktadır. Tanımlardan hareket ederek kısa ve net olarak personel güçlendirme; “personelerle yetki vermek ve işe odaklanmasını en üst seviyeye çıkarabilme” şeklinde tanımlanabilir (Mücevher ve Erdem, 2019).

Özgen ve Türk'ün (1997) çalışmasına göre personel güçlendirmenin yolları şu şekilde sıralanmaktadır:

-İletişimi Desteklemek: Pek çok örgüt yapılanmasında iletişim, yönetimden gelen yukarıdan aşağıya bir sistem üzerine kuruludur. Bu ortamdaki çalışanlar, doğrudan bir kanalları olmadığı ve bir etkileri olacağını düşünmedikleri için fikir sunmalarının bir önemi olmadığını düşünmektedir. Liderler, net bir yönelime ve daha fazla deneyime sahip olabilir, ancak bu ön saflardaki çalışanlardan gelen geri bildirimleri ve fikirleri geçersiz kılmamalıdır. Çalışanlara düşüncelerini, duygularını ve gözlemlerini etkili bir şekilde ifade edebilmeleri için alan yaratılmadığıdır. Çalışanlar, şirkete yardımcı olabilecek olan tüm bilgileri paylaşmaktan çekinmemeli ve bu noktada onaylandıklarından emin olmalıdır.

-Gelişimi Ödüllendirmek: Birçok lider, çalışanlarının atıl olduğundan şikayet etmektedir, ancak gelişmelerine yardımcı olmak için çok az şey yapmaktadır. Bu gibi durumlarda, yönetim terfi ve ücretin çalışanları ilerletmek için yeterli olduğu fikrine sahiptir. Ancak çoğu zaman, çalışanlar ne yapacaklarına dair kaynaklara veya bilgiye sahip değildir. Bu noktada çalışanlara bir yol haritası çizmek ve başarılarını ödüllendirmek çalışanlar için motive edici olabilir.

-Rolleri Tanımlamak: Organizasyon şeması dahilinde tüm çalışanların sorumluluklarının net olması, iş bölümü ve paylaşımının etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekir. Çalışanlara görev tanımlarının net bir şekilde yapılması verimliliği arttırmakla birlikte iş birliği içinde çalışmayı da kolaylaştırmaktadır.

-Hesap Verebilirlik: Çalışanların örgütün beklentilerini ne zaman karşıladıklarını ve daha da önemlisi ne zaman karşılamadıklarını bilmeleri gerekir. Başarısızlıklarının sonuçlarını anlamazlarsa hiç kimse hesap verebilirliği sürdüremez. Çalışanlar başarısızlıklarından sorumlu tutulmadıklarını görürlerse, başarı için fazladan çaba göstermeye ihtiyaç duymayabilirler. Bu da işyerindeki verimliliği düşürmektedir.

-Çabaları Takdir Etmek: İnsanlara yaptıkları iş için para verilmektedir, ancak en iyi çalışanlar işyerlerinde sadece para için çalışmazlar. Güçlendirilmiş çalışanlar, finansal istikrardan daha yüksek bir memnuniyet düzeyine ihtiyaç duyarlar. Liderlerinin katkılarını takdir ettiğini ve katılımlarına değer verdiğini hissetmeleri gerekir.

Personel güçlendirme sürecine yönelik stratejik yolların daha etkin bir şekilde uygulanabilmesi için etkili olan faktörler Şekil 1’de özetlenmektedir (Karakaş, 2014).

Şekil 1: Personel Güçlendirmede etkili olan Faktörler

Kaynak: Karakaş, A., & Gökmen, G. (2018). Kamu Çalışanlarında İş Tatmini, Duygusal Emek Ve İş Stresi: Konya’da Bir Araştırma. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(3), 99-127.

Yaratıcılık ve Bireysel Yaratıcılık

Yaratıcılık fikir oluşturma, olaylar arasında ilişki kurabilme ve bunlar hakkında sonuç çıkarabilme yeteneği olarak insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliktir (Yıldırım, 1998). Barker’a (2002) göre yaratıcılık, yeni fikirler yaratma yeteneğidir. Yenilikçi fikirler

oluşturmak, yaratıcılığın çıktısıdır. Yaratıcılık, belirli bir sonuca yol açan belirli eylemler olmaksızın keşifsel davranış yoluyla yeni, uygun, faydalı, doğru ve değerli fikirlerin yaratılmasıyla sonuçlanan zihinsel bir süreçtir (Yıldırım, 2007). Yaratıcı olmayan insan yoktur. Sadece yaratıcılıklarının ortaya çıkmasına ihtiyaç duyan bireyler vardır. Kurt Lewin'in alan çalışmasında yaratıcılığın ortaya çıkışında etkisi olan kavramlar üç başlıkta incelenmiştir (Özçer, 2005; Yıldırım, 2007). Bunlar: bilgi, entelektüel yetenekler, kişilik/karakter yapısıdır.

Kwasniewska ve Necka (2004)'ya göre yaratıcılık çalışanların bireysel veya örgütsel olarak yeni fikirler ortaya çıkarmasıdır. Yaratıcılık çalışanların işlerini yapmalarında yeni yollar, yöntemler yaratmaya, bu yol ve yöntemleri geliştirmeye yardımcı olmaktadır (Çavuş, 2006). İşletmelerin yeni ürün yaratması, rekabet üstünlüğü elde etmesi ve gelişme göstermesi yaratıcı bir kimliğin sonuçları olarak değerlendirilir. Yaratıcılık süreci, yeni fikirlerin doğuşu ve bu fikirlerin ürünler, hizmetler ve üretim yöntemleri ile yeni yönetsel uygulamalar şeklinde maddeleştirildiği yenilikçiliği kapsayan bir süreç olarak ifade edilmektedir (Jalan ve Kleiner, 1995).

Bireysel yaratıcılık, özgür düşünme yetisine sahip kişilerin diğer insanlardan farklı ve özgün fikirler ortaya koymasıyla ortaya çıkmaktadır. Genel olarak bireysel yaratıcılığı yüksek bireyler Samen'e(2008) göre *“orijinal düşünme, yüksek zekaya sahip olma, yaratıcı farkındalık, mantıksal ve sıradışı düşünme, gelişmiş sorgulama becerileri, bilgi ve tecrübe sahibi olma, bağımsız karar verme, risk alma, enerjik olma, meraklı olma, espritüel olma, bilinmeye karşı ilgi duyma, gelişmiş hayal gücü, estetik duyarlılık, açık görüşlülük, yalnız kalma ihtiyacı, sezgisel, duygusal ve gelişmiş etik değerlere sahip olma”* şeklinde tanımlanmaktadır. Bireysel yaratıcılık, bir bakışta tüm gerçeği görmenin, yeni sentezlere ulaşmanın, benzerliklerin, zıtlıkların özdeşliğini çözmenin ve eskimeyen bir düşünce üretmenin kaynağıdır. Bireysel yaratıcılık bireyin kendine özgü iç yapısı ile ne kadar ilgiliyse de sosyal, kültürel ve çevresel

koşulların da yaratıcılığın gelişmesinde rolü yadsınamaz. 21. yüzyılın yaratıcı insanı olarak tanımlanan, entelektüel sermaye kaynağı bilgi işçilerinin varlığı örgütlerin etkinlik ve verimlilik çıktıları için önemli bir role sahiptir (Yıldız, 2021).

Liderlik ve Liderlik Görevleri

Lider kelimesinin kökeni İngilizce “leadership” ve fiil olarak “lead”, “yön göstermek, yol göstermek, kılavuzluk etmek, öncülük etmek, rehberlik yapmak” anlamına gelmektedir. “Leader” ise; rehber, kılavuz, önder, baş, lider anlamlarında kullanılmaktadır. Tarihsel olarak insanlığın ilk zamanlarına dayanan kavram 19. yüzyılın başlarından itibaren akademik çalışmalarda kullanılmaya başlanmıştır (Ahluwalia, 2020). Liderlik kavramı, özellikle 1950 sonrasında kuramsal yönden ele alınmış ve çok çeşitli açılardan değerlendirilmiştir (Cheong vd., 2019). Örgütlerde liderlik kavramı son yıllarda çok fazla üzerinde durulan bir konu haline gelmiştir ve önemi artmıştır (Bolat ve Seymen, 2003). Karahan ve Yılmaz (2010), liderin astlarla ilişkilerinde güç ve liderliğe odaklanmaktan ziyade sorumluluğu sağlamada önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Ayrıca kurumsal yapı ve liderlik becerileri bir organizasyonda etkili liderlik tarzının oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Mugira (2022) etkili liderlik tarzının çalışan memnuniyetine yol açtığını ve daha iyi bir lider tarzının çalışanı motive ederek çalışmaya teşvik edebileceğinin iyi bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Buradaki önemli husus liderlerin, çalışanları motive etmek için organizasyonun değerlerini, vizyonu ve misyonu çalışanlara aktarabilmesidir. Liderlik ile ilgili çalışmalar incelediğinde, liderlik teorilerinin dört gruba ayrıldığı görülmektedir. Bunlar: *özellik ve nitelik teorileri dönemi (1940 öncesi)*, *davranış teorileri dönemi (1940–1960 yılları arası)*, *durumsallık teorileri dönemi (1960-1980)*, *yeni liderlik yaklaşımları ve teorileridir (1980'lerden günümüze kadar olan dönem)*. Liderlik yaklaşımlarının farklı araştırmacılar tarafından farklı odak ve boyutlarda ortaya atıldığı görülmektedir. Literatürde sıklıkla karşılan *liderlik yaklaşımları: kişisel özellikler yaklaşımı*,

davranışsal yaklaşım, yönetsel roller yaklaşımı, durumsallık yaklaşımı, dönüşümcü liderlik yaklaşımıdır. Yeni liderlik yaklaşımlarından olan olarak dönüşümcü liderlik tarzı, takipçilerin yeteneklerine göre duygu, değer ve hedeflerinin belirli bir işe dönüşmesini hedeflemektedir. Siangchokyoo ve arkadaşları (2020) dönüşümcü liderliği beş farklı stile göre sınıflandırmaktadır. Bunlar: entelektüel teşvik, bireysel argümanlar terfi ve destek, ilham veren motivasyon, idealleştirilmiş etki, atanmış karizmadır.

Dijitalleşen dünyamızın çalışma yaşamında liderlerin görevleri her zamankinden daha zor bir hal almıştır. Çalışanlar ile doğru iletişim kanalını bulmak, yüz ifadesi, göz teması, ses tonu, vücut dili gibi iletişimsel davranışları doğru kullanmak liderin en önemli görevlerindedir. Bu noktada pygmalion etkisi önem arz etmektedir. Pygmalion etkisi (kendini gerçekleştiren kehanet), yöneticilerin liderlik görevlerini ve yönetsel becerilerini en uygun davranış modeli ile kullanarak çalışanların motivasyonu ve performansı üzerinde rol oynamaktır. Çalışan ve yönetici arasındaki iletişim, işyerinde iş memnuniyetini etkileyen önemli bir faktördür. Çalışanların bir yöneticinin tutum ve davranışını algılama şekli, iş tatminini, performansı, bağlılığı, yaratıcılığı ve daha birçok bireysel ve örgütsel çıktıyı olumlu veya olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Ay ve diğ. 2019; Karakaş ve Gökmen, 2018).

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın birincil amacı küresel rekabet ortamında değişimin gücünden en iyi şekilde yararlanabilmek için bir gereklilik olan personel güçlendirme kavramı ile bireysel yaratıcılık ilişkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca personel güçlendirme ve bireysel yaratıcılık ilişkisinde liderlik görevlerinin incelenmesidir. Alan yazın incelendiğinde, personelin kalite ve verimliliğinin artırılması, teknolojik gelişmelere adaptasyon bağlamındaki çalışmaların personel güçlendirme ekseninde şekillendiği görülmektedir (Andika ve Darmanto, 2020).

Bireysel yaratıcılığın gelişimi ve dönüşümü güçlendirme kültürüne bağlıdır (Küçükaltan ve Mert, 2020; Vu, 2020;). Güçlendirme kültürü liderin özellikleri ve kendisine verilen görevlerin bağlamında şekillenmektedir (Murray ve Holmes, 2021). Alan yazında bu bağlamsal çerçeveye yönelik bir boşluğun olduğu açıkça görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu araştırma amacı itibariyle personel güçlendirme ile bireysel yaratıcılık ilişkisinde liderlik görevlerinin rolünü incelenmesi sebebiyle bütüncül bir çerçeve sunmaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini İstanbul'da bir kamu kurumunun Avcılar, Esenyurt ve Bağcılar ilçelerinde görev yapmakta olan personelleri oluşturmaktadır. Kartopu örneklem belirleme yönteminden yararlanılarak evreni 1280 olarak tespit edilen gruptan araştırmaya katılmayı kabul eden ve toplanan verilerden geçerli kabul edilen 300 personel araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada çok sayıda veri toplamaya imkan vermesi, maddi olarak daha elverişli olması, daha çok katılımcıya ulaşılabilmesi gibi sebeplerle veri toplama aracı olarak anket toplama yöntemi kullanılmıştır. Bu sebeple araştırma anket kullanımının getirdiği tüm sınırlılıkları taşımaktadır. Daha sonra yapılacak olan araştırmalarda farklı veri toplama araçları kullanılabilir. Elde edilen veriler kişisel beyana dayalıdır. Katılımcılar kendilerine yöneltilen sorulara ideal olduğunu düşündükleri cevapları vererek gerçekte olanı yansıtmamış olabilirler. Veri belli bir zaman diliminde (Haziran 2022-Kasım 2022) toplanmıştır. Araştırma verisi katılımın daha yoğun olacağı tahmin edilen farklı dönemlerde toplanabilirse, farklı bulgular elde edilebileceği de dikkate alınmalıdır.

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları

Araştırma amacı itibarıyla açıklayıcı bir çalışmadır. Veri toplama ve analiz yöntemi olarak nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak kesitsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak ilk bölümü sosyo demografik sorulardan, ikinci bölümü ise Yıldız (2021)'in doktora tezinde kullandığı liderlik görevlerini ölçen 8 soru, Pıçakçı (2012)'in çalışmasından kullandığı bireysel yaratıcılığı ölçen 5 soru ve Çelebi (2009) tarafından geliştirilen personel güçlendirmeyi ölçen 12 soru ile toplam 25 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmaya dahil edilen katılımcılara ilişkin demografik bulgular tanımlayıcı istatistik yöntemler ile belirlenmiştir. Sonrasında anket maddelerinin faktör analizine uygunluğunun test edilmesi için korelasyon analizi yapılmış ve anketin faktör analizine uygun olduğu görülmüştür. Faktör analizine 25 madde eklenmiş ancak analiz sonrası faktör yükü düşük çıkan 4 madde anketten çıkarılarak 3 alt boyutlu 21 maddelik bir yapı elde edilmiştir. Elde edilen yapının iç tutarlılığını ölçmek amacıyla Cronbach Alfa katsayısına bakılmış ve anketin güvenilir olduğu görülmüştür. Sonrasında ise personel güçlendirme ve bireysel yaratıcılık ilişkisinde liderlik görevlerinin aracılık etkisinin belirlenmesi için ilgili değişkenlere aracılık analizi uygulanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın ana hipotezleri şu şekildedir:

H₁: Personel güçlendirme ve bireysel yaratıcılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Personel güçlendirme ve bireysel yaratıcılık arasındaki ilişkide liderlik görevlerinin aracı rolü vardır.

Bulgular

Sosyo-Demografik Özellikler

Araştırma kapsamında dahil edilen çalışanların sosyo-demografik özellikleri şu şekildedir: 300 çalışanın %97,3'ü erkek %2,7'si kadın; yaş ortalaması 33'tür. Çalışanların %57'si evli

%43'ü bekindir. Çalışanların %37'si lise, % 28,7'si ön lisans, %30,7'si lisans, %3,7'si lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Çalışlar mesleki kıdeme göre %14,7'si 0-1 yıl arası, %69,7'si 2-5 yıl arası, %15,7'si 5 yıl ve üzeri olarak dağılım göstermektedir.

Değişkenlere Yönelik Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Çalışmada değişkenlere öncelikle yapı geçerliliğini test etmek için faktör analizi uygulanmıştır. Faktör dağılımında, örneklem yeterliliğini ölçmek için Kaiser-Meyer- Olkin (KMO) testi yapılmıştır. KMO oranının 0,5'in üzerinde olması veri setinin faktör analizi yapmak için uygunluk seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir (Sipahi vd., 2012: 54). Güvenilirlik analizi yapmak için alpha modeli kullanılmıştır. Cronbach Alpha değerinin 0.70 ve üstünde olması ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Tablo 1 'de araştırma modelinde yer alan değişkenlere ait faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1: Faktör ve Güvenilirlik Analizi

	Factor Loading	%Variance Explained	Cronbach alpha
Liderlik Görevleri		43,635	0.972
L1.İşyerimde liderler, örgütleri başarıya ulaştırmak amacıyla geleceği bugüne taşıyarak vizyon yaratırlar	,913		
L2.İşyerimde liderler, örgütlerin temel değerlerini benimser ve bu değerleri örgütlerine yerleştirirler	,913		
L3.İşyerimde liderler, takım üyelerini örgütün stratejisi doğrultusunda seçer, eğitir ve onlara yön verirler.	,912		
L4.İşyerimde liderler, örgüt içerisinde etkin bir iletişim yapısı kurarlar	,908		
L5.İşyerimde liderler, etkili ve başarılı takımlar oluşturmaktadırlar	,902		
L6.İşyerimde liderler, örgütsel değişimi yönetmekte ve geliştirmektedirler	,895		
L7.İşyerimde liderler, işletmelerin etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi için kaynak yaratmaktadırlar.	,875		
L8.İşyerimde liderler, krizi başarıyla ve etkin bir şekilde yönetmektedirler.	,858		
Bireysel Yaratıcılık		9,058	0.902
BY1.İşyerimde iş ile ilgili sorunlarımı rahat bir şekilde dile getirebilmekteyim.	,825		
BY2.İşyerimde üstlerim ve ilgili birimler, kariyer basamaklarında ilerlemem konusunda benimle yakından ilgilenmektedir.	,808		
BY3.İşyerimde geçmiş hatalarımdan ders çıkartarak öğrenmeme izin veren bir çalışma ortamı mevcuttur.	,776		

BY4.İşyerimde ihtiyaç duyduğum taktirde çalışma arkadaşlarım ve üstlerimden yardım alabileceğimi bilmekteyim.	,547		
Personel Güçlendirme		24,834	0.936
PG1.İşin yapılması hususunda gerekli yeteneklere sahip olduğuma inanıyorum.	,889		
PG2.İşin yapılması hususunda yeterli kapasiteye sahip olduğuma inanıyorum.	,881		
PG3.Yaptığım iş benim için anlamlıdır.	,878		
PG4.İşimle ilgili yaptığım faaliyetler benim için özel bir anlam taşır.	,856		
PG5.Kurumda görevlendirildiğim iş benim için çok önemlidir.	,824		
PG6.İşin yapılmasını gerektiren becerilere uzman seviyesinde sahibim.	,757		
PG7.İşin nasıl yapacağımı belirlemede gereken özerkliğe sahibim.	,698		
PG8.İşin nasıl yürütüleceğine kendi başıma karar vermede serbestim.	,813		
PG9.İşimi nasıl yapacağım konusunda oldukça serbest davranabildiğim fırsatlara sahibim.	,799		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy =0,939			
Chi-Square Bartlett's Test=7397,514			

Değişkenler arası Korelasyon ve Regresyon analizi

Araştırma kapsamında analize tabi tutulan değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonucunda Liderlik Görevleri ile Personel Güçlendirme arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,350$; $p<0,001$) gözlemlenmiştir. Personel Güçlendirme ile Bireysel Yaratıcılık arasında pozitif yönlü orta derecede bir ilişki ($r=0,453$; $p<0,001$), Liderlik Görevleri ile Bireysel Yaratıcılık arasında pozitif yönlü orta derecede bir ilişki ($r=0,587$; $p<0,001$) gözlemlenmiştir.

Çalışmada bağımlı değişkenlerin bağımsız değişkenler üzerindeki etkileri Tablo 2’de verilmiştir. Bu tabloda modelimize bağlı olarak üç alt model oluşturulmuştur. Model 1’de bireysel yaratıcılığın liderlik görevleri üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Buna göre bireysel yaratıcılığın liderlik görevleri üzerinde anlamlı etkisi saptanmıştır ($\beta = 3,312$, $p < 0,001$). Model 2’de bireysel yaratıcılığın personel güçlendirme üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Buna göre bireysel yaratıcılığın personel güçlendirme üzerindeki etkisi pozitif olarak gerçekleşmiştir ($\beta = 1,004$, $p < 0,001$). Bireysel yaratıcılık ve personel güçlendirme üzerindeki etkisi Model 3 ile gösterilmiştir. Burada bireysel yaratıcılığın personel güçlendirme üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı ($\beta = 0,8378$, $p < 0,001$) ve liderlik görevlerinin personel güçlendirme üzerindeki etkisi de pozitif ve anlamlı ($\beta = 0,0203$, $p < 0,05$) olarak saptanmıştır.

Tablo 2: Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı	Model 1: Liderlik Görevleri			Model 2: Personel Güçlendirme			Model 3: Bireysel Yaratıcılık		
	β	SE	p	β	SE	p	β	SE	p
Sabit	13,632	2,003	0	23,082	0,866	0	22,397	0,927	0
Bireysel Yaratıcılık	3,312	0,2643	0	1,004	0,114	0	0,8378	0,1406	0
Liderlik Görevleri							0,0503	0,0249	0,0448
F		157,066			77,086			40,969	
P		<001			<001			<001	
R2		0,3452			0,2055			0,2162	

Bu çalışmada aracılık analizi sonuçlarına ulaşmak için öncelikle değişkenler arasında direkt regresyon analizleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 2 de gösterilmiştir. Yapılan regresyon analizleri neticesinde aracı etkinin olması için gerekli olan anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Buna göre aracılık analizini gösteren Tablo 3'te Liderlik Görevlerinin aracılık etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\gamma=0,1665$, $SS=0,0777$, 95% CI [0,0091, 0,3138]). Bu bağlamda Personel Güçlendirmenin Bireysel Yaratıcılık üzerindeki etkisinde Liderlik Görevlerinin aracı olarak azaltıcı rolü vardır.

Tablo 3: Liderlik Görevlerinin Modele Eklenmesiyle Oluşan Aracılık Etki Değerleri

Personel Güçlendirmenin Bireysel Yaratıcılık Üzerindeki Toplam Etkisi			β	SS	Alt sınır % 95 Güven Aralığı	Üst Sınır % 95 Güven Aralığı
			1,004	0,114	0,7792	1,2294
Personel Güçlendirmenin Bireysel Yaratıcılık Üzerindeki Doğrudan Etkisi			β	SS	Alt sınır % 95 Güven Aralığı	Üst Sınır % 95 Güven Aralığı
			0,8378	0,1406	0,5610	1,1145
Personel Güçlendirmenin Bireysel Yaratıcılık Üzerindeki Dolaylı Etkisi			β	SS	Alt sınır % 95 Güven Aralığı	Üst Sınır % 95 Güven Aralığı
Bağımsız Değişken > Personel Güçlendirme	Aracı Değişken > Liderlik Görevleri	Bağımlı Değişken > Bireysel Yaratıcılık	0,1665	0,0777	0,0091	0,3138

SONUÇ ve ÖNERİLER

Örgütsel davranış ve yönetim literatürü, liderin, takipçilerin tutum ve davranışlarına yönelik bir etki faktörü olduğunu göstermektedir. Buna göre bu çalışmanın amacı, personel güçlendirme ile bireysel yaratıcılık arasındaki ilişkide liderlik görevlerinin rolünü incelemektir. Sonuçlar, takipçilerin bireysel dönüşümcü liderlik algılarının bireysel yaratıcılıklarıyla ilişkili olduğunu öne süren önceki araştırmalarla uyumludur.

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde çalışmanın birincil amacı olan küresel rekabet ortamında değişimin gücünden en iyi şekilde yararlanabilmek için bir gereklilik olan personel güçlendirme kavramı ile bireysel yaratıcılık ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu bulgu takipçilerin güçlendirme kavramına yönelik algılarının bireysel yaratıcılıklarıyla ilişkili olduğunu öne süren önceki araştırmalarla uyumludur (Çavuş ve Akgemci, 2008; Yang ve Choi, 2009; Sahoo vd. 2010; Celik vd., 2014; Saray vd.,2017; Abadi ve Chegini, 2013). Ayrıca elde edilen bulgular, personel güçlendirme ve bireysel yaratıcılık ilişkisinde liderlik görevlerinin aracı olarak azaltıcı rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu takipçilerin liderlik görevlerine yönelik algısının personel güçlendirme ve bireysel yaratıcılık ilişkisinde aracı rolü olduğunu öne süren önceki araştırmalarla uyumludur (Gomes vd., 2015; Choi vd., 2015; Mubarak ve Noor, 2018). Ancak burada liderlik tarzı da önem arz etmektedir. Daha önce yapılan araştırmalar dönüşümcü liderliğin çalışanların yaratıcılığı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Çekmecelioglu ve Özbağ, 2016; Azim vd., 2019;). Ayrıca önceki çalışmalar, yeni nesil liderlik modellerinden kabul edilen belirsiz durumlarda uygulanması gereken kuantum liderlerin ise personel güçlendirmeye önem verdiğini, zorlu belirsiz durumlarda çalışanlarını yönlendirirken, yaratıcılıklarını ortaya koymalarının önünü açtığını belirtmektedir (Norouzzadeh vd., 2019; Nigri ve Agulini, 2019; Reader, 2018).

Bu çalışmanın tüm çalışmalarda olduğu gibi bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, bulgularımızın genelleştirilmesi, örneklem büyüklüğü nedeniyle sınırlı olabilir. İkinci olarak,

bu çalışmada çalışanların liderlerinin sahip olduğu görevlere yönelik algısı ölçülerek değişkenler üzerindeki etkisi incelendiği için daha sonra yapılacak çalışmalarda liderlik tarzlarının ön plana çıkarıldığı çalışmaların yapılması önerilmektedir. Metodolojik açıdan son sınırlama ise verilerin kişisel bilgi anketleriyle toplanmış olmasıdır. Toplanan verilerin algıyı ölçmesi sebebiyle katılımcıların cevapları güvenilir kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abadi, M. V. N. A., & Chegini, M. G. (2013). Process of employee empowerment (concepts and dimensions). Kuwait Chapter of the Arabian Journal of Business and Management Review, 2(11), 76.
- Ahluwalia, L. (2020). Empowerment leadership and performance: Antecedents. TECHNOBIZ: International Journal of Business, 3(2), 35-39.
- Andika, R., & Darmanto, S. (2020). The effect of employee empowerment and intrinsic motivation on organizational commitment and employee performance. Jurnal Aplikasi Manajemen, 18(2), 241-251.
- Ay, F. A., Ünal, İ., & Ünal Özgün. (2019) Üstler ve Astlar Arasındaki İletişimin Astların İş Tatmini Üzerindeki Etkisi. İşletme Bilimi Dergisi, 7(3), 575-593.
- Azim, M. T., Fan, L., Uddin, M. A., Abdul Kader Jilani, M. M., & Begum, S. (2019). Linking transformational leadership with employees' engagement in the creative process. Management Research Review, 42(7), 837-858.
- Bolat, T. & Seymen, O. A. (2003). Örgütlerde İş Etiğinin Yerleştirilmesinde Dönüşümcü Liderlik Tarzının Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(9), 59-85.
- Celik, A., Cakici, A. B., & Celik, N. (2014). The effects of employee empowerment applications on organizational creativity and innovativeness in enterprises: The case of Oiz. European Scientific Journal, 10(10).

- Cheong, M., Yammarino, F. J., Dionne, S. D., Spain, S. M., & Tsai, C. Y. (2019). A review of the effectiveness of empowering leadership. *The Leadership Quarterly*, 30(1), 34-58.
- Choi, S. B., Tran, T. B. H., & Park, B. I. (2015). Inclusive leadership and work engagement: Mediating roles of affective organizational commitment and creativity. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 43(6), 931-943.
- Conger, J. A., & Kanungo, R. N. (1988). The empowerment process: Integrating theory and practice. *Academy of management review*, 13(3), 471-482.
- Çavuş, M. F., & Akgemci, T. (2008). İşletmelerde Personel Güçlendirmenin Örgütsel Yaraticılık ve Yenilikçiliğe Etkisi: İmalat Sanayiinde Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 229-244.
- Çekmecelioğlu, H. G., & Özbağ, G. K. (2016). Leadership and creativity: The impact of transformational leadership on individual creativity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 235, 243-249.
- Çelebi, M. A. (2009). Örgütsel bağlılığın sağlanılmasında bir araç olarak personel güçlendirme, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Genç, N. (2004), *Yönetim ve Organizasyon: Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Gomes, C., Cural, L., & Caetano, A. (2015). The mediating effect of work engagement on the relationship between self-leadership and individual innovation. *International Journal of Innovation Management*, 19(01), 1550009.
- Karakaş, A., & Gökmen, G. (2018). Kamu Çalışanlarında İş Tatmini, Duygusal Emek ve İş Stresi: Konya'da Bir Araştırma. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(3), 99-127.
- Knol, J., & Van Linge, R. (2009). Innovative behaviour: The effect of structural and psychological empowerment on nurses. *Journal of advanced nursing*, 65(2), 359-370.

- Koçel, T. (2011). *İşletme Yöneticiliği*. Beta Yayınları. İstanbul.
- Kwasniewska J., & Necka E., (2004). Perception Of The Climate For Creativity İn The Workplace. The Role Of The Level İn The Organization And Gender, Creativity And Innovation Management 13 (3): 187-196.
- Mubarak, F., & Noor, A. (2018). Effect of authentic leadership on employee creativity in project-based organizations with the mediating roles of work engagement and psychological empowerment. *Cogent Business & Management*, 5(1), 1.
- Mugira, A. (2022). Leadership Perspective Employee Satisfaction Analysis. *Akademik: Jurnal Mahasiswa Humanis*, 2(3), 127-135.
- Murray, W. C., & Holmes, M. R. (2021). Impacts of employee empowerment and organizational commitment on workforce sustainability. *Sustainability*, 13(6), 3163.
- Mücevher, M. H., & Erdem, R. (2019). Başarılı Yönetici ve Yöneticilik: Kavramsal Bir Çerçeve. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 48-77.
- Nigri, G., & Agulini, A. (2019). Culture and consciousness toward quantum leadership. In *IACCM-IÉSEG Research Conference 2019* (p. 269). IÉSEG.
- Norouzzadeh, A., Iranzadeh, S., & Feghi Farahmand, N. (2019). Analysis of the Effect of Quantum Leadership Dimensions on Organizational Excellence with the Intermediate Role of Knowledge Management and Quantum Skills in Ardabil University of Medical Sciences. *Journal of healthcare management*, 10(3), 67-75.
- Özçer, N. (2005). *Yönetimde Yaratıcılık ve Yenilikçilik*, Rota Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Özgen, H. & Türk, M. (1997). Hizmet Sektöründe Rekabette Başarının Anahtarı: Personel Güçlendirme (Empowerment). *Amme İdaresi Dergisi*, 30(4),77.
- Page, N.,& Czuba, C. E. (1999). Empowerment: What İs İt. *Journal Of Extension*, 37(5), 1-5.

- Pıçakçı, K. (2013). Örgüt ikliminin bireylerin yaratıcılık performansı üzerindeki etkileri: moda sektöründe bir uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pieterse, A. N., & Van Knippenberg, D., Schippers, M., & Stam, D. (2010). Transformational and transactional leadership and innovative behavior: The moderating role of psychological empowerment. *Journal of organizational behavior*, 31(4), 609-623.
- Randolph, W. A. Sashkin, M. (2002). Can Organizational Empowerment Work In Multinational Settings?, *Academy Of Management Executive*, 16 (1), 102-115.
- Reader, T. (2018). " Thereby we shall live": Tohono O'odham food sovereignty and the confluence of quantum leadership, cultural vitality, public health, and economic hybridity (Doctoral dissertation, Coventry University).
- Rodwell, C. M. (1996). An Analysis Of The Concept Of Empowerment. *Journal Of Advanced Nursing*, 23(2), 305-313.
- Sahoo, C. K., Behera, N., & Tripathy, S. K. (2010). Employee empowerment and individual commitment: An analysis from integrative review of research. *Employment Relations Record*, 10(1), 40-56.
- Samen, S. (2008). İşletmelerde Yaratıcılığın Önemi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2).
- Saray, H., Patache, L., & Ceran, M. B. (2017). Effects of employee empowerment as a part of innovation management. *Economics, Management and Financial Markets*, 12(2), 88.
- Siangchokyoo, N., Klinger, R. L., & Campion, E. D. (2020). Follower transformation as the linchpin of transformational leadership theory: A systematic review and future research agenda. *The Leadership Quarterly*, 31(1), 101341.

- Singh, M., & Sarkar, A. (2012). The relationship between psychological empowerment and innovative behavior: A dimensional analysis with job involvement as mediator. *Journal of Personnel Psychology*, 11(3), 127.
- Singh, M., & Sarkar, A. (2018). Role of psychological empowerment in the relationship between structural empowerment and innovative behavior. *Management Research Review*.
- Sipahi, B., Yurtkoru, E. S., & Çinko, M. (2012). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi (SPSS Data Analysis for Social Sciences)*. İstanbul: Beta Publishing.
- Thomas, K. W., & Velthouse, B. A. (1990). Cognitive elements of empowerment: An “interpretive” model of intrinsic task motivation. *Academy of management review*, 15(4), 666-681.
- Vu, H. M. (2020). Employee empowerment and empowering leadership: A literature review. *Technium: Romanian Journal of Applied Sciences and Technology*, 2(7), 20–28. <https://doi.org/10.47577/technium.v2i7.1653>.
- Yang, S. B., & Choi, S. O. (2009). Employee empowerment and team performance: Autonomy, responsibility, information, and creativity. *Team Performance Management: An International Journal*, 15(5/6), 289-301.
- Yıldırım, E. (2007). Bilgi Çağında Yaratıcılığın ve Yaratıcılığı Yönetmenin Önemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(1), 109-120.
- Yıldırım, R. (1998). *Yaratıcılık ve Yenilik, Sistem Yayıncılık Geliştiren Kitaplar Dizisi*, 1.Baskı, İstanbul.
- Yıldız Ö. (2021). *Örgütlerde Rekabet Stratejilerinin Örgütsel Performansa Etkisinin Liderlik Tarzları ve Liderlik Görevleri Bağlamında İncelenmesi*, Doktora Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜRKİYE MERKEZLİ İŞLETMELERİN YURTDIŞINDA ÜRETİM TESİSİ KURMA STRATEJİSİ: MISIR'DA HAZIR GİYİM ÜRETİMİ ÖRNEĞİ

Investing Abroad Production Facility Strategy of Turkey Based Enterprises: Ready-Wear Production in Egypt Sample

Ömer DULKADİR

Karabük Üniversitesi Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar MYO

odulkadir@karabuk.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0003-2069-2860>

Volkan SANCI

Karabük Üniversitesi Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar MYO

volkansanci@karabuk.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0001-5754-674X>

Doi: <https://doi.org/10.33723/rs.1271183>

Dulkadir, Ö. & Sancı, V. (2023). "Türkiye merkezli işletmelerin yurtdışında üretim tesisi kurma stratejisi: Mısır'da hazır giyim üretimi örneği". *R&S- Research Studies Anatolia Journal*, 6(2). 128-144.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/ Arrived Date: 26.03.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.04.2023

Yayınlanma Tarihi / Published Date: 30.04.2023

ÖZ

Rekabet dünyasının gerçeklerini dikkate alan işletmeler avantaj sağlamak amacı ile çeşitli araştırmalar yapmakta ve yeni stratejiler belirlemektedirler. Bu kapsamda yer bulan stratejilerden biri de yurtdışında üretim tesisi kurmaktır. Bu strateji Türkiye’de birçok hazır giyim işletmesi tarafından da uygulanmaktadır. Üretim işletmeleri, Türkiye’den tamamen çıkmak yerine pazardaki Türk malı kavramının olumlu algısını kullanmayı, mevcut birim ürün maliyetini düşürmeyi ve dolayısı ile daha uygun şartlarda rekabet edebilmeyi hedeflenmektedir. Emek yoğun olan hazır giyim sektörünün bu stratejiyi uyguladıkları ülkelerden biri de, özellikle düşük asgari ücret nedeni ile Mısır’dır.

Bu çalışmanın temel amacı bir t-shirtün Türkiye’deki ve Mısır’daki üretim maliyetini 9 değişken üzerinden tespit etmek ve karşılaştırmaktır. Çalışma kapsamında yapılan değerlendirmeler sonucunda aynı t-shirt’ün Türkiye’de 2,37 dolara üretilirken Mısır’da 1,90 dolara üretildiği belirlenmiştir. Çalışma sonucunda, rekabette göz ardı edilemeyecek olan %20 civarı maliyet dezavantajının kapatılması için önerilerde bulunulmuştur. Önerilen ilk uygulama Türkiye’de maliyet düşürücü politikaların uygulanması ve yerli sermayenin yurtdışına çıkmasının engellenmesidir. Uygulanan politika ve maliyet değişkenlerinin kolay değişebileceği ihtimali ile uzun vadede ve daha yapıcı olan ikinci öneri ise mevcut tesislerin korunarak yurtdışında üretim tesisi açılmasıdır. Böylece işletmeler; Türkiye’nin uluslararası pazardaki marka değeri algısından ve Mısır’ın üretim maliyeti avantajından yararlanılabilecektir. Düşük maliyet ise işletmenin hayatını sürdürmesinde bir anahtar olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yurtdışında Üretim Stratejisi, Rekabet, Üretim Tesisi Kurma, T-shirt Maliyeti.

ABSTRACT

Businesses, that take the realities of the competition world into account, conduct various researches and determine new strategies in order to gain advantage. One of the strategies in this context is to establish a production facility abroad. This strategy is also implemented by many ready-wear businesses in Turkey. Production businesses aim to use the positive perception of the concept of Turkish goods in the market, to reduce the current unit product cost, and therefore to compete on more favorable terms, instead of leaving Turkey completely. One of the countries where the labor-intensive ready-wear industry implements the strategy is Egypt, especially due to the low minimum wage.

The main purpose of this study is to determine and compare the production cost of a t-shirt in Turkey and Egypt over 9 variables. As a result of the evaluations made within the scope of the study, it was determined that while the same t-shirt was produced for \$2.37 in Turkey, it was produced for \$1.90 in Egypt. As a result of the study, suggestions were made to close the cost disadvantage of around 20%, which cannot be ignored in competition. The first recommended practice is to implement cost-reducing policies in Turkey and to prevent domestic capital from going abroad. With the possibility that the implemented policy and cost variables can change easily, the second long-term and more constructive suggestion is to open a production facility abroad while maintaining the existing facilities. Thus, businesses will be able to benefit from Turkey's brand value perception in the international market and Egypt's production cost advantage. Low cost will be a key to the survival of the business.

Keywords: Production Strategy Abroad, Competition, Establishing a Production Facility, T-shirt Cost.

GİRİŞ

Günümüz ekonomi sisteminde işletmeler gelişmelerden etkilenmekte ve rekabette avantaj kazanmak için yeni ve etkin karar alınmasına zorlanmaktadır. Gelişimin süreklilik göstereceği açıktır, engellenmesi mümkün değildir. Rakiplerin sürekli olarak çeşitli yöntemlerle geliştiği bir piyasada sabit kalmak bir işletmenin yok olmasını sağlayacak temel unsurlardan biridir. Bu nedenle bir işletmenin öncelikli hedefleri belirsizlikleri minimuma indirmek, faaliyetlerinin kontrol edilebilecek düzeyde olmasını sağlamak ve kendisi de değişerek rakiplerin değişimine ayak uydurmaktır. İşletmeler bunları sağlayabilmek amacı ile çeşitli değişkenlerle ilişki kurmak durumundadırlar. İşletmelerin hangi faktörlerle ne zaman ve ne şekilde ilişki kuracağı konusunu bir strateji olarak sürekli gündeminde tutması gerekir.

İşletmelerin bu kapsamda yer bulan stratejilerinden biri de uluslararası pazara girmektir. Literatürde, uluslararası pazara girme stratejisi için çoğunlukla bir başka ülkeye ihracat yapılması öne çıkmaktadır. Yatırıma dayalı uluslararası pazara girme ise özellikle gelişmiş ülkeler tarafından sıkça kullanılmış olsa da gelişmekte olan ülkelerin tam anlamıyla kullandığı bir yöntem değildir. Kendi ülkelerinden ucuz maliyetlere sahip diğer ülkelerin fiyat dezavantajını tersine çevirmek için uygulanabilecek stratejilerden biri, fiyat avantajı olan bir başka ülkede üretim tesisi kurmaktır. Maliyet anlamında avantaj sahibi olan üçüncü dünya ülkeleri ile rekabet edilebilmesi için ortak girişim, uluslararası birleşme ve doğrudan yatırım yöntemleri ile üretim maliyetlerinin dengelenmesi mümkün olacaktır. Bu kapsamda üretimin tamamen o ülkeye kaydırılması değil; Türkiye merkezli olmanın devam ettirilmesi, koordinasyonun Türkiye’den yürütülmesi ve özellikle coğrafi avantajın kısmen de olsa sürdürülmesi önemlidir. Ayrıca Türkiye’nin uluslararası piyasada bilinen “kaliteli ürün” algısının sürdürülebilir olması için yatırımların tamamen yurtdışına kaydırılması yerine sadece üretimde kısmen yararlanılması önem arz etmektedir.

Türkiye merkezli bir işletmenin yurtdışında yatırım yapmasının ülke ekonomisine bir katkısının olmadığı düşünülebilir. Fakat diğer gelişmekte olan ülkeler ve üçüncü dünya ülkelerine göre artan üretim maliyetleri nedeni ile sipariş alamamanın getireceği etki işletmeyi tamamen kapanma gibi bir sona sürükleyebilecektir. Ayrıca tesisin kurulduğu ülkenin avantajlarından yararlanmak ve o ülkeye yakın pazarlarda da söz sahibi olmanın mevcut işletme amaçlarının sürekliliğini sağlayacağı açıktır. Türkiye’de bir işletmenin kapanması işsizliğin artması, vergi kaybı, büyümenin azalması, ihracatın düşmesi, cari açığın artması, enflasyonun artması ve benzeri ekonomik sorunlara etki sağlayabilecektir. Yurtdışına kurulan tesis ülke ekonomisine yüzde yüz katkı sağlamayacak olsa da tamamen kapanmaya kıyasla kısmen katkı sağlayabilecektir. Bu, hiç katkı olmamasına tercih edilebilecek bir durumdur. Hatta eğer markalaşma stratejisi gerçek anlamda sağlanırsa üretime harcanacak enerji marka değeri ve pazarlamaya harcanacağından katkısının daha fazla olabileceği açıktır. Belirtilen sebeplerden dolayı merkezi Türkiye’de olan bazı işletmeler Türkiye’deki faaliyetlerini de sürdürerek yurtdışı üretim tesisi kurma stratejisini hayata geçirmiştir. Yeni ülkedeki üretim maliyeti faydası ile de rekabet avantajı yakalayarak varlıklarını sürdürmeyi amaçlamaktadırlar.

Bu çalışmada merkezi Türkiye’de olan ve bir başka ülkede üretim tesisi kuran hazır giyim işletmelerinin durumu, yurtdışı üretim tesisi kurma stratejisinde tercih edilen ülkelere biri olan Mısır özelinde ele alınmıştır. Öncelikle yurtdışında üretim tesisi bulunan Türkiye merkezli işletmeler hakkında bilgi verilmiştir. Bu ülkelere biri olan Mısır özelinde üretim tesisi kuran Türkiye merkezli işletmelerin durumu değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda bir ürünün Türkiye’deki ve Mısır’daki üretim maliyeti değişkenlerle ortaya konulmuştur. Yapılan değerlendirmelerle yurtdışında üretim tesisi kurma konusunda önerilerde bulunulmuştur.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Bu bölümde yurtdışında üretim tesisi kurma stratejisi araştırılmış ve bu stratejiyi hayata geçiren Türkiye merkezli işletmeler hakkında bilgiler verilmiştir. Bu stratejinin Mısır özelinde değerlendirmesi yapılmış ve stratejinin Mısır'daki durumu ele alınmıştır. Devamında; Mısır'ın seçilme nedeni, karşılaştırma yapılan ürün, veri elde etmek için kullanılan yöntemler ve verilerin analiz metodu tanıtılmıştır. Ayrıca literatürdeki benzer çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir.

Yurtdışında Üretim Tesisi Kurma Stratejisi

Küreselleşen ekonomi ve rekabet paralelinde üretim tesisi lokasyon seçimi işletmeler için uluslararası düzeyde araştırma gerektiren bir karar verme süreci olmuştur. Ülkelerin de yabancı sermayeyi kendilerine çekebilme çabaları bu stratejiyi günden güne daha önemli hale getirmiştir. Bir başka ülkeye üretim tesisi kurmak isteyen işletmelerin o ülke hakkında birçok bilgiye ulaşması gerekmektedir. Bu bilgiler; sosyal yapı, siyasal yapı, vergi sistemi, sermaye-para piyasası, maliyet-para politikaları, politik risk ve finansal risk şeklinde sıralanabilir. Bu kapsamda işletmelerin temel ve öncelikli amacı kârlılığını artırmak olduğundan ilk hedef temel üretim maliyetleri olan işgücü, hammadde ve enerji maliyetlerinin ucuz olduğu ülkelerin tercih edilmesidir. Ayrıca işgücü yoğunluğu, pazar politikası, düşük politik risk ve düşük finansal risk yatırım avantajı için aranan diğer unsurlardır (Ünsar, 2007).

Türkiye Merkezli İşletmelerin Yurtdışında Üretim Tesisi Kurma Stratejisi

Maliyet avantajına sahip üçüncü dünya ülkeleri ile rekabet edebilmek için ortak girişim, uluslararası birleşme ve doğrudan yatırım yöntemleri ile üretim maliyetlerinin dengelenmesi stratejisi merkezi Türkiye'de bulunan birçok işletme tarafından kullanılmaktadır. Bu stratejide hedef üretimin tamamen yeni ülkeye kaydırılması değildir. Türkiye merkezli olmanın devam

ettirilmesi, koordinasyonun Türkiye’den yürütülmesi, coğrafi avantajın kısmen de olsa sürdürülmesi ve “kaliteli ürün” algısının kullanılması amaçlanmaktadır. Yurtdışında üretim tesisi açma stratejisi Türkiye için dezavantaj gibi görünse de işletmenin hayatta kalması tamamen kapanmasına tercih edilmelidir. Ayrıca tesis kurulan ülkenin pazar yapısı da işletmeye avantaj sağlayabilecektir. Sonuçta avantajdan merkezi Türkiye’de olan bir işletme yararlanacağından ülke ekonomisine kısmen de olsa bir katkı sağlanacağı açıktır.

Türkiye’den yurtdışına gerçekleştirilen yatırımların önemli bir seviyeye ulaşması nedeni ile şirket tespitleri T.C. Ticaret Bakanlığı tarafından 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ve Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile “katılımı zorunlu” olan anketler yoluyla tespit edilmektedir. 2016 yılından bu yana yapılan çalışmalar sonucunda; yatırım yapılan ülkeler, faaliyet alanları, ortaklık yapıları, sermaye, istihdam ve ciro gibi parametreleri içeren bir analiz yapılmaktadır. Bu kapsamda 10 Mayıs-3 Haziran 2022 bir anket gerçekleştirilmiş ve yurtdışında tesisi bulunan Türkiye merkezli işletmeler hakkında çeşitli kriter sınırlandırılmaları ile veriler toplanmıştır (Yurtdışı Yatırım Raporu-2022, 2022).

T.C. Ticaret Bakanlığı’nın “Yurtdışı Yatırım Raporu” minimum %10 pay sahipliği, ilk yatırım ülkesi olma şartı, öz kaynak üzerinden yatırımın sermaye pozisyonu, yönetimde %50’den fazla oy kullanma hakkı sahipliği, yatırımların borç-alacak pozisyonu, net yatırım pozisyonu ve nihai yatırım ülkesi kriterlerine göre sınırlandırılmıştır. Belirtilen sınırlandırmalar kapsamında Türkiye’de yerleşik olan gerçek ve tüzel kişilerin 31.12.2022 itibari ile yurtdışında 2043 yatırımı tespit edilmiştir. Ayrıca bu yatırımların toplam sermaye pozisyonununun 46,5 milyar \$ olduğu belirlenmiştir (Yurtdışı Yatırım Raporu, 2022).

“Yurt Dışında Kurulu En Büyük Türk Şirketleri/Global 50 Türk Şirketi” araştırmasında ise merkezi Türkiye’de faaliyetlerine devam eden ve yurtdışında üretim tesisi bulunan ilk 50 işletme ciro miktarına göre sıralanmıştır. Listenin ilk sırasında 5,334 milyar \$ ile Arçelik Global yer almaktadır. İlk 10’da yer alan diğer işletmeler ise sırası ile Yıldız Holding, Rönesans İnşaat,

Tosyalı Holding, LC Waikiki, Anadolu Grubu, Ant Yapı, Tiryaki Agro, Borusan Holding ve Netlog Lojistik şeklindedir (Aydın Ayvacı, 2022).

Türkiye Merkezli İşletmelerin Mısır'da Üretim Tesisi Kurma Stratejisi

Mısır ekonomisi temelde; turizm, yurtdışında çalışan Mısırlıların mevduatları, Süveyş Kanalı gelirleri, Nil Nehri civarındaki tarım ve enerji (kömür, petrol, doğal gaz ve hidro enerji) üzerine yapılandırılmıştır. Türk firmalarının durumu herhangi bir sınırlama yapılmadan incelendiğinde ise Mısır'da 2 milyar doların üzerinde yatırım olduğu görülmektedir. Üretim yatırımı olan Türkiye merkezli işletme sayısı 40'ı büyük ölçekli olmak üzere 200 civarındadır (Uysal, 2022).

Mısırın öne çıkan avantajları; lojistik olarak Türkiye ile benzer konumda olması, düşük enerji ve işçilik maliyetleri, ABD ile serbest ticaret avantajı ve su kaynaklarıdır (Karadeniz, 2022). Mısır'da karşılaşılabilecek dezavantajlar ise ihracat işlemlerinde akreditif açma şartı ve gümrük vergisidir. Bu kapsamda Mısır'da üretim tesisi kurmada en makul yöntem Mısır'da bir partner bulabilmektir (Uysal, 2022).

Mısır'da üretim tesisi bulunan önemli Türk şirketleri olarak Beko, Kordsa, Ülker, Şişecam, Limak, TAV, Eroğlu Tekstil, Şahinler, LC Waikiki, GAP ve Arkas Holding ön plana çıkmaktadır (Duran, 2017). Mısır ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler, 2013 yılındaki darbe sonrası Muhammed Mursi'nin görevden uzaklaştırılması ile maslahatgüzar seviyesine düşürülmüş olsa da 2023 yılı ile birlikte normalleşme çabaları ile iyileşmeye açıktır. Bu durum hem yatırım yapmış olan hem de yapma planı olan işletmelere olumlu yansımaktır (Ülger, 2022).

Her ne kadar merkezi Türkiye'de bulunan işletmeler dünyanın birçok ülkesinde üretim tesisi kurma stratejisini hayata geçirmiş olsa da bu çalışmada örnek ülke olarak veriye ulaşım

kolaylığı, yatırımların son yıllarda artarak devam etmesi, ekonomi kültürlerin benzerliği, Türkiye'ye yakınlık, pazara yakınlıktaki benzerlikten dolayı Mısır ele alınmıştır.

Literatür Özeti

Literatürde farklı bölgelerde aynı ürünün veya aynı bölgede farklı ürünlerin maliyetlerinin karşılaştırıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmaların temel amacı farklı bölgeler veya farklı ürün stratejilerinin avantaj - dezavantajlarını ortaya koymak ve temel işletme amacı olan kârlılığın maksimize edilmesini sağlamaktır. Çalışmalarda bu kapsamda yapılan tespitler ortaya konularak önerilerde bulunulmuştur.

Tutar ve Kılınç (2007); sağlık hizmetleri alanında farklı ülkelerdeki kişi başı sağlık harcaması maliyetini bir maliyet analizi modeli kullanarak araştırmıştır. Araştırmada İngiltere'de kişi başı sağlık harcamasının 522 \$ iken bu rakamın Türkiye'de 63 \$ olduğu ifade edilmiştir. Çalışma kapsamında sağlık maliyetinin farklı olmasının sebepleri ortaya konulmuştur.

Dinçer (2011); Türkiye'nin güneş enerjisinden elektrik üretime potansiyelini ve ekonomik analizini AB ülkeleri ile kıyaslama yaparak araştırmıştır. Araştırmada 2009 yılı verileri kullanarak Türkiye'nin potansiyel güneş enerjisi üretebilme olanağı ve ekonomik karşılığı, üretim için gerekli maliyet parametreleri ile belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar AB ülkeleri ile karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda AB ülkelerindeki ve Türkiye'deki üretim maliyetleri; üretim miktarı, çıktı fiyatı, teşvikler ve alım garantileri çerçevesinde ortaya konulmuştur. Ayrıca Türkiye'nin üretim ve ekonomik potansiyeli hakkında önerilerde bulunulmuştur.

Aktaş vd. (2015), Türkiye'nin tarımsal destek ve dolayısı ile maliyet politikalarını diğer bazı OECD ülkeleri ile karşılaştırmış ve bir maliyet analizi yapmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye'nin 1995-2010 döneminde tarımsal desteklemede ön plana çıkmasına rağmen benzer politikaları uygulayan diğer ülkelerin gerisinde kaldığını ortaya koymuştur. Türkiye özelinde

sorunun ortaya çıkma sebepleri çeşitli istatistiksel metotlarla ortaya konulmuş ve önerilerde bulunmuştur.

Bir ürünün farklı ülkelerdeki maliyetlerinin karşılaştırılmasına ek olarak aynı bölgede birden fazla ürünün maliyet karşılaştırması da literatürde kendine yer bulmuştur. Candemir vd. (2017); yaptıkları araştırmada aynı bölgede üretilen 2 farklı tarım ürününün kârlılıklarını karşılaştırmalı olarak analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda karşılaştırma yapılan ürünlerden pamuğun hem mutlak kâr hem de nispi kâr kapsamında daha avantajlı olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmada her iki ürünün üretim maliyeti parametreleri kullanılmış ve sonuçlar karşılaştırılarak önerilerde bulunulmuştur.

Bu çalışmada bir hazır giyim ürünü maliyet değişkenleri, bu değişkenlerin Türkiye'deki ve Mısır'daki durumu ve yurtdışında üretim tesisi kurma stratejisi analiz edilerek öneriler sunulmuştur. Literatürde hazır giyim sektörü ve Türkiye-Mısır karşılaştırması için bir çalışmaya rastlanmadığından çalışma ile bu konuda eksikliğin tamamlanacağı değerlendirilmektedir.

METODOLOJİ

Araştırmada Türkiye'deki ve Mısır'daki maliyetin karşılaştırması için bilgiye erişimin daha kolay olduğu hazır giyim sektörü seçilmiştir. Bu kapsamda aynı özelliklere sahip bir basic t-shirtün her iki ülkedeki üretim maliyetleri ortaya konulmuştur. Araştırmaya konu t-shirt; sıfır yakalı, yakası ribanalı, baskı-nakış gibi katma değerli işlemleri içermeyen, düz renkli, yıkama talimatı ve ense etiketi olan, üretim sonrası klasik naylon ile paketlenmiş, %100 pamuk bir ürün referans alınmıştır.

Veriler hesaplanırken 30 Ocak 2023 tarihli T.C. Merkez Bankası dolar kuru referans alınmıştır. TL olarak elde edilen bazı maliyet verileri bu kapsamda 1 dolar=18,78 TL çevrimi ile dolara çevrilmiştir.

Basit t-shirt maliyeti belirlenirken Türkiye maliyetleri için Adıyaman/Türkiye’de üretime devam eden bir hazır giyim işletmesinin (Turay Tekstil) Ocak 2023’te verdiği üretim maliyeti, Mısır maliyetleri içinse İskenderiye/Mısır’da üretime devam eden bir hazır giyim işletmesinin (Koçak Tekstil) Ocak 2023’te verdiği üretim maliyeti değerleri kullanılmıştır. İkili ilişkilerle işletmelerden elde edilen veriler işletme yöneticilerinin bilgileri ile alınmış olsa da işletmelerin isimlerinin çalışmada kullanılmaması talebi ile gerçek isimler verilmemiş olup, takma isimler kullanılmıştır.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Çalışma kapsamında hazır giyim sektörü ele alınmış olup bir t-shirtün üretim maliyetini oluşturan değişkenler ve bu değişkenlerin toplam maliyetteki payları ortaya konulmuştur. Çalışmada ilk olarak hazır giyim sektöründe basic bir t-shirtün üretimi maliyet değişkenleri için araştırma yapılmış fakat akademik literatürde bu yönde bir çalışma tespit edilememiştir. En gerçekçi tespitin hazır giyim üretimi yapan bir işletmenin değerleri olacağı kanaati ile Adıyaman Organize Sanayi Bölgesi’nde üretime devam eden Turay Tekstil’in ve İskenderiye/Mısır’da üretime devam eden Koçak Tekstil’in 2023 yılı içerisinde hazırladıkları ve benzer olan t-shirt üretim maliyeti verilerini ikili ilişkilerle talep edilmiştir. İşletmelerin maliyetleri 9 değişkenden oluşmaktadır. Bu değişkenler; hammadde maliyeti (kumaş), aksesuar-yardımcı malzeme maliyeti (etiket, yıkama talimatı, dikiş ipi, iğne, yağ, ambalaj poşeti, vb.), makine tamir-bakım maliyeti, işçilik maliyeti (sigorta ve kıdem tazminatı dahil), genel yönetim giderleri, kira maliyeti, vergiler, enerji maliyeti ve amortisman olarak tespit edilmiştir. Her iki işletme de FOB (Free On Board) sistemi ile çalışıldığından müşterilerine kapıda teslimat yapmaktadırlar, bu nedenle nakliye ücreti maliyetleri bulunmamaktadır.

Çalışma kapsamında elde edilen verilere göre bir t-shirtün Türkiye’de üretim maliyetinin 2,37 dolar, Mısır’da üretim maliyetinin ise 1,89 dolar olduğu ortaya konulmuştur. İki ülke için

karşılaştırma ve değerlendirme yapılabilmesi için oluşturulan değişken maliyetleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de ve Mısır’da T-Shirt Üretim Maliyeti ve Yüzdeleri

Maliyet Değişkenleri	Türkiye'deki Maliyet (\$)	Türkiye'de Toplam Maliyetteki Payı (%)	Mısır'daki Maliyet (\$)	Mısır'da Toplam Maliyetteki Payı (%)
Hammadde maliyeti (kumaş) (190 gr) (210 gr/m ²)	0,98	41,3	0,74	38,9
Aksesuar-yardımcı malzeme maliyeti (etiket, yıkama talimatı, dikiş ipi, iğne, yağ, ambalaj poşeti)	0,15	6,4	0,18	9,5
Makine tamir-bakım maliyeti	0,02	0,9	0,03	1,6
İşçilik maliyeti (sigorta ve kıdem tazminatı dahil)	0,72	30,3	0,24	12,6
Genel yönetim giderleri	0,11	4,6	0,34	17,9
Kira maliyeti	0,01	0,3	0,01	0,5
Vergiler	0,3	12,8	0,24	12,6
Enerji maliyeti	0,07	2,9	0,11	5,8
Amortisman	0,01	0,5	0,01	0,5
TOPLAM	2,37	100	1,9	100

Tablo 1’de yer alan değişken maliyet değerlerinin ayrı ayrı incelenmesi ile her iki ülkenin fiyat farklılıklarının ortaya çıkmasının nedenleri; dolayısı ile de her iki ülke için güçlü yönler, zayıf yönler ve gelişmeye açık yönler ortaya konulabilecektir. Değerlendirmede ana farklılıkların olduğu hammadde, işçilik ve genel yönetim giderleri ön plana çıkarılacaktır.

Araştırmada kullanılan tekstil ürününün hammaddesi pamuktur. Pamuk için bir dünya borsası bulunmakta ve dolar bazında sadece kalite ve nakliye maliyeti ölçütünde farklılıklar oluşmaktadır. Tekstil sektörü gelişmiş olan ülkelerin pamuk yetiştiriciliğinde de önemli bir noktada olduğu görülmektedir (Pamuk Bülteni, 2021).

Yine de fiyatta farklılaşma olmasının sebebi ham pamuğun, üründe kullanılabilir hale gelene kadarki süreçte gördüğü büküm, terbiye, boyama, örme gibi bitim işlemleridir. İşletme maliyetleri her iki ülke için benzer olsa da işçilik ücreti için iki ülke arasında büyük bir farklılık

bulunmaktadır. Mısır'da asgari ücret 2023 yılında 2700 EGP (100 dolar) yükseltilmesine karar verilmiştir (SIS, 2023). Türkiye'de ise 8507 TL olan asgari ücretin Ocak 2023 sonu kur karşılığı 453 dolardır. İşçilik fiyatlarındaki farklılık, piyasa değeri borsa ile belirlenen pamuğun işlenmesi aşamasında etkili olarak Mısır'da daha ucuz maliyet olarak karşılık bulmaktadır.

Mısır açısından mevcut durumda en avantajlı değişkenin işçilik maliyetleri olduğu açıktır. 2023 yılında Mısır'da 100 dolar olan asgari ücret Türkiye'de 453 dolardır. Mısır'daki asgari ücretin Türkiye'ye kıyasla %22,1 seviyesinde olmasına rağmen araştırma kapsamında hazırlanan tabloda bu oran %33,3 olarak görülmektedir. Yani Mısır'daki hazır giyim işletmesinde mevcut asgari ücretten daha fazla işçilik maliyeti olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi mülakat talep edildiğinde; emek yoğun olan hazır giyim sektörünün çalıştıracak eleman bulma sorununu aşmak ve mevcut çalışanların iş bırakmasını engellemek için asgari ücretin üzerinde ücret verildiği sonucu ortaya konulmuştur.

Genel yönetim giderlerinin Mısır'daki işletmede fazla olmasının sebebi ise işletmenin ana merkezinin Türkiye'de olması nedeni ile iki ülke arasında sık gerçekleşen kontrol, denetim, tanıtım, seyahat gibi yönetim giderlerinin fazla olmasıdır. Ayrıca Mısır'da kurulan fabrikada çalışmakta olan yöneticilerin maaşları; Türkiye'den ayrılmış olma, yeni tesis kurulmasında görev almış olma ve işletme kârına olumlu etkileri olduğu beklentisi ile Türkiye şartlarının da üzerinde belirlendiğinden genel yönetim gideri maliyeti daha fazla olmaktadır. Bu maliyetin yurtdışındaki işletmenin kendi ayakları üzerinde durması ile birlikte bir süre sonra eşitleneceği, hatta daha düşük çıkacağı açıktır.

Aksesuar ve yardımcı malzeme maliyetleri birbirine çok yakın olsa da farklılığın oluşmasının temel sebebi Türkiye'nin 1990'larda tekstil sektöründe yaptığı atılımının başlangıcında ithal edilen etiket, ip, vb. malzemelerin zamanla Türkiye'de üretilmesi ile maliyetlerin azalmasıdır. Aynı durum zamanla Mısır'da da gerçekleşecek ve yardımcı malzemelerin ülke içinde üretilebilirliği ile maliyet aşağı çekilebilecektir. Diğer maliyet

değişkenlerine bakıldığında maliyetin toplam maliyeti etkisi veya oransal farklılıkta dikkat çekici bir farklılık görünmemektedir.

Değerlerden de anlaşılacağı üzere Türkiye’de faaliyetini sürdüren bir işletmenin 2,37 dolara ürettiği bir t-shirt Mısır’da 1,90 dolara üretilebilmektedir. Aradaki 0,47 dolarlık fark yüzdesel olarak değerlendirilirse aynı ürün Mısır’da üretilirse %19,83 daha ucuza üretilebilmektedir. Maliyetlerdeki farklılaşmanın ana değişkeni hammadde maliyeti ve işçilik maliyetidir. Bu iki değişkenin uzun vadede eşitlenmeyeceği açıktır. Ayrıca yönetim giderleri, Mısır’daki işletmeler kendi ayakları üzerinde durabildikçe azalacaktır. Bu durum Mısır’ın maliyet avantajını daha da güçlendirecektir.

Maliyet için virgülden sonraki üçüncü-dördüncü hanelerin kullanılarak daha hassas bilgilere ulaşılmaya çalışılan rekabet piyasasında %20 civarı daha düşük maliyet veren işletmelerle yarışmanın zor olacağı açıktır. Şu an hazır giyim piyasasında uzmanlığı, kalite anlayışı, coğrafi konumu, pazarla iyi ilişkiler ve pazardaki marka değeri ile ayakta duran Türkiye’nin maliyeti düşürmek için çaba göstermesi gerekmektedir. Zira emek yoğun olan hazır giyim sektörü ülkelerin işsizlik oranını düşürmede önemli katkılar sağladığından özellikle emek gücü ucuz, nüfusu kalabalık ülkelerin hedef sektörleri arasında yer almaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İşletmelerin; küreselleşme, kâr baskısı, rakip sayısının artması, pazarlardaki daralma, salgın, savaş gibi çok sayıda belirleyici unsurun olduğu ekonomi çevresinde avantajlı konuma sahip olmak için sürekli yeni strateji arayışları içerisinde olması gerekmektedir. Bu kapsamda birçok işletmenin hayata geçirdiği stratejilerden biri de mevcut tesislerin korunarak daha ucuz maliyetlere sahip ülkelerde yeni tesisler kurmaktır. Gelişmekte olan birçok ülke de bu tercihi kendi lehlerine çevirebilmek ve yabancı sermaye girişini sağlamak için çalışmalar yürütmektedirler.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'deki işletmeler de yurtdışında üretim tesisi kurmanın avantajından yararlanmaya çalışmaktadır. Çok sayıda işletme kendi mevcut tesislerini kapatmadan yurtdışında üretim tesisi kurmuş ve birim maliyeti düşürmeyi başarmıştır. Bu doğrultuda çalışmaları olan sektörlerden biri de Türk hazır giyim sektörüdür. Çok sayıda ülkede üretim tesisi bulunan hazır giyim sektörünün yer aldığı ülkelerin başında Mısır gelmektedir. Böylece birim maliyetin düşürülmesi, Mısır pazarına girilmesi ve Mısır'ın pazar avantajlarından yararlanma sağlanmıştır.

Bu stratejinin ne boyutta bir avantaj sağladığını görebilmek için en etkili yöntem aynı ürünün her iki ülkedeki maliyetlerinin karşılaştırılması olacaktır. Bu kapsamda Türkiye'de ve Mısır'da faaliyetini sürdüren iki farklı işletmenin bir adet t-shirt üretimi için 2023 yılı Ocak ayında verdiği maliyet fiyatları tespit edilmiştir. Maliyet analizinde dokuz değişken kullanılmış ve her değişkenin hem değeri hem de yüzdesel oranı ortaya konuşmuştur. Maliyet tablosunun analizi sonucunda aynı ürünün Türkiye'de 2,37 dolara üretilirken Mısır'da 1,90 dolara üretildiği belirlenmiştir. Maliyet analizinde öne çıkan ve maliyet farkının ortaya çıkmasını destekleyen üç değişken hammadde maliyeti, işçilik maliyeti ve genel yönetim giderleri maliyetidir. Hammadde ve işçilik maliyetinde Mısır ön plana çıkarken genel yönetim giderleri maliyetinde Türkiye avantajlıdır. Fakat bu avantaj hem düşük yüzdeye sahip olması hem de zamanla düşme ihtimalinin yüksek olması nedenleri ile göz ardı edilebilir. Maliyet farkı ve dolayısı ile etki yüzdesi ile hammadde maliyeti ve işçilik maliyeti Mısır'a çok önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır.

Maliyetlerdeki farklılaşmanın ana nedeni olan hammadde maliyeti ve işçilik maliyetinin iki ülkede uzun vadede eşitlenmeyeceği açıktır. Daha düşük maliyet için yeni stratejilerin arandığı rekabet piyasasında %20 civarı daha düşük maliyet veren Mısır veya benzer ülkelerdeki işletmelerle yarışmak zor olacaktır. Şu an hazır giyim piyasasında uzmanlığı, kalite anlayışı, coğrafi konumu, pazarla iyi ilişkiler ve pazardaki marka değeri ile ayakta duran Türkiye'nin

maliyeti düşürmek için yeni çabalar göstermesi gerekmektedir. Zira, emek yoğun olan hazır giyim sektörü ülkelerin işsizlik oranını düşürmede önemli katkılar sağladığından özellikle emek gücü ucuz, nüfusu kalabalık ülkelerin hedef sektörleri arasında yer almaktadır.

Çalışma önerileri kapsamında ise Türkiye'nin öncelikli amacı işletmelerin aynı maliyet fiyatını verebilmelerini sağlamak veya yaklaştırmak olmalıdır. Gerekli devlet politikaları ile teşvik, vergi indirim gibi kolaylıklarla işletmelerin rekabet şansı artırılabilir. Aradaki maliyet farkı tamamen kapanmayacak olsa da yurtdışındaki Türk malı algısı sayesinde pazar imkânı Türkiye lehine olabilecektir. Teşvik ve politikaların uzun vadede değişebileceği fikri ile işletmelerin tercih edebileceği bir diğer yöntem de Türkiye'deki işletmeyi kapatmadan Mısır'da veya benzeri bir ülkede üretim tesisi kurmaktır. Bu durumda hem Türkiye'nin marka değeri algısından hem de Mısır'ın üretim maliyeti ve pazar avantajından yararlanılabilecektir. Bu durumun Türkiye ekonomisine yararı olmayacağı düşünülebilir. Fakat tamamen kapanmanın hem işsizlik hem de ekonomik anlamda Türkiye'ye daha fazla zarar vereceği açıktır. Türkiye'nin kalite ve pazar imajı ile diğer bir ülkenin pazar yapısı ve maliyet avantajını birleştirmek işletmeye rekabette ciddi üstünlük kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, E.; Altıok, M. & Songur, M. (2015). "Farklı ülkelerdeki tarımsal destekleme politikalarının tarımsal üretim üzerine etkisinin karşılaştırmalı analizi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4): 55-74.
- Aydın Ayvacı, Ö. (2022). "Global Türkler Potansiyel Peşinde", *Capital Dergisi*.
- Candemir, S.; Kızılaslan, N.; Kızılaslan, H.; Uysal, O. & Aydoğan, M. (2017). "Kahramanmaraş ilinde dane mısır ve pamuk üretiminde girdi gereksinimi ve kârlılıkları açısından karşılaştırmalı analizi", *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 4(1): 1-8.

- Dinçer, F. (2011). “Türkiye’de güneş enerjisinden elektrik üretimi potansiyeli – ekonomik analizi ve ab ülkeleri ile karşılaştırmalı değerlendirme”, *KSÜ Mühendislik Dergisi*, 14(1):8-17.
- Duran, A. E. (2017). “Mısır ile Ticaret Sessiz Sedasız Büyüyor”, *Ekonomist Dergisi*.
- Karadeniz, Y. (2022). “Mısır’da İşler Yoluna Giriyor”, *Dünya Gazetesi*.
- Pamuk Bülteni, (2021). T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı.
- SIS, Egypt Arabic Republic State Information Service Web Page, <https://www.sis.gov.eg/Story/174679/NWC-approves-raising-minimum-wage-to-EGP-2%2C700?lang=en-us>, Son Erişim Tarihi: 21.03.2023.
- Tutar, F. & Kılınç, N. (2007). “Türkiye’nin sağlık sektöründeki ekonomik gelişmişlik potansiyeli ve farklı ülke örnekleriyle mukayesesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1):31-54.
- Uysal, G. (2022). “Türk Yatırımcılar İçin Yıldızı Parlayan Ülke: Mısır”, *Sektörüm Dergisi*.
- Ülger, İ. K. (2022). “Türkiye-Mısır İlişkilerinde Normalleşme ve Deniz Yetki Alanları Sorunu”, *Anadolu Ajansı*.
- Ünsar, S. (2007). “Uluslararası işletmelerde üretim stratejileri”, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 2(7):695-708.
- Yurtdışı Yatırım Raporu-2022. (2022), T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Hizmet Ticareti Genel Müdürlüğü.

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİSEL SAĞLIK VERİLERİNİN KAYIT VE KORUNMASINA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ*

*Attitudes of Faculty of Health Sciences Students on The Registration and Protection of Personal Health Data**

Emine DEMİR KARABAYIR

Karabük Üniversitesi eminedemir@karabuk.edu.tr
<http://orcid.org/0000-0002-1080-389X>

Ayşegül KARACA DEDEOĞLU

Karabük Üniversitesi aysegulkaraca.d@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-5777-948X>

Arzu KURŞUN

Giresun Üniversitesi a.kurshun@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9560-7689>

Doi: <https://doi.org/10.33723/rs.1257657>

Karaca Dedeoğlu, A. & Kurşun, A. (2023). "Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin tutumlarının incelenmesi". *R&S- Research Studies Anatolia Journal*, 6(2). 145-168.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/ Arrived Date: 28.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.04.2023

Yayınlanma Tarihi / Published Date: 30.04.2023

*Bu makale, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinlerarası Etik Değerler Anabilim Dalında Emine Demir Karabayır'ın Dr. öğretim üyesi Ayşegül Karaca Dedeoğlu ve Dr. öğretim üyesi Arzu Kurşun danışmanlığında hazırladığı "Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunmasına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi" adlı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

ÖZ

2010 yılında Anayasa ile güvence altına alınmış kişisel sağlık verileri, kişisel verilerin içinde önemli bir yere sahiptir. Bu verilerin korunamaması durumunda kişilerin dışlanma, ötekileştirilme ve damgalanma ihtimali bulunmaktadır. Bu çalışmada bir devlet üniversitesinin Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde eğitim almakta olan ve sağlık sektöründe çalışmaya aday öğrencilerin kişisel sağlık verilerinin korunması konusunda tutumlarını belirlemek, kişisel sağlık verilerinin korunması konusunda bilgilerinin olup olmadığı anlamak ve demografik değişkenler bakımından farklılık olup olmadığını analiz etmek amaçlanmıştır. Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde eğitim almakta olan hemşirelik, ebelik, çocuk gelişimi, fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümündeki 2442 öğrenci bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Örneklem sayısının 332 kişi olması gerektiği belirlenmiş, araştırmada ise 641 gönüllü öğrenciye ulaşılmış, veriler yüz yüze anket tekniği ile toplanmıştır. Araştırmanın verileri SPSS 20.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler bağımsız örneklem T-testi ve tek yönlü ANOVA testi ile incelenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin tutumları olumlu çıkmıştır ($\bar{X}_{3,59}$). Katılımcıların kişisel sağlık verilerinin korunmasına ilişkin farkındalıklarının olduğu, ancak yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir. Sağlık personelinin ve sağlık eğitimi alan öğrencilerin, meslek yaşamında veya mesleğe geçmeden önce kişisel sağlık verilerinin kaydı ve korunması hakkındaki farkındalıklarının artırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kişisel Sağlık Verisi, Mahremiyet, Yasal Veri, Veri Güvenliği.

ABSTRACT

Personal health data, which is guaranteed by the Constitution in 2010, has an important place among personal data. In this study, it was aimed to determine the attitudes of the students

about
R&S

the protection of personal health data, and to analyze whether there is a difference in terms of demographic variables. The population of this study is 2442 students in the departments of nursing, midwifery, child development, physiotherapy and rehabilitation at the Faculty of Health Sciences. It was determined that the sample number should be 332 people, 641 volunteer students were reached in the study, and the data were collected by face-to-face survey technique. The data of the research were analyzed using the SPSS 20.0 package program. Data were analyzed with independent sample t-test and one-way ANOVA test. The attitudes of the students participating in the study towards the recording and protection of personal health data were positive (\bar{X} 3.59). As a result, the participants are aware of the protection of personal health data, but not at a sufficient level. It is necessary to increase the awareness of health personnel and students receiving health education about the recording and protection of personal health data before they start their professional life or profession.

Keywords: Personal Health Data, Privacy, Legal Data, Data Security.

GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesine paralel olarak elektronik cihaz ve sistemlerin kullanımı yaygınlaşmış ve bu sistemler günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bunun sonucunda mahremiyet ve gizlilik sorunları ortaya çıkmıştır (Turan, 2021). 20. yüzyılın sonlarından itibaren kişisel verilerin işleme, kaydedilme, depolanıp çoğaltılma ihtiyacı hızla gelişmiş; dolayısı ile kişilerin kişisel verilerini güvence altına almak ve bunları yasal yollar ile korumak bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu amaçla ülkemizde 2010 yılındaki Anayasa değişikliğinin (Resmî Gazete, 2010) ardından 2016 yılında “*Kişisel Verileri Koruma Kanunu*” kabul edilmiştir. Bu Kanun, kişisel verilerin işlenmesi sırasında başta “*özel hayatın gizliliği*” olmak üzere, kişisel verileri işleyecek olan gerçek veya tüzel kişilerin uyması gerekli olan

kuralları düzenlemektedir (Resmî Gazete, 2016). Bununla birlikte kişisel verileri işlerken ortaya çıkabilecek olası zararları da dikkate almak gerekmektedir. Bunun için fayda zarar dengesini sağlamak, yarar sağlarken ortaya çıkacak zararların da göz önüne alınarak, bazı verileri daha yüksek seviyede koruma ihtiyacı doğmuştur. Bu verilerden bir tanesi de kişisel sağlık verileridir (Dülger, 2015).

Sağlık Bakanlığı tarafından çıkartılan 2019 tarihli “Kişisel Sağlık Verileri Hakkında Yönetmelik” gereği hassas veri olarak nitelenen kişisel sağlık verileri, “*Kimliği belirli ya da belirlenebilir gerçek kişinin fiziksel ve ruhsal sağlığına ilişkin her türlü bilgi ile kişiye sunulan sağlık hizmetiyle ilgili bilgileri,*” olarak tanımlanmaktadır (Resmî Gazete, 2019). Yönetmeliğin amacı, Kişisel Verileri Koruma Kanunu kapsamında Sağlık Bakanlığı bünyesinde bulunan merkez ve diğer birimlerde aktif olan sağlık kuruluşlarında uygulanan sağlık hizmetlerinin yürütülmesindeki süreci ve uyulması gerekli olan kuralları düzenlemek ve yönetmektir. Bu Yönetmelik kişisel sağlık verilerini işleyen özel hukuk gerçek ve tüzel kişileri ile kamu hukuku tüzel kişilerinin, Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan süreç ve uygulamalarına ilişkin faaliyetlerini kapsamaktadır (m. 1-2).

Bu bağlamda konuya ilişkin literatür çalışmalarına bakıldığında, sağlık kurumlarında bulunan bilgisayar ekranlarının açık olduğu, hasta kayıtlarının yeterince korunmadığı, hasta bilgilerinin suistimale açık olduğu görülmüştür. Ayrıca sağlık personeli ve sağlık alanında eğitim gören öğrencilerin kişisel sağlık verilerinin korunmasına ilişkin bilgi düzeylerinin istenilen düzeyde olmadığı görülmüştür (Gözmener, Şenol ve Seren İntepeler, 2019). Dolayısıyla bu çalışmanın sağlık personeli olacak öğrenciler üzerinde yapılması, sınırlı ve kesitsel bir çalışma olsa bile literatüre katkı sağlayacaktır.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Problemi

Bu çalışmada kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına yönelik olarak bir devlet üniversitesindeki Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin tutumlarının ne olduğu ve demografik özellikleri açısından nasıl bir dağılım gösterdiği sorusuna cevap aranmıştır. Ayrıca Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde eğitim almakta olan hemşirelik, ebelik, çocuk gelişimi, fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü öğrencilerinin; kişisel sağlık verilerinin korunması konusunda tutumlarını ve kişisel sağlık verilerinin korunmasına ilişkin bilgilerinin olup olmadığı anlamak; hangi bilgilerin kişisel sağlık verisi olduğuna ilişkin bilgi düzeylerini saptamak ve araştırmaya dahil olan katılımcı tutumlarının demografik bakımından farklılık olup olmadığını analiz etmek amaçlanmıştır.

Evren, Örneklem ve Ölçek Geliştirme

Bu çalışma, 7 Şubat-27 Mayıs 2022 tarihleri arasında kesitsel ve tanımlayıcı bir çalışma olarak gerçekleştirilmiştir. Bir devlet üniversitesinin Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencileri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Çalışmanın yapıldığı 2021-2022 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde fakültede aktif kaydı bulunan toplam 2442 öğrenci bulunmaktadır. 2442 kişilik evrende $\alpha=0.05$ anlamlılık ve $\pm \%5$ hata payına göre ihtiyaç duyulan örneklem sayısının 332 kişi olduğu tespit edilmiş (Yamane, 2010), araştırma kapsamında ise 641 gönüllü öğrenciye ulaşılarak veriler elde edilmiştir. Ankete katılım gönüllülük esasına göre sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada 1970 yılında Krejcie ve Morgan tarafından geliştirilen örneklem büyüklüğü tablosu kullanılmıştır (Krejcie ve Morgan, 1970). Ek olarak, Sağlık Bilimleri Fakültesi

öğrencilerini kapsayan bu çalışmada yüz yüze anket tekniği tercih edilmiştir. Anket iki bölüm şeklinde tasarlanmıştır. İlk bölümde katılımcıların demografik özellikleri ve 3 tane soru (fonksiyonel değişkenler) bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise “*Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunması Tutum Ölçeği*” yer almaktadır.

Ölçek, Gözmener, Şenol ve Seren İntepeler (2019) tarafından geliştirilmiştir. Söz konusu ölçek, 5 alt boyuttan (Kişisel Sağlık Verisi Bilgisi, Yasal Bilgiler, Yasal Veri Paylaşımı, Kişisel Sağlık Verisi Paylaşımı, Kişisel Sağlık Verisi Kaydı) oluşan 31 sorudan oluşmaktadır. Yazarlar ölçeğin genel güvenilirliğini $\alpha=0,94$ bulmuştur. Ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık güvenilirlik kat sayısı, “Kişisel Sağlık Verisi Bilgisi” boyutunda 0.86, “Yasal Bilgiler” boyutunda 0.86, “Yasal Veri Paylaşımı” boyutunda 0.83, “Kişisel Sağlık Verisi Paylaşımı” boyutunda 0.73 ve “Kişisel Sağlık Verisi Kaydı” boyutunda ise 0,51 olarak bulunmuştur. “*Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunması Tutum Ölçeğini*” oluşturan maddeler “5’li likert (1-Kesinlikle Katılmıyorum; 5=Kesinlikle Katılıyorum)” tipine göre uyarlanmıştır. Veriler, SPSS 20 paket programı ile analiz edilip yorumlanmıştır.

Bu çalışmada ayrıca açıklayıcı faktör analizinden (AFA) yararlanılmıştır. AFA’da Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett değerleri bulunmaktadır. KMO’nun 0,5 ve üzerinde olması örneklem sayısının yeterli olduğunu göstermektedir. Barlett’in ise $p<0,05$ veya $p<0,01$ olması verilerin tutarlılığı hakkında bilgi vermektedir (Hair vd., 2010). Veriler analiz edilmeden önce kayıp ve eksik veri olmadığı tespit edilmiştir. Verilerin parametrik test koşullarına uygun olup olmadığına bakılmıştır. Bunun için belirleyicilerden biri olan verilerin basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerleri için Tabachnick ve Fidell’in (2013) önermiş oldukları -1,5-+1,5 değer aralıkları dikkate alınmıştır. “*Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunması Tutum Ölçeği*”nin normallik testi sonuçları uygun bulunmuştur (Genel ortalama çarpıklık: 0,084; basıklık:-0,762).

Verilerin parametrik test koşullarını sağlaması göz önüne alınarak, araştırmanın analizinde Independent Sample t-testi (Bağımsız Örneklem t testi) ve One-Way ANOVA (Tek Yönlü ANOVA) testi kullanılmıştır. Ayrıca bu çalışma Karabük Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Yönergesine göre incelenmiş olup, kurul tarafından 01/10/2021 tarihinde E.67339 sayılı karar ile araştırmanın etik olarak uygunluğu onaylanmıştır. Bununla birlikte yapılan bu çalışma Helsinki Deklerasyonu 2008 prensiplerine uygun olarak yapılmıştır.

Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Demografik Bilgilere Yönelik Bulgular

Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin cinsiyet, medeni durum, yaş, okudukları bölüm vb. gibi kişisel özellikleri betimsel analizler yoluyla tespit edilmiştir. Sonuçlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı Bilgilerine Yönelik Bulgular

Cinsiyet	n	%
Kadın	526	82,1
Erkek	115	17,9
Medeni Durum		
Evli	14	2,2
Bekâr	627	97,8
Yaş		
20 Yaş ve Altı	329	51,3
21-23 Yaş	284	44,3
24 Yaş ve Üstü	28	4,4
Bölüm		
Çocuk Gelişimi	174	27,1
Ebelik	148	23,1
Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	177	27,6
Hemşirelik	142	22,2
Sınıf		
1. Sınıf	195	30,4
2. Sınıf	185	28,9
3. Sınıf	145	22,6
4. Sınıf	116	18,1
Büyüdüğünüz Yer		
Kırsal Bölge	69	10,8
Kasaba	55	8,6
Şehir	317	49,5
Metropol (Büyük Şehir)	200	31,2

Anne Eğitim Durumu	n	%
İlköğretim/ Okuma-Yazma Bilmiyor	439	68,4
Lise	136	21,2
Üniversite	54	8,4
Lisansüstü	12	1,9
Baba Eğitim Durumu		
İlköğretim/ Okuma-Yazma Bilmiyor	339	52,8
Lise	192	30,0
Üniversite	96	15,0
Lisansüstü	14	2,2
Aylık Gelir		
0-8000 TL	593	92,5
8001-15000 TL	40	6,2
15001 TL ve üstü	8	1,2
Genel Toplam	641	100

Çalışmaya katılanların %82,1'i kadın ve %17,9'u erkektir. Katılımcılardan %2,2'si evli geriye kalan %97,8'i bekârdır. Ayrıca katılımcıların %51,3'ü 20 yaş ve altında, %44,3'ü 21-23 yaşlarında, %4,4'ü 24 yaş ve üzerindedir. %27,1'i çocuk gelişimi, %23,1'i ebelik, %27,6'sı fizyoterapi ve rehabilitasyon ve %22,2'si hemşirelik bölümünde okumaktadır. Söz konusu katılımcıların %30,4'ü birinci sınıf, %28,9'u ikinci sınıf, %22,6'sı üçüncü sınıf ve %18,1'i dördüncü sınıf öğrencisidir.

Katılımcıların %10,8'i kırsal bölgede, %8,6'sı kasabada, %49,5'i normal şehirde, %31,2'si büyükşehirde yaşamaktadır. Anne eğitim durumlarına bakıldığında annesi ilköğretim/okuma yazma bilmeyen (%68,4) öğrencilerin daha yoğunlukta olduğu görülmektedir. Anne eğitim durumunda olduğu gibi babası ilköğretim/okuma yazma bilmeyen (%68,4) öğrencilerin de daha fazla katılım gösterdiği tespit edilmiştir. Aylık gelir durumu açısından incelendiğinde; geliri 0-8000 TL olan öğrenci oranı %92,5; 8001-15000 TL olan %6,2; 15001 ve üstü olan öğrenci oranı ise %1,2'dir.

Tablo 2'de katılımcıların kişisel verilerin korunması konusunda bilgi sahibi olup olmadıkları, daha önce bir şey okuyup okumadıkları ve hangi bilgilerin kişisel veri olduğunu bilip bilmedikleri değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Fonksiyonel Değişkenlere İlişkin Bulgular

Kişisel Verilerin Korunması Hakkında Bir Bilginiz Var Mı?	n	%
Evet	466	72,7
Hayır	175	27,3
Kişisel Sağlık Verilerinin Korunması Hakkında Daha Önce Bir Şey Okudunuz Mu?		
Evet	372	58,0
Hayır	269	42,0
Hangi Bilgilerin Kişisel Veri Olduğunu Biliyor Musunuz?		
Evet	442	69,0
Hayır	199	31,0
Genel Toplam	641	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu kişisel verilerin korunması konusunda bilgiye sahip olduklarını (%72,7) ve hangi verilerin kişisel veri kapsamında değerlendirildiğini bildiklerini (%69) düşünmektedirler. Kişisel sağlık verilerinin korunması hakkında daha önce bir şey okuyanların oranı %58; hiçbir şey okumadım diyenlerin oranı ise %42 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların çoğunluğu (%72,7) kişisel verilerin korunması hakkında bilgiye sahip olduklarını ifade etmiş olsa da bilgiyi okuyarak edinen yalnızca %58’idir.

Araştırmada kullanılmış olan “Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunması Tutum” ölçeğinin güvenilirliğini test etmek için Cronbach’s Alpha testinden yararlanılmıştır. Güvenirlik sonuçları incelendiğinde; kişisel sağlık verisi bilgisi alt boyutu için $\alpha=0,094$; yasal bilgiler alt boyutu için $\alpha=0,870$; yasal veri paylaşımı alt boyutu için $\alpha=0,827$; kişisel sağlık verisi paylaşımı alt boyutu için $\alpha=0,821$ ve Kişisel Sağlık Verisi Kaydı $\alpha=0,885$ olarak bulunmuştur.

Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunması Tutum Ölçeği’nin KMO değeri ise 0,909 ve Bartlett değeri $p<0,000$ olarak anlamlı çıkmıştır. Bu değerler, Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunması Tutum Ölçeği kullanılarak toplanan verilerin yapısal geçerlilik için yeterli olduğuna işaret etmektedir. Öğrencilerin tutumlarını ölçen veri setinin; toplam varyansın %70,003’ünü açıkladığı görülmektedir. Ölçeğin faktör yükleri (0,65-0,91) kabul edilebilir düzeyde olup 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin genel güvenilirlik katsayısı $\alpha=0,859$ ’dır. Ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğu söylenebilir (Akgül ve Çevik, 2003).

Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunmasına Yönelik Öğrenci Tutumları

Çalışmanın bu kısmında; öğrencilerin kişisel sağlık verilerinin kaydedilmesi ve korunmasına ilişkin tutumları incelenmiştir. Ayrıca öğrencilerin kişisel tutumlarına ait sonuçlar Tablo 3’de belirtilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunmasına İlişkin Tutumları

	n	Min.	Max.	\bar{X}	σ
Genel Tutum	641	2,32	4,94	3,599	0,564
Kişisel Sağlık Verisi Bilgisi	641	1,00	5,00	3,187	1,259
Yasal Bilgiler	641	1,00	5,00	4,083	0,730
Yasal Veri Paylaşımı	641	1,00	5,00	3,893	1,025
Kişisel Sağlık Verisi Paylaşımı	641	1,00	5,00	3,679	1,042
Kişisel Sağlık Verisi Kaydı	641	1,00	5,00	3,356	1,152

Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin tutumları olumlu çıkmıştır ($\bar{X}_{3,59}$). Boyutsal açıdan bakıldığında; öğrencilerin yasal bilgiler ($\bar{X}_{4,08}$), yasal veri paylaşımı ($\bar{X}_{3,89}$) ve kişisel sağlık verisi paylaşımına ($\bar{X}_{3,67}$) ilişkin tutumlarının olumlu olduğu görülmektedir. Ancak kişisel sağlık verisi kaydına ($\bar{X}_{3,35}$) ve kişisel sağlık verisi bilgisine ($\bar{X}_{3,18}$) ilişkin tutumlarının orta düzeyde (kararsız) olduğu söylenebilir.

Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunmasına İlişkin Tutumların Öğrencilerin Demografik Özellikleri Açısından Karşılaştırılması

Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin tutumları demografik özellikleri açısından karşılaştırılmıştır. Bu doğrultuda iki değişken arasındaki anlamlı farklılığı test etmek için Independent Sample T testi; iki’den çok değişken arasındaki anlamlı farklılığı belirlemek için ise One-Way ANOVA testi kullanılmıştır.

Tablo 4. Katılımcıların Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunmasına İlişkin Tutumlarının Cinsiyetleri Açısından Karşılaştırılması

Cinsiyet	N	\bar{X}	σ	t	p	
Genel Tutum	1. Kadın	526	3,607	0,559	0,734	0,463
	2. Erkek	115	3,564	0,587		
Kişisel Sağlık Verisi Bilgisi	1. Kadın	526	3,190	1,238	0,135	0,893

	2. Erkek	115	3,173	1,357		
Yasal Bilgiler	1. Kadın	526	4,147	0,708	4,780	0,000*
	2. Erkek	115	3,793	0,760		
Yasal Veri Paylaşımı	1. Kadın	526	3,847	1,054	-2,389	0,017*
	2. Erkek	115	4,099	0,851		
Kişisel Sağlık Verisi Paylaşımı	1. Kadın	526	3,635	1,052	-2,303	0,022*
	2. Erkek	115	3,881	0,973		
Kişisel Sağlık Verisi Kaydı	1. Kadın	526	3,424	1,110	3,237	0,001*
	2. Erkek	115	3,043	1,286		

* $p<0,05$

Katılımcıların cinsiyete göre kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin genel tutumları Tablo 4’de gösterilmiş ve anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p>0,05$). Boyutsal açıdan incelendiğinde; katılımcıların yasal bilgiler ($t=4,780$; $p<0,05$), yasal veri paylaşımı ($t=-2,289$; $p<0,05$), kişisel sağlık verisi paylaşımı ($t=-2,303$; $p<0,05$) ve kişisel sağlık verisi kaydı ($t=3,237$; $p<0,05$) ile ilgili tutumlarının anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Aritmetik ortalamalara bakıldığında; kadın katılımcıların yasal bilgiler ve kişisel sağlık verisi kaydı ile ilgili tutumlarının, erkek katılımcıların tutumlarından daha olumlu olduğu görülmektedir. Yasal veri paylaşımı ve kişisel sağlık verisi paylaşımı konusunda ise erkek katılımcıların tutumlarının daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

Evli ve bekâr katılımcıların kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin genel tutumları birbirine yakın çıkmıştır ($p>0,05$). Bununla birlikte kişisel sağlık verisi bilgisi, yasal veri paylaşımı, kişisel sağlık verisi paylaşımı ve kişisel sağlık verisi kaydı ile ilgili tutumlarının da anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ancak yasal bilgiler konusunda katılımcıların tutumları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir ($t=-4,022$; $p<0,05$). Buna göre; bekâr katılımcıların yasal bilgiler ile ilgili tutumları, evli katılımcıların tutumundan daha olumlu çıkmıştır.

Tablo 5. Katılımcıların Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunmasına İlişkin Tutumlarının Yaşları Açısından Karşılaştırılması

	Yaş	N	\bar{X}	σ	F	p	Tukey
Genel Tutum	1. 20 Yaş ve Altı	329	3,649	0,515	5,183	0,006*	1>2
	2. 21-23 Yaş	284	3,524	0,605			
	3. 24 Yaş ve Üstü	28	3,773	0,601			
Kişisel Sağlık Verisi Bilgisi	1. 20 Yaş ve Altı	329	3,418	1,139	16,551	0,000*	1>2 3>2
	2. 21-23 Yaş	284	2,877	1,332			
	3. 24 Yaş ve Üstü	28	3,620	1,160			
Yasal Bilgiler	1. 20 Yaş ve Altı	329	4,085	0,680	0,683	0,506	-
	2. 21-23 Yaş	284	4,097	0,776			
	3. 24 Yaş ve Üstü	28	3,928	0,816			
Yasal Veri Paylaşımı	1. 20 Yaş ve Altı	329	3,829	0,994	1,819	0,163	-
	2. 21-23 Yaş	284	3,940	1,066			
	3. 24 Yaş ve Üstü	28	4,150	0,919			
Kişisel Sağlık Verisi Paylaşımı	1. 20 Yaş ve Altı	329	3,484	1,144	12,252	0,000*	2>1
	2. 21-23 Yaş	284	3,887	0,897			
	3. 24 Yaş ve Üstü	28	3,864	0,688			
Kişisel Sağlık Verisi Kaydı	1. 20 Yaş ve Altı	329	3,452	1,072	2,438	0,088	-
	2. 21-23 Yaş	284	3,260	1,220			
	3. 24 Yaş ve Üstü	28	3,190	1,277			

*p<0,05

Bununla birlikte katılımcıların yaşlarına göre kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin tutumları da Tablo 5’de görülmekte ve anlamlı farklılık göstermektedir (F=5,183; p<0,05). Tukey sonuçlarına göre; 20 yaş ve altında olan katılımcıların genel tutumları, 21-23 yaşlarında olan katılımcılarınkinden daha olumludur. Bununla birlikte kişisel sağlık verisi bilgisi (F=16,551; p<0,05) ve kişisel sağlık verisi paylaşımı (F=12,252; p<0,05) ile ilgili tutumların da katılımcıların yaşları açısından anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunmasına İlişkin Tutumlarının Okudukları Bölümler Açısından Karşılaştırılması

	Bölüm	N	\bar{X}	σ	F	p	Tukey
Genel Tutum	1. Çocuk Gelişimi	174	3,577	0,635	0,205	0,893	-
	2. Ebelik	148	3,604	0,455			
	3. Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	177	3,594	0,617			
	4. Hemşirelik	142	3,626	0,507			
Kişisel Sağlık Verisi Bilgisi	1. Çocuk Gelişimi	174	3,306	1,330	0,916	0,433	-
	2. Ebelik	148	3,121	1,078			
	3. Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	177	3,106	1,246			
	4. Hemşirelik	142	3,212	1,358			
Yasal Bilgiler	1. Çocuk Gelişimi	174	3,997	0,701	4,765	0,003*	2>1 3>1
	2. Ebelik	148	4,277	0,700			

	3. Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	177	4,025	0,768			
	4. Hemşirelik	142	4,060	0,717			
Yasal Veri Paylaşımı	1. Çocuk Gelişimi	174	3,711	1,131	7,804	0,000*	3>1
	2. Ebelik	148	3,787	1,127			3>2
	3. Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	177	4,195	0,816			3>4
	4. Hemşirelik	142	3,847	0,935			
Kişisel Sağlık Verisi Paylaşımı	1. Çocuk Gelişimi	174	3,489	0,997	4,815	0,003*	4>1
	2. Ebelik	148	3,628	1,100			
	3. Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	177	3,711	1,118			
	4. Hemşirelik	142	3,925	0,884			
Kişisel Sağlık Verisi Kaydı	1. Çocuk Gelişimi	174	3,515	1,106	3,123	0,025*	1>3
	2. Ebelik	148	3,459	1,099			
	3. Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	177	3,184	1,312			
	4. Hemşirelik	142	3,267	1,012			

*p<0,05

Katılımcıların okudukları bölümler itibarıyla yasal bilgiler (F=4,765; p<0,05), yasal veri paylaşımı (F=7,804; p<0,05), kişisel sağlık verisi paylaşımı (F=4,815; p<0,05) ve kişisel sağlık verisi kaydı (F=3,123; p<0,05) ile ilgili tutumlarının katılımcıların bölümleri açısından anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (Tablo 6). Tukey sonuçlarına göre; ebelik ile fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü öğrencilerinin yasal bilgilere ilişkin tutumlarının, çocuk gelişimi öğrencilerinin tutumlarından daha olumlu çıkmıştır. Bu farklılığı yorumlayabilmek için bölümlerin ders müfredatı incelenmiş, ebelik ile fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümünde sağlık hukuku dersi olduğu görülmüştür. Ancak çocuk gelişimi bölümünde sağlık hukuku dersi henüz müfredatta bulunmamaktadır.

Katılımcıların okudukları sınıflara göre kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin tutumları ise anlamlı farklılık göstermektedir (F=11,542; p<0,05). Bu bağlamda; birinci sınıf öğrencilerinin genel tutumlarının daha olumlu olduğu görülmektedir. Öğrencilerin sınıfları açısından kişisel sağlık verisi bilgisi (F=17,670; p<0,05), yasal veri paylaşımı (F=2,842; p<0,05), kişisel sağlık verisi paylaşımı (F=4,633; p<0,05) ve kişisel sağlık verisi kaydı (F=8,973; p<0,05) ile ilgili tutumların anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Tukey sonuçlarına göre; birinci sınıf öğrencilerinin kişisel sağlık verisi bilgisine ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu görülmektedir. Birinci sınıf öğrencilerinin, üçüncü sınıf öğrencilerinden

daha fazla yasal veri paylaşımı konusunda olumlu tutumlara sahip oldukları tespit edilmiştir. Kişisel sağlık verisi paylaşımı konusunda en olumlu tutuma sahip öğrencilerin; dördüncü sınıf öğrencileri olduğu belirlenmiştir. Kişisel sağlık verisi kaydı ile ilgili olarak birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin diğer öğrencilerden daha olumlu tutumlara sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların büyüdüğü yere göre, kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin genel tutumları ile alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Yasal bilgilere ilişkin tutumlar açısından anlamlı bir farklılık olduğu ve büyükşehirlerde yaşayan katılımcıların tutumlarının, normal şehirlerde yaşayan katılımcıların tutumlarından daha olumlu çıkmıştır ($F=3,182$; $p<0,05$).

Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunmasına İlişkin Tutumların Fonksiyonel Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

Ayrıca katılımcıların kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin tutumları fonksiyonel değişkenler açısından ele alınmıştır. Bu çerçevede, öğrencilerin kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin tutumlarının bilgi durumu açısından karşılaştırılması Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Kişisel Sağlık Verilerinin Kayıt ve Korunmasına İlişkin Tutumlarının Bilgi Durumu Açısından Karşılaştırılması

Kişisel Verilerin Korunması Hakkında Bir Bilginiz Var Mı?	N	\bar{X}	σ	t	P	
Genel Tutum	1. Evet	466	3,596	0,550	-0,245	0,806
	2. Hayır	175	3,608	0,601		
Kişisel Sağlık Verisi Bilgisi	1. Evet	466	3,123	1,249	-2,118	0,035*
	2. Hayır	175	3,359	1,272		
Yasal Bilgiler	1. Evet	466	4,150	0,699	3,814	0,000*
	2. Hayır	175	3,906	0,782		
Yasal Veri Paylaşımı	1. Evet	466	3,912	1,038	0,784	0,433
	2. Hayır	175	3,841	0,989		
Kişisel Sağlık Verisi Paylaşımı	1. Evet	466	3,718	1,000	1,543	0,123
	2. Hayır	175	3,576	1,144		
Kişisel Sağlık Verisi Kaydı	1. Evet	466	3,304	1,148	-1,850	0,065
	2. Hayır	175	3,493	1,154		

* $p<0,05$

Kişisel verilerin korunması hakkında bilgi sahibi olduğunu veya olmadığını düşünen katılımcıların kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin genel tutumları birbirine

yakın çıkmıştır ($p>0,05$). Katılımcıların ‘Kişisel verilerin korunması hakkında bir bilginiz var mı?’ fonksiyonel değişkenine verdiği cevaba göre kişisel sağlık verisi bilgisi ($t=-2,118$; $p<0,05$) ve yasal bilgiler ($t=3,814$; $p<0,05$) alt boyutlarında katılımcıların farklı tutumlara sahip oldukları belirlenmiştir.

Buna göre; kişisel sağlık verisi bilgisi konusunda, kişisel verilerin korunması hakkında bilgi sahibi olduğunu düşünenler daha olumsuz bir tutum sergilerken; yasal bilgiler konusunda ise daha olumlu bir tutum takındıkları tespit edilmiştir.

Kişisel verilerin korunması ile ilgili olarak daha önce bir şey okuyan katılımcılar ile okumayan katılımcıların kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin genel tutumları birbirine yakın çıkmıştır ($p>0,05$). Boyutsal açıdan bakıldığında; sadece kişisel sağlık verisi bilgisi boyutunda anlamlı bir farklılığın olduğu göze çarpmaktadır ($t=-2,063$; $p<0,05$).

Katılımcıların ‘Hangi Bilgilerin Kişisel Veri Olduğunu Biliyor Musunuz?’ değişkenine verdiği cevaba göre kişisel sağlık verisi bilgisi ($t=-2,528$; $p<0,05$), yasal bilgiler ($t=2,952$; $p<0,05$) ve kişisel sağlık verisi paylaşımı ($t=2,220$; $p<0,05$) alt boyutlarında katılımcıların farklı tutumlara sahip oldukları belirlenmiştir. Buna göre; kişisel sağlık verisi bilgisi konusunda, hangi bilgilerin kişisel veri olduğunu düşünenler daha olumsuz bir tutum sergilerken; yasal bilgiler ve kişisel sağlık verisi paylaşımı konusunda ise daha olumlu bir tutum takındıkları belirlenmiştir.

TARTIŞMA

Ülkemizde kişisel verilerin korunması konusunun önemi her geçen gün artmaktadır. Kişisel verilerin mahremiyeti açısından verilerin kaydedilmesi, depolanması yasal olarak zorunluluk halini almaktadır. Gelişen teknoloji ile verilerin saklanması kolay hale gelmiştir. Bu durum risklere de sebep olabilmektedir. Bu nedenle özellikle hassas veriler olan kişisel sağlık verilerinin korunması konusunda önlemler alınması gerekmektedir.

Kişisel hasta bilgileri ve klinik kayıtlar, hastane ve sağlık merkezlerinin mevcut veri tabanlarında ve yerel sunucularında saklanmaktadır. Bu bilgiler sadece sağlık profesyonellerine hasta hakkında doğru kararlar vermeleri için referans olmakta, aynı zamanda hekimlerin etkili tedavi planlamaları ve doğru teşhis koymaları içinde temel oluşturmaktadır. Bununla birlikte, sağlık verilerinin çalınması, her geçen gün artmakta ve finansal kayıpları büyük ölçüde etkilemektedir (Singh, Anand ve Mohan, 2021).

Sağlık ve kişisel verilerinin korunması konusunda öğrencilerin tutumlarını belirlemek amacı ile yapılan bu çalışmada öğrencilerin yasal bilgiler, yasal veri paylaşımı ve kişisel sağlık verisi paylaşımı konusundaki tutumları incelenmiş olup genel olarak tutumlarında olumlu etki ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kişisel sağlık verisi bilgisi ve kişisel sağlık verisi kaydına yönelik tutumları ise orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde Maraş ve Ceylan (2021)'in yaptığı bir çalışmada üçüncü ve dördüncü sınıfta olan öğrencilerin kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunması tutum ölçeğinde, dördüncü sınıf olan öğrenciler istatistiksel olarak daha olumlu tutum izlemektedir. Bu araştırmada ise birinci sınıftaki öğrencilerin kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin genel tutumlarının daha olumlu olduğu görülmektedir. Birinci sınıf öğrencilerin üçüncü sınıftaki öğrencilerden daha fazla yasal veri paylaşımı konusunda olumlu tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir. Kişisel sağlık verisi paylaşımında ise en olumlu tutuma sahip dördüncü sınıf öğrencileri tespit edilmiştir. Kişisel sağlık verisi kaydı ile ilgili ise birinci ve ikinci sınıf öğrencileri daha olumlu tutumdadır.

Benzer araştırmalarda cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Candan ve Bilgili (2018)'in yaptığı çalışmada ebe, hemşire ve diğer sağlık personelinin hasta mahremiyeti konusunda mahremiyet algısı ölçeğinde benzer sonuçlar olduğu; Özata ve Özer (2017)'in çalışmasında ise sağlık çalışanlarının hasta mahremiyeti konusunda cinsiyet ile tutumları arasında bir farklılık görülmemiştir. Bu araştırmada ise kişisel sağlık verilerinin

korunması konusunda cinsiyet ile tutum arasında genel olarak bir farklılık bulunmamıştır. Ancak kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre yasal bilgilerde ve kişisel sağlık verisi kaydında tutumları daha üst düzeydedir. Erkek öğrenciler ise yasal veri paylaşımı ve kişisel sağlık verisi paylaşımında daha olumlu tutum içindedir.

Bekar öğrenciler ise evlilere göre yasal bilgiler konusunda daha olumludur. 20 yaş ve altındaki öğrenciler genel olarak 21-23 yaş arasındaki öğrencilerden daha olumlu tutum sergilemektedir. Öğrenci yaşlarındaki tutumlar ile veri paylaşımları konusunda farklılık gösterebilmektedir. 21-23 yaş aralığındaki öğrenciler veri paylaşım konusunda ise daha olumlu davranış göstermektedir. Buna ek olarak ebeveynlerin yasal bilgilere ilişkin tutumlarının eğitim düzeyleri azaldıkça daha olumlu olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Yine aylık gelir durumu daha düşük olan ebeveynlerin yasal bilgiler konusunda daha olumlu tutumda olduğu görülmektedir.

Pakiş Çetin ve Çevik (2021)'in yaptıkları bir çalışmada cinsiyet ile yasal veri paylaşımı alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin sınıf bilgileri ile kişisel sağlık verisi bilgisi, kişisel sağlık verisi kaydı alt boyutlarında toplam ölçek istatistiksel puan ortalamasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Öğrencilerin kişisel sağlık verisi ifadesini ilk kez duyma durumu ile kişisel sağlık veri paylaşımı alt boyutu ilişkisinde değerlendirme sonucunda anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada kız ve erkek öğrencilerin kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin genel tutumları birbirine yakın düzeyde belirlenmiştir. Fakat öğrencilerin yasal bilgiler, yasal veri paylaşımı, kişisel sağlık verisi kaydı arasında anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin yasal veri paylaşımı ve kişisel sağlık verisi paylaşımında tutumları daha olumlu iken kız öğrencilerin ise yasal bilgiler ve kişisel sağlık verisi kaydı tutumları daha olumlu olduğu tespit edilmiştir. Bizim çalışmamızda da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin sınıfları açısından değerlendirildiğinde sağlık verisi bilgisi, yasal veri paylaşımı, kişisel sağlık verisi kaydı ile ilgili tutumlarında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin hangi bilgilerin kişisel veri olduğunu bilen sayısı ile bilmeyenlere göre yakın tutum sergilemiştir. Ölçek alt boyutları açısından kişisel sağlık verisi bilgisi, yasal bilgiler ve kişisel sağlık verisi paylaşımı ile ilgili hangi bilgilerin kişisel veri olduğunu bilen ve bilmeyen öğrencilerin tutumları farklılık göstermektedir.

Yine Esra Tural Büyük ve Nihal Ünalı Baydın (2020)'ın yaptığı bir çalışmada "*Hemşirelik Öğrencileri İçin Kişisel Sağlık Verilerini Kayıt ve Korunması Tutum Ölçeği (HÖKSVKKTÖ)*" nde tüm alt boyutlar kapsamında, öğrencilerin cinsiyet ile istatistiksel anlamda anlamlı ilişki olduğu kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek tutum sergilediği görülmektedir. Öğrencilerin sınıf bilgisi ile ölçek alt boyutlarında (kişisel sağlık verisi, yasal bilgiler ve yasal veri paylaşımı) anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinde, birinci ve ikinci sınıf öğrencilerine göre daha fazla puan ortalaması sonucuna ulaşılmıştır. Basit (2021) tarafından yapılan diğer bir çalışmada ise hemşirelik öğrencilerinin hastalar üzerinde kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına dair olumlu tutumda olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin cinsiyetleri ile sınıf değişkenleri açısından ölçümlerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bahsedilen araştırmalarda yaklaşık olarak aynı sonuca ulaşılmış olup alt boyutlar arasında farklılık görülmektedir. Bu çalışmada ise kız öğrenciler erkek öğrencilere göre kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına yönelik genel tutumları birbirine yakın çıkmıştır. Ancak araştırmanın alt boyutlarında (yasal bilgiler, yasal veri paylaşımı, kişisel sağlık verisi paylaşımı ve kişisel sağlık verisi kaydı) farklılık görülmüştür.

Öğrencileri sınıfları açısından değerlendirmede ise genel olarak birinci sınıf öğrencileri daha olumlu tutum sergilemektedirler. Birinci sınıf öğrencilerinin, üçüncü sınıf öğrencilerinden daha fazla yasal veri paylaşımı konusunda olumlu tutumdadır. Kişisel sağlık verisi paylaşımı konusunda en olumlu tutuma sahip öğrencilerin; dördüncü sınıf öğrencileri olduğu belirlenmiştir. Korkmaz Yıldız ve Atasoy'un (2016) yaptığı bir araştırmada ise ikinci sınıftaki öğrencilerin bilgi güvenliği konusundaki farkındalıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Durmuş İskender ve Durmuş (2022)'un ebelik ve hemşirelik öğrencileri ile yapmış oldukları benzer bir çalışmada ise kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına yönelik tutum ölçeğinde yasal veriler konusunda alt boyutlarda sınıflar arasında anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Son sınıf öğrencilerinin daha yüksek puanları aldıkları tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise farklı olarak üçüncü sınıf öğrenciler yasal veri paylaşımında daha olumlu tutumda olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yapılan alan çalışması sonucunda katılımcıların kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin tutumlarının olumlu olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle katılımcıların kişisel sağlık verisi paylaşımı, yasal veri paylaşımı ve yasal bilgilere ilişkin tutumlarının olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Kişisel veri, kişisel sağlık verisi gibi kavramlar mevzuata yakın zamanda dahil olmuştur. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin Anayasa değişikliği 2010 yılında gerçekleşmiş, Kişisel Verileri Koruma Kanunu bu değişiklikten altı yıl sonra yasalaşmıştır. Kişisel Sağlık Verileri Hakkında Yönetmelik ise 2019 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu nedenle bu kavramların içeriğinin anlaşılması, öneminin kavranması ve bu kavramların koruduğu haklar konusunda farkındalık oluşturulması belli bir süreç olacaktır. Bu doğrultuda çalışmanın örneklemini

oluşturan Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin kişisel sağlık verilerinin korunmasına ilişkin farkındalıklarının olduğu, ancak yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir.

Sağlık personelinin ve sağlık eğitimi alan öğrencilerin, meslek yaşamında veya mesleğe geçmeden önce kişisel sağlık verilerinin kaydı ve korunması hakkındaki farkındalıklarının artırılması gerekmektedir. Hasta haklarının da konusu olan kişisel verilerin mahremiyeti sağlık çalışanlarının aldıkları hizmet içi eğitimde tüm sağlık çalışanlarına verilmeli ve bu konuda belli aralıklarla eğitimler tekrarlanmalıdır. Kişisel sağlık verilerinin yasadışı kullanılması sonucunda ortaya çıkacak olumsuz durumlara karşı sağlık çalışanlarının sorumlu, duyarlı ve bilgi sahibi olması gerekmektedir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, Karabük Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: KBÜBAP-22-YL-005

KAYNAKÇA

- Akgül, A. & Çevik, O. (2003). *İstatistiksel analiz teknikleri. SPSS’te işletme yönetimi uygulamaları*, 1. Baskı, Emek Ofset.
- Basit, G. (2021). Hemşirelik öğrencilerinin hastaların kişisel sağlık verileri ile ilgili görüşleri. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 37(3), 189-195.
- Gözmener, B.; S., Şenol, S. & Seren İntepeler, Ş. (2019). Hemşirelik öğrencileri için kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunması tutum ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 12 (1), 21-30.
- Candan, M. & Bilgili, N. (2018). Hemşire ve ebelerin hasta mahremiyetine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 34-43.

- Dülger, M.V. (2015). Sağlık hukukunda kişisel verilerin korunması ve hasta mahremiyeti. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 43-80.
- Hair, J.; Black, W.; Babin, B. & Anderson, R. (2010). *Çok değişkenli veri analizi*. 7. Baskı, Pearson.
- İskender, M.D. & Durmuş, A. (2022). Determining the correlation between the privacy consciousness of midwifery and nursing students and their attitudes toward the recording and protection of personal health data. *Euroasia Journal of Mathematics, Engineering, Natural & Medical Sciences*, 9 (12), 67-78.
- Korkmaz Yıldız, N. & Atasoy, A. (2016). Öğrencilerde bilgi güvenliği farkındalığının değerlendirilmesi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 2(3), 61-70.
- Krejcie, R. & Morgan, D. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610.
- Maraş, G. & Ceyhan, Ö. (2021). Hemşirelik öğrencilerinin kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunması konusundaki tutumları. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 9(2), 498-509.
- Özata, M. & Özer, K. (2017). Sağlık çalışanlarının hasta mahremiyeti konusundaki tutumlarının incelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(1), 81-92.
- Pakiş Çetin, S. & Çevik, K. (2021). Hemşirelik öğrencilerinin hastaların kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına ilişkin tutumları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 14(3), 199-206.
- Singh, A.K.; Anand, A.; Lv, Z. & Mohan, A. (2021). A survey on healthcare data: A security perspective acm trans. *Multimedia Comput, Commun. Appl.* 17(2), 1-26.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics*, 6th ed., Allyn and Bacon.

- T.C. Resmî Gazete, (2010). 27659 sayılı karar, Madde 2- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 20'nci maddesinde revizyon. "Anayasa Mahkemesi" kararı, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/08/20100801.htm>
- T.C. Resmî Gazete, (2016). 29677 sayılı 6698 nolu Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Madde, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160407.htm>
- T.C. Resmî Gazete, (2019). 30808 sayılı yönetmelik. Kişisel Sağlık Verileri Hakkında Yönetmelik, madde 4/1-(j), <https://www.resmigazete.gov.tr/21.06.2019>
- Tural Büyük, E. & Ünalı Baydın, N. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılıkları ile kişisel sağlık verilerinin kayıt ve korunmasına yönelik tutumları arasındaki ilişki. *Türkiye Biyoetik Dergisi*,7(4), 198-210.
- Turan, M. (2021). *Karşılaştırmalı hukukta kişisel verilerin korunması*. 4. Baskı., Seçkin Yayıncılık.
- Yamane, T. (2010). *Temel örnekleme yöntemleri*. (Çev.: Alptekin, E., Bakır, M.A., Aydın, C. ve Gürbüzsöl), Literatür Yayıncılık.

EK: Ölçekte Bulunan Alt Boyut Maddeleri**BOYUT 1- KİŞİSEL SAĞLIK VERİSİ BİLGİSİ**

MADDE 25-	Bilimsel çalışmaların sunulduğu bir sağlık kongresinde hastaya ait resimlerin üzerine çizilen çarpı işareti ya da bant, hastanın tanınmasını engellemiyorsa, hukuka aykırıdır.
MADDE 31-	Hastanın güvenli bir şekilde araç sevk ve idare etmesine engel bir durumu varlığında, sağlık personelinin ilgili mercilere bilgi vermesi hukuka uygundur.
MADDE 17-	Hastanın kendisiyle ilgili tutulan tüm kayıtları öğrenme, isteme ve bir nüshasını alma hakkı olduğu kadar, kendisiyle ilgili bilgileri öğrenmeme hakkı da vardır.
MADDE 13-	Sağlık hizmetleri ile ilgili bir davada "bilirkişilik" veya "ön soruşturmacı" görevi verilen bir sağlık personeli, görevi sırasında edinmiş olduğu bilgileri, ancak görevlendirmeyi yapan merciye iletebilir.
MADDE 21-	Emekliye ayrılan bir sağlık personelinin çalışma süreci içinde bakmış olduğu bir hastaya ilişkin bilgileri açıklaması hukuka aykırıdır.
MADDE 14-	Evlilik dışı gebeliği olan ve kürtaj olmak isteyen bir kadının sevgilisinin sağlık merkezinden bilgi istemesi durumunda, sağlık personelinin; kadının rızası olmaksızın bilgi vermesi, hukuka aykırıdır.
MADDE 19-	Gebelik kontrolleri sırasında hastanın yanında bulunan refakatçiye, hastanın rızası varsa, sağlık personeli tarafından açıklama yapılması hukuka uygundur.
MADDE 12-	Hastaların isimlerinin ve teşhislerinin, hastanın rızası olmaksızın hasta odalarının kapısına yazılması hukuka aykırıdır.
MADDE 18-	Stajyer bir öğrencinin staj sırasında edindiği hasta bilgilerini kendi ailesine veya arkadaşlarına vermesi hukuka aykırıdır.
MADDE 20-	Hasta, kişisel sağlık verilerinin başkalarına açıklanmasından zarar görmese bile, kişisel verilerin açıklanması suçu oluşur.
MADDE 26-	MR çekimi için ilgili birime, hastanın evlilik dışı ilişki nedeniyle bu hastalığa yakalandığı bilgisinin verilmesi hukuka aykırıdır.

BOYUT 2- YASAL BİLGİLER

MADDE 15-	Sağlık personelinin madde bağımlısı bir hastaya ilişkin bilgileri kaydetmesi ve usule uygun bir şekilde idareye aktarması hukuka uygundur.
MADDE 9-	Sağlık personelinin hastasıyla çektiği bir fotoğrafın, hastanın izni olmaksızın sosyal medyada paylaşılması hukuka aykırıdır.
MADDE 28-	Sağlık personelinin hastayla ilgili kayıt tutması; tedavi ve bakım sürecinin sağlıklı yürütmesi ve kayıtların kanıt niteliği taşıması bakımından yükümlülük içerir.
MADDE 10-	Sağlık bilgilerinin gizliliğinin korunmayacağı endişesi, hastaların sağlık hizmeti almalarına engel olabilir.
MADDE 27	Kişisel sağlık verilerinin korunmasından; hekim, hemşire, ebe gibi sağlık meslek mensubu olan sağlık çalışanları sorumludur.
MADDE 11-	Estetik ameliyat öncesi ve sonrası resimleri çekilen hastanın resimleri, bilimsel amaçla da olsa ancak kendi rızası ile gösterilebilir
MADDE 8-	Sağlık alanında yapılan bilimsel araştırmalarda kullanılan bilgilerin hastanın kimliğini ortaya çıkaracak şekilde kullanılması hukuka aykırıdır.

BOYUT 3- YASAL VERİ PAYLAŞIMI

MADDE 2-	Kişisel sağlık verileri, Anayasa ve kanunlarla korunan kişinin özel yaşam hakkı alanındadır.
MADDE 6-	Sağlık personelinin AIDS gibi bir hastalık tanısı alan hastanın bilgilerini, usulüne uygun bir şekilde İl Sağlık Müdürlüğü'ne iletmesi hukuka uygundur.
MADDE 1-	Hastanın muayene bulguları, teşhisi, tetkik sonuçları, röntgen görüntüleri, kullanılan ilaçlar, konsültasyon, ameliyat, epikriz raporu gibi tedavi ve bakım uygulamalarını kapsayan bilgiler kişisel sağlık verisidir.
MADDE 3-	Hastanın kendisinden başka kimseye açıklanmasını istemediği bir bilginin, yasal zorunluluk olmadan açıklanması hukuka aykırıdır.

MADDE 4-	Hastanın anamnezi alınırken; siyasi görüşü, üye olduğu dernek veya sendika bilgilerinin kaydedilmesi hukuka aykırıdır.
----------	--

BOYUT 4- KİŞİSEL SAĞLIK VERİSİ PAYLAŞIMI

MADDE 23-	Ruhsal bozukluğu olan bireyin başkasına zarar vermesini önlemek amacıyla, sağlık personelinin ilgili mercilere bilgi vermesi hukuka uygundur.
MADDE 24-	Hakkında malpraktis davası açılan bir sağlık personeli, kendisini savunmak için hasta verilerini avukatına veya sigorta şirketine verebilir.
MADDE 16-	Sağlık personelinin hastaya ait sağlık verilerini kaydetmesi; hastanın uygun bir şekilde hizmet aldığını garanti etmek ve gerektiğinde kanıtlamak içindir.
MADDE 30-	Hastanın sağlık verilerini izni olmaksızın özel bir muayenehaneye aktaran kişi hakkında, şikayet edilmese de Cumhuriyet Savcılığı tarafından soruşturma açılabilir.
MADDE 22-	Poliklinikte hasta tarafından darp edilen bir sağlık çalışanının, mahkemede kendini savunmak için, suç konusu ile ilgili hasta bilgilerini vermesi hukuka uygundur.

BOYUT-5 KİŞİSEL SAĞLIK VERİSİ KAYDI

MADDE 29-	Tıbbi kayıtlar; mümkünse tıbbi girişimle eşzamanlı, değilse girişimin hemen sonrasında tutulmalıdır.
MADDE 5-	Hasta bilgilerinin servis protokol defterine kaydı ile bilgisayar ortamına kaydı arasında yasal anlamda bir ayrım yoktur.
MADDE 7-	Konsültasyon sırasında hasta bilgilerinin ilgili sağlık çalışanları arasında paylaşılması hukuka uygundur.

KARDEŞLER ARASI ŞİDDET: BİR DERLEME ÇALIŞMASI

Violence Between Siblings: A Review Study

Zeynep Deniz SEVEN

İstanbul Esenyurt University, Turkey zeynepdenizseven@esenyurt.edu.tr
<http://orcid.org/0000-0003-3900-989X>

Gülden İREVÜL

İstanbul Esenyurt University, Turkey guldanirevul@esenyurt.edu.tr
<http://orcid.org/0000-0002-8517-2543>

Doi: <https://doi.org/10.33723/rs.1212673>

Seven, Z. D. & İrevül, G. (2023). "Kardeşler arası şiddet: bir derleme çalışması". R&S-
Research Studies Anatolia Journal, 6(2). 169-194.

Makale Türü: Derleme Makalesi

Geliş Tarihi/ Arrived Date: 20.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 23.03.2023

Yayınlanma Tarihi / Published Date: 30.04.2023

ÖZ

Çalışmanın amacı kardeşler arası şiddet konusunu tanımlayarak ve kardeşler arası şiddetin sebeplerini, sonuçlarını, aile içi şiddet ile kardeşler arası şiddet arasındaki ilişkiye dikkat çekerek konu ile ilgili farkındalığı artırmaktır. Aile ortamı; kendimizi en güvende hissettiğimiz yerdir. Toplumda ailenin; aidiyet hissedilen yer olduğu ve aile üyelerini dış tehlikelerden koruyucu bir görevi olduğuyla ilgili yaygın bir görüş hâkimdir. Fakat bazı durumlarda aile ortamı, şiddetin ve istismarın meydana geldiği ve üyeleri için kaygı oluşturan bir ortam da olabilir. Literatür incelendiğinde aile içi şiddet ile ilgili yapılan çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Fakat kardeşler arası şiddet ile ilgili çalışmalar oldukça yetersizdir. Bu çalışmada kardeşler arası şiddetin tanımı, neden olan faktörler, kardeşler arası şiddete ailenin etkisi, tarihçesi, yaygınlığı, kardeşler arası şiddetin sonuçları konuları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kardeş Şiddeti, Aile İçi Şiddet, Kardeş İstismarı, Kardeş İlişkisi

ABSTRACT

The objective of this study is to define and recognize the causes and effective factors of sibling abuse. Additionally, it aims to raise awareness of the subject by highlighting the relationship between domestic violence and sibling abuse.

While the family environment is often considered a safe haven, it can unfortunately also be a place where violence and abuse occur, causing anxiety for its members. Despite many studies on domestic abuse, research on sibling abuse has been lacking. This study aims to fill that gap by discussing the definition of violence between siblings, the factors that contribute to it, the impact of family dynamics on sibling abuse, its prevalence, history, and consequences.

Keywords: Sibling Violence, Domestic Violence, Sibling Abuse, Sibling Relationship

GİRİŞ

Kardeş şiddeti en yaygın aile içi şiddet türü olmasına karşılık alanyazında çok az yer almaktadır. Kardeşler aile içinde diğer üyelerden daha uzun süreli bir etkileşim içindedirler (Noller, 2005). Özellikle yaş farkının az olduğu kardeşlerin birbirleriyle geçirdikleri vakit hem akran ilişkileri hem de aile içi ilişkiler kapsamında değerlendirilebilir (Sanders, 2004). Bu durum bütün çift ve bireylerin aile içerisinde birbirlerinden etkilendiklerini savunan aile sistemleri teorisine göre, kardeş ilişkileri ailedeki diğer ilişkileri etkilemekte (Cox ve Paley, 1997) ve psikososyal işlevselliğin bir boyutunu (Noller, 2005) oluşturmaktadır. Bu nedenle de konunun çeşitli araştırmalarla derinlemesine incelenmesinin önemi ön plana çıkmaktadır.

Toplumda sıkça karşımıza çıkan, çalışmalarda üzerinde durulan şiddet türlerinden biri şüphesiz aile içi şiddettir. Aile içerisinde ebeveynler arasında oluşan, ebeveyn ve çocuklarını etkileyen, ebeveynlerin çocukları ile yaşadıkları veya çocukların kardeşleri ile yaşadıkları durumlar, bir takım olumsuz davranışlara sebebiyet vermektedir.

Aile birbirine bağlı bir birimdir. Ailede bireyler ekonomik, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını birlikte gidermek durumundadırlar. Ailenin sosyo-ekonomik yapısı, kültürel nitelikleri, geleneksel uygulamalar ve aile bireylerinin kendilerine özgü nitelikleri bireylerin birbirleriyle ilişkilerine yansiyabilir. Her bir birey stresi, depresyonu ve birçok ruhsal problemi aile içinde yaşar. Bu ve benzeri sorunlar doğrudan veya dolaylı aile içi ilişkileri olumsuz olarak etkiler.

Caffaro ve Conn-Caffaro (2005)'a göre aynı kardeş alt sisteminin iki veya daha fazla üyesinin sözlü veya sözsüz tüm etkileşimleri kardeş ilişkisini oluşturur. Kardeş alt sistemleri ise ebeveynleri ortak olan kardeşlerden oluşur. Buna göre; her iki ebeveyni de paylaşan biyolojik kardeşler, bir ebeveyni ortak olan üvey kardeşler, ebeveynlerinin evlenmesi yoluyla oluşan üvey kardeşler, ortak bir vasi aracılığıyla oluşan üvey kardeşler, evlat edinilen kardeşler, kardeş biçimleri olarak ifade edilebilir (Button ve Gealt, 2010).

Kardeş ilişkileri en uzun süreli ve en etkili ilişkiler arasındadır (Hoffman ve Edwards, 2004; Cafarro ve Conn-Cafarro, 2005). Arkadaşlıklar ve evlilik ilişkileri başlayıp bitebilirken, kardeşlik bağları devam eder. Kardeşlik, duygusal bağ oluşturarak sosyal hayatındaki en güçlü etkilerden birini oluşturur (Kiselica ve Morrill-Richards, 2007).

Sağlıklı kardeş ilişkileri, sosyal, bilişsel ve duygusal becerilerin gelişimi ile olumlu bir şekilde ilişkilidir (Noller, 2005). Kardeşlik yardım, bakım ve koruma gibi destek unsurlarını da içerir. Brody ve diğerleri, (1998) büyük kardeşlerin küçük kardeşlere önemli miktarda bakım sağlayabileceğini ve bu nedenle kardeşlerin yaşamları boyunca birbirlerinin gelişmesinde ve büyümesinde etkili olabileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte kardeş etkileşimi, öğrenme yaşantılarını ve benlik saygısını şekillendiren bir nitelik taşır. Kardeşler arası etkileşimin çekişme şeklinde bile görülmesi her iki tarafında bireysel gelişimi için önemli fırsatlar sunar. Bilgi, beceri, kimlik niteliklerinin sorgulanmasına neden olur ve her iki tarafında öz farkındalıklarını artırır. Buna ek olarak, kardeşler arasındaki ılımlı çatışma, çocukların sosyal olarak gelişmesine de yardımcı olabilir. Diğer taraftan, olumlu etkileşim biçimlerine sahip kardeşler aynı zamanda birbirlerine arkadaşlık, rehberlik ve destek sağlarlar ve bunların tümü yaşamın ilerleyen dönemlerinde daha sağlıklı sonuçlara yol açar (Dunn, 2005).

Kutner (1990)'e göre, her birey kardeş ile ilişkilerde arkadaşlarıyla ilişkilerinden daha fazla risk alır. Çünkü arkadaşın onu reddetmesi daha ciddi problem olarak algılanmıştır. Kavgalar, aynı ailedeki kardeşler arasında farklılaşmaya yardımcı olmaya hizmet eder. Diğer taraftan çatışma, kardeşin ailedeki bir yetişkine karşı hissettiği öfke ve hüsrana için bir açığa çıkarma işlevi görebilir. Bu tür işaretler duyarlı ebeveynler tarafından fark edilir. Bu aileler geri bildirim vererek süreci yönlendirme ve çocukları sağlıklı bir biçimde geliştirme şansına sahip olurlar (Minuchin ve Fishman, 1981; Minuchin, Lee, ve Simon 1996). Daha etkili ailelerin, ebeveynlerin temel eşitliğini gözden kaçırmadan her bir kardeşin benzersizliğini kabul etmelerine izin veren daha net kuşaksal sınırları vardır. Bu ailelerdeki kardeşler birbirinden

farklı beceri ve roller geliştirebilirken, farklılıkları eksiklik olarak görülmez, aksine desteklenir ve teşvik edilir.

Kahn ve Lewis, (1988) kardeş bağının kişilik üzerinde biçimlendirici bir etkiye sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlar, çocuk ya da ergenlik çağındaki kardeşler birbirleriyle sık sık iletişim kurduklarında ve güvenilir ebeveyn bakımından mahrum kaldıklarında yoğunlaşabilir. Özellikle ebeveynle ilişkiye güvenilemediğinde, aşırı kardeş ilgisi davranışı devreye girebilir. Ebeveyn şiddeti veya ihmali durumunda kardeşlerin bir araya gelme veya kopma davranışları düzensiz bir biçimde görülme eğilimindedir (Caffaro ve Conn-Caffaro, 2005).

Olumsuz kardeş ilişkileri korku, utanç ve umutsuzluk ile ortaya çıkabilir. Araştırmalar, kardeşleri tarafında düşmanca ve olumsuz davranışlara maruz kalan bireylerin, daha düşük benlik saygısı ve kaygı sorunlarına sahip olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum olumsuz benlik yapısı, sağlık sorunları ve davranış problemleri ile ilişkilendirilmektedir (Dunn, 2005). Daha da ötesi bu tür olumsuzluklar kardeş istismarına yol açabilmektedir (Johnston ve Freeman, 1989).

Normal kardeş çatışmaları ile kardeş istismarı birbirinden ayrıt edilebilir. Normal kardeş çatışması genellikle karşılıklı bir anlaşmazlıktan oluşur. Kardeş istismarı ise tek taraflı güç kullanmaya dayalıdır. Sürekli ve istendik bir zarar verme durumudur. Kardeş istismarında olumsuz bir davranışın istismar olarak nitelendirilebilmesi için sık ve sürekli olması önemli bir göstergedir.

Bu çalışmada, kardeşler arası şiddetin sebepleri, sonuçları, aile içi şiddet ile kardeşler arası şiddet arasındaki ilişki literatürüne dayalı olarak açıklanmıştır. Yaygın olmasına rağmen gözardı edilen bu konuya dikkat çekerek farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır.

KARDEŞLER ARASI ŞİDDET

Aile içindeki olumsuz ilişki biçimi kendisini şiddet davranışları olarak gösterebilir. Aile içi şiddet, bir çocuğun bir yetişkin tarafından fiziksel istismarı, eş şiddeti, kardeşler arası şiddet ve yaşlı istismarı dahil olmak üzere birçok şekilde olabilir (Button ve Gealt, 2010). Eş şiddeti eşlerin şikayetleri sonucu gün yüzüne çıksa da kardeş şiddetinin hangi durumlarda sorun oluşu ile ilgili belirgin bir ölçüt bulunmamaktadır. Çocukların yaşları, yaş farkları, şiddetin hangi amaçla gerçekleştirildiği gibi durumlar kardeş şiddetinin bir sorun olarak görünüp görünmemesinde önemli faktörlerdir.

Kardeş şiddeti güç ve kontrol için içsel bir duygusal ihtiyaç tarafından motive edilen ve zarar verme niyetiyle bir kardeşe yönelik tekrarlanan bir saldırganlık modeli olarak tanımlanabilir (Caffaro ve Conn-Caffaro, 1998).

Kiselica ve Morrill-Richards, (2007) kardeş şiddetini belirlerken, kişinin bir eylemin ciddiyeti ve amacına ek olarak duygusal ve fiziksel etkisinin de dikkate alınması gerektiğini savunur. Çoğu zaman kardeş çatışması, “bir kardeş diğer kardeşe karşı saldırgan rolünü üstlendiğinde” kötü muamele düzeyine yükselen karşılıklı anlaşmazlıklardan kaynaklanır. Kardeş şiddeti üç şekilde kategorize edilir: psikolojik, cinsel ve fiziksel şiddet (Kiselica ve Morrill-Richards, 2007).

Kardeş şiddetini tanımlamanın üç bileşeni vardır: algı, niyet ve ciddiyet (Morrill-Richards 2009; Wiehe 2000). Bu bileşenler, kardeş rekabeti ile kardeş tacizi arasındaki farkı ayırt etmek için dikkate alınması çok önemlidir. Algı, her bir kardeşin etkileşimi nasıl yorumladığını ifade eder. Örneğin, kardeş ikilisine dahil olan bir kardeş, hayatta kalan veya fail olarak rolüne bakılmaksızın davranışı taciz edici olarak görürse, muhtemelen 'normal' kardeş rekabeti kapsamının ötesinde bir dinamik mevcuttur (Morrill-Richards, 2009; Morrill ve Bachman 2013). İkinci yön olan niyet, bir kardeşin başarmayı umduğu şeyi ifade eder. Kardeş istismarı

söz konusu olduğunda, failin birincil amacı, yer, zaman ve sevgi gibi sınırlı aile kaynaklarına erişim sağlamak yerine zarar vermektir (Kiselica ve Morrill-Richards 2007). Önem derecesi, kardeş davranışının uzunluğu ve yoğunluğu ile ilgilidir. Şiddet arttıkça, kardeş ilişkisinin istismar edici olma olasılığı da artar (Caffaro ve Conn-Caffaro 1998; Wiehe 2000; Morrill-Richards 2009).

Tarihçesi

Tarihsel olarak hem kardeş istismarı hem de akran zorbalığı, anormal bir ergen geçiş töreni olarak görülmüştür. Zorbalığın akademik araştırma dünyasında dikkat çekmesi ve artık göz ardı edilemeyecek taciz edici bir davranış olarak görülmesi yalnızca son birkaç on yılda olmuştur (Roberts, Zhang ve Truman, 2010).

Tarihsel olarak, aile içi istismar, kamusal forumda tartışılmaması gereken özel bir aile meselesi olarak görülmüyordu. Ancak 1970'lerdeki feminist hareketin ardından aile içi istismar konuları kamuoyunun dikkatini çekmeye başladı. Algıdaki bu değişikliğin, genel nüfus tarafından taciz ve şiddetin nasıl algılandığı üzerinde büyük bir etkisi olmuştur (Bess ve Janssen 1982; Ammerman ve Hersen 1991; Kiselica ve Morrill-Richards 2007; Morrill ve Bachman 2013).

Kadına şiddet, yaşlı şiddeti, eş şiddeti, çocuğa şiddet gibi aile içi şiddet alanları son birkaç on yılda çok dikkat çekerken, kardeş şiddeti çok az dikkate alınmıştır. Çalışmaların kardeş şiddetinin en yaygın aile içi şiddet biçimi olduğunu gösterdiği göz önüne alındığında (Goodwin ve Roscoe 1990; Straus ve Gelles 1990; Wiehe 1998; Caffaro ve Conn-Caffaro 2005) kardeş şiddeti ile ilgili araştırmaların yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şiddetin Teorik Çerçevesi

Feminist Teori

Feminist teori, kadına yönelik şiddetin toplumun ataerkil örgütlenmesiyle doğrudan bağlantılı olduğunu varsayar (Hoffman ve Edwards, 2004). Feminist teoriye göre erkeklerin, özellikle de kadınların şiddeti bir kontrol mekanizması olarak kullanmasının, toplumun yapısal örgütlenmesi tarafından desteklendiğini ve sürdürüldüğünü savunur (Hoffman ve Edwards 2004; Hoffman ve diğerleri 2005). Geleneksel sosyal roller, erkeklerin bir güç ve kontrol konumunda olması gerektiği ve güçsüzlük deneyimlediğinde erkeklerin şiddet kullanmasının diğer erkekler ve kadınlar üzerinde yeniden hakimiyet kurmanın meşru bir yolu olduğu varsayımını normalleştirir (Hoffman ve Edwards 2004; Hoffman ve diğerleri, 2005).

Sosyal Öğrenme Teorisi

Sosyal öğrenme teorisi, davranışın taklit ve pekiştirme yoluyla öğrenildiğini ve davranışa uygun bir dizi tanıma yol açtığını iddia eder (Akers, 1973). Feminist teoride olduğu gibi, sosyal öğrenme paradigması, şiddetin boyun eğme ve tahakküm ile ödüllendirildiği için, şiddet ve saldırganlığa karışanların bu tür yöntemlerin avantajlarını içselleştirip kullandıklarını savunur.

Sosyal öğrenme kuramının, " olumsuz alışverişleri gözlemleyen veya deneyimleyen çocukların, benzer durumlarda taklit edecek davranışları ve şiddeti kullanma gerekçelerini ve motivasyonlarını öğrenmesi" bakış açısı kardeş şiddeti için de geçerlidir (Hoffman ve diğerleri, 2005, s. 1105). Fail olan kardeşler, saldırgan davranışın yöntemlerini ve ödülleri evde şiddete tanık olmaktan veya şiddete maruz kalmaktan öğrenmiş olabilirler. Bu teori, kardeş saldırganlığını açıklamada ebeveynler arası şiddeti duymanın veya görmenin ve ebeveynler tarafından kötü muameleye maruz kalmanın önemini vurgular.

Kardeş Şiddeti Türleri

Kardeş şiddeti, mahrem şiddetin en yaygın biçimidir. Fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddet olmak üzere kardeşler arası şiddetin üç türü bulunmaktadır.

Fiziksel Şiddet

Fiziksel şiddet, kardeşin diğer kardeşe kasıtlı olarak itme, vurma, tokatlama, tekmeleme, ısırma, çimdikleme, tırmalama, saç çekme gibi davranışlarla zarar vermesi şeklinde görülmektedir (Caffaro ve Conn-Caffaro, 1998; Wiehe, 2000). Dışarıdan gözlenebilen bu davranışların sıklığı ve şiddeti fiziksel şiddetin boyutunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Psikolojik Şiddet

Psikolojik şiddet, şiddetin en zor kategorisidir. Bu şiddet biçimi ebeveynler tarafından genellikle fark edilmez ve genelde normal kardeş rekabeti olarak kabul edilir. Psikolojik şiddet küçümseme, korkutma, hor görme, kışkırtma gibi yaygın biçimlerinin yanında, eşyalara zarar vermek ve evcil hayvanlara işkence etmek ve onları öldürmek şeklinde de görülebilir. Psikolojik şiddetin uzun vadeli ciddi sonuçları olabilir. Ebeveynler çoğunlukla kardeşler arasındaki taciz edici eylemin önemini azaltma eğilimindedirler. Görmezden gelinen bu durumlar zamanla mağdurların taciz edici mesajları içselleştirmesine neden olabilir.

Psikolojik şiddete uğrayan çocuklar kendilerini izole etme, ağlama, çılgılık atma veya saklanma gibi tepkisel davranışlar gösterebilirler (Wiehe, 1998). Bununla birlikte çocukken şiddet yaşayanların alışkanlık bozuklukları, davranış bozuklukları, gelişim gecikmesi ve intihara teşebbüs (Ammerman ve Hersen, 1991) gibi ciddi problemler yaşamaları ihtimal dahilindedir. Psikolojik kardeş şiddetinin büyük çoğunluğu yetişkinlikte mağdur olmayanlara göre önemli ölçüde daha düşük benlik saygısına sahip olma eğilimindedir (Garey, 1999). Ayrıca fiziksel şiddet ve cinsel şiddete uğrama durumlarında aynı zamanda psikolojik şiddet de yaşanmış olmaktadır.

Cinsel Şiddet

Aile içinde mahremiyetin azalması, baskıcı aile yapısı, ailede abartılı cinsel iklim, psikolojik problemler aile içi cinsel şiddetin nedenleri arasındadır. Cinsel şiddet kardeşi pornografik görüntülemeye zorlama, kardeş ensesti, taciz gibi olumsuz davranışlar bu kapsamda ele alınabilir. Kardeş ensesti en yaygın cinsel ilişki biçimi olabilir. Yakın aile üyeleri tarafından işlenen taciz, kardeş ensesti, aralarındaki cinsel davranış olarak tanımlanır (Caffaro ve Conn-Caffaro, 1998). Kardeş ensesti yaşayan çocuklar çeşitli psikolojik problemler yaşamaya adaydırlar. Korku, öfke, utanç, aşağılama ve suçluluk eşlik eden duygulardandır. Bu çocukların evlilik hayatlarındaki cinsel yaşamları büyük risk altına girebilir (Wiehe, 1997; Haskins, 2003; Whelan, 2003).

Devam eden ebeveyn istismarına veya ihmeline maruz kalan kardeşler, normalde yetişkin bakıcılar tarafından karşılanan ihtiyaçlar olan doğrulama, destek, koruma ve bakım için birbirlerine başvurabilirler. Güvenilir ebeveyn bakımının olmamasıyla birlikte yüksek erişim, kardeşler arasındaki cinsel gerilimi artırabilir ve ardından enseste yol açabilir (Caffaro ve Conn-Caffaro, 2005).

Kardeşler Arası Şiddete Neden Olan Faktörler

Yaş

Yaşa gelişimsel bir faktör olarak bakıldığında, davranışa yön veren bir unsur olduğu görünmektedir. Bu sebeple kardeş şiddetinin güçlü yordalayıcılardan biridir. Yaş ilerledikçe zaman içerisinde şiddetin niteliği ve sıklığı değişiklik gösterebilmektedir. 8 yaşın altındaki çocuklar genellikle mülkiyet üzerindeki anlaşmazlıkları çözmek için fiziksel şiddet kullanırken, 9-13 yaş arası ön ergenler fiziksel mekansal sınırları ilan etmek için şiddete başvururlar. 14 yaşın üzerindeki ergenler ise artan sorumluluk ve sosyal yükümlülüklerinden dolayı çatışmayla başa çıkmak için şiddete başvurabilirler (Kiselica ve Morrill, 2007). Yaş faktörünün kardeşler

arası şiddete etkisinin incelendiği araştırmalar, sürekli olarak, yaşları küçük olan kardeşlerin yaşları büyük olanlara göre şiddete başvurma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Button ve Gealt, 2010). Ayrıca, Akduman'ın (2010) erken çocukluk dönemindeki çocuklarda kardeş şiddetinin türlerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, annelerin neredeyse tamamına yakını (%92,1), yaşı büyük olan kardeşin, yaşı küçük olan kardeşe karşı şiddet içeren davranışlarda bulduklarını bildirmişlerdir.

Cinsiyet

Literatür incelendiğinde kardeş şiddeti hem erkek hem de kadın cinsiyetin eşit derecede risk altında olduğu görülmektedir. Ancak kadınlarda gelecekte partner ve eş istismarına maruz kalma, kurban olma olasılığı erkeklerden çok daha fazladır (Harway ve O'Neil, 1999). Erkek çocukların mağdur olduklarını bildirme oranları daha düşüktür. Bu durum erkeklerin yardım arama konusunda yaşadıkları utanç ve taciz kurbanı olduklarını kabul etmemelerinden kaynaklanıyor olabilir (Duncan,1999; Goodwin ve Roscoe, 1990).

Duncan, (1999) Goodwin ve Roscoe, (1990) yaptıkları çalışmalarda kardeş şiddetine maruz kalma konusunda önemli cinsiyet farklılıkları bulmadıklarını rapor etmişlerdir. Sharratt ve diğerleri, (2022) yaptığı çalışmada cinsiyete göre şiddete uğrama oranlarını erkeklerde %48,8 kızlarda ise %52.2 olarak bulmuşlardır. Bununla birlikte, Simonelli ve diğerleri, (2002) lisans düzeyi öğrencileri ile yaptıkları çalışmada kızların çocukken daha sık fiziksel ve duygusal saldırganlık yaşadıklarını bulmuşlardır. Yapılan farklı çalışmalarda erkek çocukların kardeş istismarında kızlardan daha yatkın oldukları da görülmektedir (Caffaro ve Conn-Caffaro, 1998, Gelles ve Cornell, 1985). Türkiye'de ise Akduman, (2010) tarafından yapılan çalışmada kardeşlerin daha çok kendi cinsiyetinden olan kardeşine şiddet uyguladığı görülmüştür. Bu çerçevede cinsiyet ve kardeş saldırganlığı arasındaki ilişki belirsizliğini korumaktadır.

Ailede Görülen Şiddet Olayları

Kardeş şiddeti, aile içi şiddet biçimleriyle geniş ölçüde bağlantılıdır (Jenkins, 1992; Brody, 1998; Noller, 2005; Kiselica ve Morrill-Richards 2007). Kardeş şiddetinin ortaya çıkışı hem yakın partner şiddetinin hem de çocuk istismarının mevcut olduğu ailelerde en yüksektir. Olumsuz kardeş etkileşimleri, istismar ve ihmal ile karakterize edilen ailelerde olumlu kardeş etkileşimlerinin dört katı oranında ortaya çıkar (Kiselica ve Morrill-Richards 2007). Araştırmacılar, ebeveyn figürleri arasındaki ilişkinin kalitesi ile kardeş ilişkilerinin kalitesi arasında büyük oranda bağlantı bulmuşlardır. Hoffman ve diğerleri, (2005) ebeveynler arasındaki tartışmalara tanık olmanın kardeş şiddetini artırdığını bulmuşlardır. Jenkins'in (1992) de düşmanca ve saldırgan kardeş ilişkilerinin kısmen sıkıntılı evliliklerin sonucu olduğunu bulgulamıştır.

Aileler içinde şiddetin bir arada görülmesinin bir başka açıklaması da olumsuz etkileşim tarzlarının bir ikiliden diğerine aktarıldığı bulaşma etkisidir (Berkel ve diğerleri, 2018). Örneğin, aile içi istismara maruz kalan ebeveynler/yetişkinler kendi mağduriyet deneyimleriyle travma geçirebilir ve bu da çocukların ev içinde temel ihtiyaçlarını karşılamada zorluklara yol açabilir. Sosyal öğrenme kuramı perspektifinden (Bandura, 1977) yola çıkan akademisyenler, evde şiddete veya ihmale tanık olan çocukların bu davranışları kendi ilişkilerinde taklit etmeye başladıklarını ve bunun sonucunda saldırganlığa veya kardeşlere karşı destekleyici ve empatik davranışların eksikliğine yol açtığını iddia etmektedirler (Button ve Gealt, 2010).

Ebeveyn Tutumları

Kardeş istismarı için uyumsuz ebeveyn davranışı ve işlevsel olmayan aile yapıları anahtar rol oynamaktadır. Ebeveyn-çocuk anlaşmazlığı ile kardeş çatışması arasında bağlantı olduğu görülmektedir. Çocukların ebeveyn-çocuk etkileşimleri sırasında deneyimledikleri davranış kalıpları genellikle kardeşlerle olan etkileşimlere genelleştirilir (Noller, 2005). Olumsuz olma

eğiliminde olan ebeveyn-çocuk ilişkilerinde, kardeş ilişkilerinin agresif ve düşmanca olması muhtemeldir (Brody, 1998). Hoffman ve diğerleri, (2005) ebeveynlerin bir kardeşe bağırmasının, kardeş tartışmalarının düzenliliği ile olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu bildirmektedir. Sosyal öğrenme kuramı perspektifinden yola çıkan araştırmacılar, ailede olumsuz etkileşimler gözlemleyen çocukların kendi ilişkilerinde bu tür davranışları taklit etmeye başladıklarını belirtmektedirler (Hoffman ve Edwards, 2004; Hoffman ve diğerleri, 2005).

Pek çok ebeveyn istemeden çocukları biri akıllı çocuk, diğeri sorumlu çocuk gibi karşılaştırmalı kategorilere yerleştirir. Sorunlu ailelerin klinik gözlemleri, ebeveynlerin sıklıkla bir çocuğu günah keçisi olarak gördüğünü ve dolaylı olarak diğeri kayırdığını ortaya koymaktadır. Bu durumlarda kardeşler arasındaki çatışma, çocuğun ebeveyn-çocuk koalisyonlarının getirdiği güç dengesizlikleriyle baş etme biçimini yansıtabilir. Ebeveynleri tarafından eşit olmayan veya adaletsiz davranılan çocukların birbirleriyle kavga etme olasılığı daha yüksektir. Ayrıca dışarıda bırakılan çocuk, tercih edilen kardeşe karşı giderek daha fazla küskün ve saldırgan olabilir. Gelecekteki yetişkin kardeş ilişkisi de zarar görebilir. Boylamsal bir araştırmada, Dunn, (1991) ebeveynlerinin kardeşlerinden çok kendilerine karşı şefkatli olduğunu hisseden okul öncesi çocukların, sonraki yıllarda daha fazla yeterlilik duygusu ve öz-değere sahip olduklarını belirtmiştir. Bunun aksine, ebeveynleri tarafından düşmanlığa daha sık maruz kaldığını bildiren çocukların, sonraki yıllarda daha düşük öz saygıya sahip olma eğiliminde olduğunu rapor etmiştir.

Ebeveynin çocukları arasında güç dengesizliğini desteklemesi, çocukları üzerinde katı cinsiyet rolleri oluşturması kardeşler arasında istismarı tetiklemektedir (Kiselica ve Morrill-Richards, 2007). Ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamama ve sorunlarını çözmeye yetersiz kalma, kardeşler arasında oluşan gerilimin iyi yönetilememesi, çocuklarına karşı sağlıklı sınırlar koyamama durumları kardeş istismarı açısından risk faktörleridir

(Johnston ve Freeman, 1989; Ammerman ve Hersen, 1991; Whipple ve Finton, 1995). Ayrıca ebeveynin, çocukları arasında mutlaka bir suçlunun olduğunu düşünerek hareket etmesi, birinin sıkıntısının nedeni olarak diğer çocuğunu görmesi, çocukları ile ilişkilerinde kendi yetersizliğini çocukları arasından seçtiği günah keçisine yüklemesi, eşi ile olan sıkıntılarında çocuklarını suçlu olarak görmesi ya da bu durumda çocukları ile ilgilenmemesi ve çocuklarını cezalandırması, çocuklarına karşı katı disiplin yöntemleri uygulaması, kendi sorumluluklarını çocuklarına yüklemesi gibi durumlar kardeşler arası şiddeti tetikleyen ebeveyn tutumlarındandır.

Ebeveyn Yoksunluğu

Ebeveyn teması ve desteğinin olmaması, çocukları çeşitli nedenlerle kardeş şiddetine karşı savunmasız hale getirir. Çocuklar, herkes için yeterli sevgi, ilgi veya desteğin olmadığını hissedebilir. Bu duygular, sınırlı kaynaklara sahip bir ailede ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan kardeşler arasında düşmanca ilişkiler yaratabilir. Ek olarak, kardeş etkileşimleri genellikle yeterince denetlenmez; bu durum yapısal eksiklikler ve ebeveyn otoritesi ve kontrolü eksikliği yaratır. Sorun çözmeyi kolaylaştırmak için yetişkin bakıcılar mevcut olmadığında, kardeşler kendi yetersiz (gelişmekte olan) becerilerini kullanarak çatışmaları çözmek zorunda kalırlar. Bu nedenle, etkili iletişim, paylaşım, doğal ve mantıksal sonuçları öğrenmenin faydaları, sorunları çözme becerilerine kolayca entegre edilemez (Caffaro ve Conn-Caffaro, 1998).

Ebeveynler, işlevsel en büyük çocuğa bakım verme sorumluluklarından feragat ettiklerinde, onu diğer kardeşlerle ilişkili olarak benzersiz bir kuşaksal konuma yerleştirirler. Bu roldeki kardeşler bazen kardeş davranışını yöneten uygun sınırlar yaratma yetkisinden yoksundurlar. Bu ailelerdeki bakıcı çocuk, bir sonraki en küçük kardeşinden 4 ila 5 yaş büyük olma eğilimindedir. Ayrıca, küçük kardeş (ler)inin istismarını sıklıkla sözde ebeveyn çocuk başlatır (Caffaro ve Conn-Caffaro, 1998).

Sharratt ve diğerleri, (2022) yapmış oldukları araştırmada şiddete uğrama açısından en ciddi maduriyet yaşayan sınıfın tek ebeveynli ailelerin çocukları oldukları aynı zamanda çok kardeşli büyük ailelerde yaşayan çocuklar olduklarını rapor etmişlerdir. Her iki durumda da ebeveyn yoksunluğunun risk faktörü olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca üvey kardeşin ebeveynin sorumluluğunu kabul etmemesi durumu da kardeşler arasında şiddeti oluşturacak risk faktörlerindedir (Ammerman ve Hersen, 1991).

Kardeşler Arası Kıskançlık ve Rekabet

Kardeşlerin birbirlerine zarar verme nedenleri incelendiğinde; en çok kardeş kıskançlığı veya kardeşler arası rekabet neden olarak görülmektedir (Akduman, 2010). Kardeş kıskançlığı ve rekabeti insan doğasının bir parçasıdır. Fakat bazı durumlarda kardeş şiddetine de dönüşebilmektedir. Ebeveynlerin ve diğer yetişkinlerin tutumları kardeş kıskançlığı ve rekabetinin şiddetini belirleyen faktörlerdendir. Çocukları arasında kıyaslanma yapma eğilimleri, kardeşlerin karşılaştırmalı bir ortamda yaşamalarına sebep olur. Böyle bir ortamda aile üyeleri birbirlerini yargılar, değerlendirir ve karşılaştırır. Kardeşler arasında bu karşılaştırma rekabete sebep olur. Kardeşler arasında rekabete sebep olan ana unsurlar, yiyecek, duygular, mekân ve oyuncaklar olarak sıralanabilir. Kardeş sayısı arttıkça ortak paylaşım artacağı için kardeş şiddeti de artar (Sharratt ve diğerleri, 2022). Kardeşlerin ortak ilgi alanları ne kadar fazlaysa kardeş çatışma riski de o kadar fazladır. Kardeşler büyüdükçe ilgi alanları ve kişilikleri farklılaştıkça çatışma riski de azalacaktır. Kardeşlerin yaş farkına göre bu kıskançlık artıp azalabilir. 2-5 yaş arası çocuklar genellikle yeni kardeşe yönelik şiddet eğilimlerini doğrudan saldırılarla gösterirler. Ancak daha büyük çocuklar çeşitli savunma mekanizmaları geliştirerek saldırganlık duygularını kontrol edebilirler.

Normal kardeşler üzerinde yapılan araştırmalar, çocukluk dönemindeki rekabetin, çoğu ebeveynin beklediği şekilde olmasa da kardeşlerin yetişkinlikte sahip oldukları ilişkinin gidişatını sıklıkla belirlediğini bildiriyor (Caffaro ve Conn-Caffaro, 2005).

Çocukların İnternete ve Sosyal Medyaya Erişimi- Siber Zorbalık

Çocukların internete ve sosyal medyaya erişimi, zorbalığı mümkün ve her yerden her an erişilebilir kılar. Yüksek siber zorbalığa maruz kalma zorbalık davranışlarını beraberinde getirir. Çevrimdışı zorbalığa maruz kalan çocukların, yüz yüze zorbalığa ek olarak siber zorbalığa maruz kalma olasılıkları on dört kattan fazladır (Seiler ve Navarro, 2014). Bu bulgu, çocuklar artık çevrimiçi ve çevrimdışı sosyalleşmeyi sosyal yaşamın gerekli bir parçası olarak kategorize ettiğinden, her iki zorbalık türü arasında kesin bir bağlantı olduğunu göstermektedir (Seiler ve Navarro, 2014). Sosyal medya ve internet kullanımı sırasında kardeşler arasında da bir takım zorba davranışlar gözlenebilmektedir.

Ergenlik dönemi

Ergenlik dönemi çocuklarda sosyo-duygusal çalkantıların yaşandığı dönemdir. Yoğun çalkantıların olduğu bu dönemde gençler çevrelerinden yeteri desteği alamadıklarında kardeşlerine karşı istismar davranışlarında bulunabilirler. Yapılan bir araştırma, ergenlik döneminde uyumsuzluk gösteren küçük kardeşlerin, daha büyük kardeşlerle düzenli çatışmaya girme olasılıklarının daha yüksek olduğunu bulmuştur (Snyder ve diğerleri 2005).

Toplumsal Normlar

Toplumsal normlar saldırganca çatışma çözme biçimini normal olarak kabul ederek bu tür davranışlara dolaylı destek sunmaktadır. Toplumda başkalarını kontrol etmek için fiziksel gücün yaptırma tabi kullanımı, normal olarak uygulanan kontrollerin sıklıkla aşılmasıyla sonuçlanır ve kötüye kullanım haline gelir. Toplum tarafından çocuk yetiştirme tutumlarında ceza verici uygulamalar normalleştirilebilmekte, kardeşler arasındaki saldırgan tutumlar hoşgörü ile karşılanabilmektedir. Önceki nesillerde uygulanan çatışma çözme modelleri sonraki nesillere aktarıldığı için, şiddete yönelik oluşan çatışma çözme modeli nesillerarası aktarım

gösterebilmektedir (Steinmetz, 1977). Bu model aile içi etkileşim ile kardeşler arasında devamlılığını sürdürebilmektedir.

Kardeşler Arası Şiddetin Yaygınlığı

Duncan, (1999) akran ve kardeş saldırganlığını inceleyen bir çalışmada, ankete katılan 336 ortaokul öğrencisinin yaklaşık %30'unun kardeşleri tarafından sık sık zorbalığa maruz kaldıklarını bildirdi. Psikolojik istismarın diğer biçimleri dahil edildiğinde oranlar artmaktadır. Örneğin, 150 yetişkinden oluşan retrospektif bir örnekleme Wiehe, (2000) %78'inin "aşağılama, sindirme, küçümseme, provokasyon, eşyalara zarar verme ve evcil hayvanlara işkence edip öldürme" dahil olmak üzere duygusal istismar yaşadığını bulmuştur (Akt. Kiselica ve Morrill- Richards 2007). Başka bir çalışma, 272 lise öğrencisinin %83'ünden fazlasının, bir tür düşmanca kardeş etkileşimi bildirdiğini ve birçoğunun küçük düşürüldüğü, tehdit edildiğini veya alay edildiğini bildirmişlerdir (Goodwin ve Roscoe 1990). 272 lise öğrencisi ile yapılan bir çalışmada, %60'ı kardeş istismarı ile ilgili bazı deneyimler yaşadıklarını bildirdi (Goodwin ve Roscoe 1990). Ek olarak, Vernon Wiehe, (1998) tarafından yapılan bir çalışmada çocukların %53'ünün kardeş istismarının faili olduğu bulunurken, Straus ve Gelles, (1990) 3-17 yaş arası çocukların %80'inin kardeşe yönelik bir tür istismar gerçekleştirdiğini tespit etmiştir. Tucker, Finkelhor, Turner ve Shuttuck, (2013) tarafından yapılan bir araştırmaya katılan çocuk ve ergenlerin %32'sinin bir tür kardeş istismarının kurbanı olduğunu, %8'inin ise ikiden fazla kardeş istismarının kurbanı olduğunu rapor etmişlerdir. Yapılan çalışmalara bakıldığında kardeşler arası şiddet oranlarının çok yüksek olduğu görülmektedir.

Kardeşler Arası Şiddetin Sonuçları ve Etkileri

Bireylerde davranış problemlerinin görülme sıklığını ve süresini, özellikle çocukluk döneminde kardeş istismarı-şiddetine uğrama durumları arttırmaktadır. Bununla ilgili olarak Buist ve diğerleri, 2013 yılında yaptıkları bir araştırmada; kardeş ilişkisi kalitesi ile çocuk ve

ergenin içselleştirme ve dışsallaştırma sorunları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlar ve yaptıkları araştırmada, kardeş şiddeti var oldukça veya arttıkça daha fazla içselleşmiş ve dışsallaşmış davranış problemleri gözlemlendiği bulgusuna ulaşmışlardır. Ulaşılan bulgu ayrıca kardeşler arası şiddetin en önemli sebeplerinden birinin de; erken çocukluk döneminde oluşması beklenen kardeşler arası bağlanma deneyimlerinin azlığı veya yokluğu kaynaklı olabileceğini akla getirmektedir. Guttman ve diğerleri, (2006) bağlanma güvenliği ile dışsallaşmış davranış bozukluklarıyla ilişkili gelişimsel süreçler arasında birçok risk ve koruyucu bağlantı olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca Buist ve arkadaşları kardeş çatışmasının kardeş sıcaklığından daha güçlü bir etkiye sahip olduğu bulgusuna da ulaşılmıştır. Bu bulgular sebebiyle kardeşler arası şiddetin düşünülenden daha çok yıkıcı etkisi olabileceğine ve konu ile ilgili araştırmaların önemliliğine dikkat çekilmiştir.

Erken dönemlerde kardeş ilişkilerinde çatışmalı ilişkisel bağ geliştirilmesinin bireyin ilerleyen dönemlerde arkadaş ilişkileri ve sosyal ilişkilerinde çatışmalı/ saldırgan davranış örüntüleri geliştireceği ön görülmektedir. Nitekim Stauffacher ve diğerleri, (2006) yaptıkları boylamsal çalışmada; küçük yaşlarda kardeşleri ile daha çok saldırgan ilişkiler geliştiren çocukların ilerleyen yaşlarda kardeşler arasındaki ilişkisel saldırganlığın azaldığı ancak arkadaş ilişkilerinde benzer oranlarda ilişkisel olarak saldırgan davranışlar gösterdiklerini ve arkadaşlar arasındaki ilişkisel saldırganlığın arttığı bulgusuna ulaşmışlardır. Bauner ve diğerleri, (2006) çocukluk davranışları ile yakın partner şiddetine maruz kalma arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada da benzer bulgulara rastlanmaktadır. Yakın partner şiddetine maruz kalan çocuklar, problemleri seviyelerde dışa vurma davranışı/fiziksel saldırganlık ve içselleştirme davranışları açısından yüksek risk altında olduklarını tespit etmişlerdir. Kardeşler arasında yaşanan zorbalık davranışıyla aile dışındaki akranlarıyla yaşanan zorbalık davranışını benzer şekilde algıladıkları sonucuna varılmıştır (Hoetger ve diğerleri 2015).

Kardeş şiddetine maruz kalan çocukların, çocukluk ve yetişkinlik dönemlerinde daha fazla kaygılı, depresif ruh hali ve suçlu davranışlarda artış olacağı düşünülmektedir. Stocker ve diğerleri (2002) “Orta çocukluktaki kardeş çatışması ile erken ergenlikteki psikolojik uyum arasındaki ilişkileri incelemek” amacıyla yaptıkları çalışma bunu kanıtlar niteliktedir. Çalışmanın sonuçlarına göre, kardeş çatışmasının, 2 yıl sonra çocukların kaygı, depresif ruh hali ve suçlu davranışlarındaki artışları öngördüğünü göstermiştir. Kardeş şiddetine maruz kalan çocuklar ve ergenler daha fazla zihinsel sağlık problemleri yaşayabilmektedir (Baldry, 2003). Kardeşler arası ve aile içi şiddete maruz kalan kişilerin yaşadıkları kötü psikolojik ruh hali yüksek anksiyete ve depresyona sebep olabilmektedir (Stocker ve diğerlerinin, 2002;DeLara, 2022). Yaşanılan anksiyete ve depresyon çocuklarda, kendine zarar verme ve intihar girişiminde bulunmaya neden olabilmektedir (DeLara, 2022). Ayrıca yaşanan şiddet travmatik sonuçlar oluşturabilmektedir.

Button ve diğerleri, (2010) tarafından yapılan çalışmada kardeş şiddeti madde kullanımı, suç işleme ve saldırganlık ile ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. Bu bulgu kardeş şiddetinin madde kullanımı eğilimini artırdığını göstermiştir. Kardeş şiddeti, fiziksel ve sözlü aile içi şiddete ve uyuşturucuyla ilgili bir tehdide maruz kalma durumunda cinsel istismara uğrama olasılığı görülebilmektedir. Cinsel istismarın ev içinde meydana geldiğinde, çoğunlukla saklanma eğilimde olması ile birlikte aile içi şiddet olaylarında artış gözlenebilmektedir (Sharratt ve diğerleri, 2022). Ayrıca kurbanın maruz kaldığı fiziksel ve cinsel istismar sonrası fiziksel yaralanma da görülebilmektedir (Connelly, 2000).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Kardeşlerin arasındaki yaşanan çatışma durumlarının, sıklığı, süresi ve yoğunluğu, kardeşler arası oluşan istismar durumlarından ayırt etmek için dikkat edilmesi gereken kriterlerdendir. Eğitimciler veya çocuk gelişimciler tarafından; ebeveynlerin konuyla ilgili farkındalık düzeyleri artırılmalı ve konuya önemle yaklaşmaları konusunda bilinçlendirilmelidirler.

Alan yazında yapılan çalışmalara bakıldığında; aile içi istismar yaşayan ebeveynlerin çocuklarının, kardeşler arası şiddet içeren davranışlara daha yatkın olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple bu tür durumlar aileler, sosyal hizmet uzmanları veya çocuğun okulunda bulunan eğitimciler/öğretmenler tarafından fark edilmeli, gerekli desteği alarak aile içi şiddet durumu ile ilgili sonlandırma çalışmaları yapılabilir.

Kardeşler arası yaşanan şiddeti, aile içi şiddet olayları tetiklediği gibi ebeveyn yoksunluğu veya kendi mağduriyet durumlarından dolayı çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamayan ebeveynlerin yer aldığı ailelerin de tetiklediği düşünülmektedir. Bu tür aile ortamlarındaki ebeveynlere yönelik destekleyici ve farkındalık yaratan çalışmalara ve eğitimlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Ebeveynlerin ihmal durumları kontrolsüz internet-medya erişimine neden olmaktadır. Bu durum çocukları risk altına sokmaktadır. Ebeveynlerin medya okuryazarlığıyla ilgili eğitim almaları ve eğitim sürecinin bütün kademelerinde medya okuryazarlığını geliştirmeye yönelik ders veya kursların açılması ve yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

Ebeveyn kaynaklı durumlardan bir diğeri olan büyük kardeşe ebeveyn rolü benzeri sorumluluk verme durumları da kardeşler arası şiddete zemin hazırlamaktadır. Ebeveyn rolünü üstlenen çocuğun; bir süre sonra otoriteye yönelik davranışları duygusal, akabinde fiziksel şiddete dönüşebilmektedir. Çocuğun 0-18 yaş arasında çocuk olarak sayıldığı, fazla beklenti içerisinde bulunmanın duygusal istismar boyutları arasında yer aldığı ebeveynler tarafından benimsenmesi gerekmektedir.

Ergenlik dönemindeki çocuk gerekli şekilde duygusal olarak desteklenmeli ve ergenlik dönemindeki ihtiyaç durumları ve davranış örüntüleri konusunda ebeveynlerine yönelik eğitimler oluşturularak farkındalık düzeyleri yükseltilmelidir.

Erken çocukluk döneminde, “Çocuk Hakları” konuları daha kapsamlı ve çocukların anlayabileceği söylemlerle yerleştirilip, eğitimciler tarafından oluşturulan projelerle desteklenerek akran zorbalığı, kardeş zorbalığı, kardeş istismarı, kardeş şiddetine maruz kalma durumları ile ilgili farkındalık ve başa çıkma düzeyleri desteklenmelidir.

Toplumsal normlar sebebiyle bazı durumlarda kardeşler arası şiddet durumları normal karşılandığından, bu durumu sonlandırmak için toplum farkındalığını oluşturmaya ve güçlendirmeye yönelik proje ve eğitimler planlanması önerilmektedir.

Kardeşler arası şiddet konusunda araştırma yapmanın birçok sınırlılığı bulunabilmektedir. Öncelikle toplumun kardeşler arası şiddeti normal karşılaması ve hangi durumlarda şiddet olarak algılanacağına bilinmezliği bu sınırlılığın en önemli nedenlerinden biridir. Ayrıca, kapalı kapılar ardında “aile mahremiyeti” kapsamında gizli kalan bir olgu olarak karşımıza çıkabilir. Kardeş şiddetini tek başına konu alan araştırmaların yaygınlaştırılması ve mevcut çalışmalara konu olan aile içi şiddet türleri ile ilgili yapılan çalışmalarla bir bütün haline dönüştürülmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı zamanda kardeş istismarı mağdurları ve failleri ile ilgili derinlemesine araştırmaların yürütülmesi ve kardeşlerin neden saldırganlık sergilediklerini niteliksel olarak araştırmak da faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akduman G. G. (2010). Erken Çocukluk Döneminde Kardeş İstismarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Balikesir University Journal of Social Sciences Institute*, 13(24).
- Baldry, A. C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child abuse & neglect*, 27(7), 713-732

- Barnes, T. R., Curson, D. A., Liddle, P. F., & Patel, M. (1989). The nature and prevalence of depression in chronic schizophrenic in-patients. *The British Journal of Psychiatry*, *154*(4), 486-491.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological review*, *84*(2), 191.
- Button, D. M., & Gealt, R. (2010). High risk behaviors among victims of sibling violence. *Journal of family violence*, *25*(2), 131-140.
- Brody, G. H. (1998). Sibling relationship quality: Its causes and consequences. *Annual Review of Psychology*, *49*, 1–24.
- Caffaro, J. V., & Conn-Caffaro, A. (2005). Treating sibling abuse families. *Aggression and violent behavior*, *10*(5), 604-623.
- Cox, M. J., & Paley, B. (1997). Families as systems. *Annual review of psychology*, *48*(1), 243-267.
- DeLara, E. W. (2022). Family bullying in childhood: Consequences for young adults. *Journal of interpersonal violence*, *37*(3-4), NP2206-NP2226.
- Duncan, R. D. (1999). Peer and sibling aggression: An investigation of intra-and extra-familial bullying. *Journal of interpersonal violence*, *14*(8), 871-886.
- Gelles, R. J., & Cornell, C. P. (1985). *Intimate violence in families*. Beverly Hills: Sage
- Gigliotti, L. M. (1994). Environmental issues: Cornell students' willingness to take action, 1990. *The Journal of Environmental Education*, *26*(1), 34-42.
- Goodwin, M. P., & Roscoe, B. (1990). Sibling violence and agonistic interactions among middle adolescents. *Adolescence*, *25*(98), 451.

- Harway, M., & O'Neil, J. M. (Eds.). (1999). *What causes men's violence against women?*. Sage Publications.
- Hoetger, L. A., Hazen, K. P., & Brank, E. M. (2015). All in the family: A retrospective study comparing sibling bullying and peer bullying. *Journal of Family Violence, 30*(1), 103-111.
- Hoffman, K. L., Kiecolt, K. J., & Edwards, J. N. (2005). Physical violence between siblings a theoretical and empirical analysis. *Journal of Family issues, 26*(8), 1103-1130.
- Hoffman, K. L., & Edwards, J. N. (2004). An integrated theoretical model of sibling violence and abuse. *Journal of Family Violence, 19*(3), 185-200.
- Jenkins, P. (1992). *Intimate enemies: Moral panics in contemporary Great Britain*. Transaction Publishers.
- Johnston, L., O'Malley, P. M., & Bachman, J. G. (2002). Monitoring the future: national results on adolescent drug use: overview of key findings, 2001.
- Johnston, C., & Freeman, W. (1997). Attributions for child behavior in parents of children without behavior disorders and children with attention deficit-hyperactivity disorder. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 65*(4), 636.
- Kiselica, M. S., & Morrill-Richards, M. (2007). Sibling maltreatment: The forgotten abuse. *Journal of Counseling & Development, 85*(2), 148-160.
- Morrill-Richards, M., & Leierer, S. J. (2010). The Relationship Between Sibling Maltreatment and College Students' Sense of Well-Being. *Journal of College Counseling, 13*(1), 17-30.

- Morrill, M., Bachman, C., Polisuk, B., Kostelyk, K., & Wilson, S. (2018). An exploration of the relationship between experiences with sibling abuse and peer bullying: A pilot study. *Journal of Child & Adolescent Trauma, 11*(1), 113-120.
- Morrill-Richards, M. M. (2009). *The influence of sibling abuse on interpersonal relationships and self-esteem in college students*. The University of Memphis.
- Navarre, S. E. (1998). Salvador Minuchin's structural family therapy and its application to multicultural family systems. *Issues in Mental Health Nursing, 19*(6), 557-570.
- Pike, A., Coldwell, J., & Dunn, J. F. (2005). Sibling relationships in early/middle childhood: links with individual adjustment. *Journal of Family Psychology, 19*(4), 523.
- Roberts S, Zhang J, Truman J. (2010). Indicators of school crime and safety: Washington, DC: National Center for Education Statistics, U.S. Department of Education, and Bureau of Justice Statistics, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice.
- Sanders, R. (2004). *Sibling Relationships: Theory and Issues for Practice*. Macmillan Education UK. <https://books.google.com.tr/books?id=gEgUngEACAAJ>
- Seiler, S. J., & Navarro, J. N. (2014). Bullying on the pixel playground: Investigating risk factors of cyberbullying at the intersection of children's online-offline social lives. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace, 8*(4), 37-52.
- Simonelli, C. J., Mullis, T., Elliott, A. N., & Pierce, T. W. (2002). Abuse by siblings and subsequent experiences of violence within the dating relationship. *Journal of Interpersonal Violence, 17*(2), 103-121. Caffaro, J. (1998). Conn-Caffaro.

- Smith, A. W., Akers, T. G., Madin, S. H., & Vedros, N. A. (1973). San Miguel sea lion virus isolation, preliminary characterization and relationship to vesicular exanthema of swine virus. *Nature*, *244*(5411), 08-110
- Sharratt, K., Mason, S. J., Kirkman, G., Willmott, D., McDermott, D., Timmins, S., & Wager, N. M. (2022). Childhood abuse and neglect, exposure to domestic violence and sibling violence: profiles and associations with sociodemographic variables and mental health indicators. *Journal of interpersonal violence*, 08862605221090562
- Stern, Y., Tetrud, J. W., Martin, W. R. W., Kutner, S. J., & Langston, J. W. (1990). Cognitive change following MPTP exposure. *Neurology*, *40*(2), 261-261.
- Steinmetz, S. K. (1977). *The cycle of violence: Assertive, aggressive, and abusive family interaction*. Praeger.
- Straus, M. A., Gelles, R. J., & Asplund, L. M. (1990). Physical violence in American families: Risk factors and adaptations to violence in 8,145 families.
- Straus, M. A., & Gelles, R. J. (1990). How violent are American families? Estimates from the National Family Violence Resurvey and other studies. In M. A. Straus & R. J. Gelles (Eds.), *Physical violence in American families: Risk factors and adaptations to violence in 8, 145 families* (pp. 95–112). New Brunswick: Transaction.
- Stocker, C. M., Burwell, R. A., & Briggs, M. L. (2002). Sibling conflict in middle childhood predicts children's adjustment in early adolescence. *Journal of Family Psychology*, *16*(1), 50.
- Vaccari, C., Valeriani, A., Barberá, P., Bonneau, R., Jost, J. T., Nagler, J., & Tucker, J. (2013). Social media and political communication. A survey of Twitter users during the 2013 Italian general election. *Rivista italiana di scienza politica*, *43*(3), 381-410.

- Van Berkel, S. R., Tucker, C. J., & Finkelhor, D. (2018). The combination of sibling victimization and parental child maltreatment on mental health problems and delinquency. *Child Maltreatment*, 23(3), 244–253. <https://doi.org/10.1177/1077559517751670>
- Van Hasselt, V. B., Ammerman, R. T., Hersen, M., Reigel, D. H., & Rowley, F. L. (1991). Assessment of social skills and problem behaviors in young children with spina bifida. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 3(1), 69-80.
- Wang, J., Burnett, J. R., Near, S., Young, K., Zinman, B., Hanley, A. J., ... & Hegele, R. A. (2000). Common and rare ABCA1 variants affecting plasma HDL cholesterol. *Arteriosclerosis, Thrombosis, and Vascular Biology*, 20(8), 1983-1989.
- Whipple, E. E., & Finton, S. E. (1995). Psychological maltreatment by siblings: An unrecognized form of abuse. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 12(2), 135-146.
- Wiehe, V. R. (1997). *Sibling abuse: Hidden physical, emotional, and sexual trauma*. Sage.
- Wiehe, V. R. (1998). *Understanding family violence: Treating and preventing partner, child, sibling and elder abuse*. Sage.
- Wiehe, V. R. (2000). Sibling abuse. In H. Henderson (Ed.), *Domestic violence and child abuse resource sourcebook* (pp. 409–492).